

Гайворонська міська рада
Український державний центр національно-патріотичного виховання,
краєзнавства та туризму учнівської молоді (м. Київ)
Департамент культури та туризму
Кіровоградської обласної державної адміністрації (м. Кропивницький)
Відділ культури, туризму та культурної спадщини
Гайворонської міської ради Кіровоградської області (м. Гайворон)
Національний авіаційний університет,
кафедра міжнародного туризму та країнознавства (м. Київ)
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
кафедра географії та методики її навчанням (м. Умань)
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кафедра географії (м. Вінниця)
Федерація спортивного туризму України (м. Київ)
Асоціація збереження історії залізниць України (м. Київ)
Комунальний заклад «Гайворонський краєзнавчий музей»
Гайворонської міської ради Кіровоградської області (м. Гайворон)
Комунальна установа «Гайворонський центр професійного розвитку
педагогічних працівників» Гайворонської міської ради Кіровоградської області (м. Гайворон)

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

II ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**«ТУРИСТИЧНИЙ БРЕНД
ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО
ІМІДЖУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД»,
яка проводиться в рамках Всеукраїнського туристичного
фестивалю залізничної ретро-техніки «ГАЙ ГУДЕ»**

26-28 травня 2023 року

Гайворон
2023

*Затверджено до друку науково-методичною радою
КУ «Гайворонський центр професійного розвитку педагогічних працівників»
Гайворонської міської ради
(Протокол № 2 від 12 травня 2023 р.)*

Редакційна колегія:

Пошенко Ю. В. – заступник міського голови з питань діяльності виконавчих органів (соціальна сфера); **Касьяненко В. О.** – директор КУ «Гайворонський центр професійного розвитку педагогічних працівників» Гайворонської міської ради (відповідальний редактор); **Браславська О. В.** – доктор педагогічних наук, професор, зав. кафедри географії та методики її навчання, УДПУ імені Павла Тичини; **Денисик Г. І.** – доктор географічних наук, професор кафедри географії ВДПУ ім. М. Коцюбинського; **Колотуха О. В.** – доктор географічних наук, професор, зав. кафедри туризму та авіаційних перевезень, ЛА НАУ (заступник відповідального редактора); **Ситник О. І.** – кандидат географічних наук, доцент, УДПУ імені Павла Тичини (відповідальний секретар); **Соболенко А. А.** – начальник відділу культури, туризму та культурної спадщини Гайворонської міської ради; **Хлевнюк О. Я.** – директор КЗ «Гайворонський краєзнавчий музей» Гайворонської міської ради; **Петричук О. І.** – науковий консультант Eurotec KONEČNÝ, Чехія (технічний секретар).

Т86 *Туристичний бренд як чинник формування позитивного іміджу територіальних громад: (проводиться в рамках туристичного фестивалю «GoodoK_Fest»): зб. матеріалів II Всеукр. наук.- практ. конф. (м. Гайворон, 26-28 трав. 2023 р.) / Гайворонська міська рада, Департамент культури та туризму Кіровоградської обласної державної адміністрації, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини [та ін.]; [редкол.: Пошенко Ю. В., Касьяненко В. О., Браславська О. В. [та ін.]. Умань: Візаві, 2023. – 262 с.*

До збірника матеріалів конференції ввійшли доповіді та тези, якими охоплено широкий спектр географічних досліджень туристського спрямування. Під час роботи конференції висвітлено такі питання: дослідження історичної спадщини Гайворонщини, видатні краєзнавці регіону; геотуризм як можливість пізнання унікальності регіону; теоретичні, методичні та організаційні основи спортивного туризму; сучасні аспекти розвитку зеленого туризму Гайворонщини; стан туристської інфраструктури Гайворонщини: проблеми і перспективи.

УДК – 338.48(477.65)(06)

ЗМІСТ

<i>Пошенко Ю. В., Ситник О.І.,</i> ТУРИСТИЧНИЙ ПРОДУКТ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	7
<i>Баранюк О.М., Бабичева В.,</i> ПРОБЛЕМИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ПРИ РОБОТІ ГІРНИЧОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	17
<i>Баранюк О.М., Кобилівська Д.О.,</i> ВИРОБНИЦТВО БЮГАЗУ ЯК ДЖЕРЕЛО ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ГРОМАДИ.....	21
<i>Барвінок Н.В.,</i> АДАПТАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ КРИЗИ СПРИЧИНЕНОЇ ГЛОБАЛЬНИМИ БЕЗПЕКОВИМИ ФАКТОРАМИ.....	24
<i>Бейдик О.О., Арсененко І.А., Донець І.А., Комлев О.О.,</i> НАОЧНО-УЯВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКІЙ ОСВІТІ.....	30
<i>Бейдик О.О., Спиця Р.О., Шишка М.М.,</i> КАРСТОВІ ВОДОЙМИ ПІВНІЧНОГО ПОДІЛЛЯ ЯК ЕКО- ТУРИСТСЬКІ ОБ'ЄКТИ.....	35
<i>Беркова О.П.</i> ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ ЕКОНОМІЧНІ ВИМІРИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ.....	42
<i>Браславська О.В., Озерова Л.А., Комаренко К.В.,</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	48
<i>Войтків П.С., Іванов Є.А.,</i> ВОДОГОСПОДАРСЬКЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В МЕЖАХ ВЕЛИКОМОСТІВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЧЕРВОНОГРАДСЬКОГО РАЙОНУ.....	51
<i>Врадій О.О.,</i> ВПЛИВ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ АСПЕКТІВ РЕКРЕАЦІЙНО- ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ НА ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	56
<i>Горобець Л.А.,</i> ГОДОНІМИ МІСТА ГАЙВОРОН.....	63
<i>Гришко С.В., Прохорова Л.А., Непша О.В.,</i> ГЕОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК РІЗНОВИД НАУКОВОГО ТА ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ.....	67
<i>Гродзіцька Т. М.</i> ТАНЦЮВАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ГАЙВОРОНЩИНИ.....	71
<i>Гродзіцька Т. М.</i> ХРОНІКА ПОДІЙ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В ІСТОРІЇ РОДИНИ МАЛЮТИ ОЛЕКСАНДРИ СЕРГІЇВНИ.....	77
<i>Грушкевич В.О.,</i> ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ КОМІРНИЙ – ВИДАТНИЙ КРАЄЗНАВЕЦЬ ТА ДОСЛІДНИК ГАЙВОРОНЩИНИ.....	82
<i>Давидюк В. М.,</i> ЗАРОДЖЕННЯ ЗАЛІЗНИЧНОГО СПОЛУЧЕННЯ В МІСТІ УМАНЬ.....	86

<i>Денисик Г.І., Клименко К.В.,</i> ЧИННИКИ ОСТЕПНІННЯ ЛАНДШАФТУ ЗАПЛАВИ ПІВДЕННОГО БУГУ.....	90
<i>Денисик Г.І., Канський В.С., Канська В.В., Денисик Б.Г.,</i> ТУРИСТИЧНО-ДИЗАЙНЕРСЬКЕ ОБЛАШТУВАННЯ ГАЙВОРОНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	93
<i>Дудник І.М.,</i> ОСОБЛИВОСТІ ЛОКАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ М. ГАЙВОРОН).....	98
<i>Дутчак С.В.,</i> ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	103
<i>Капленко І. П., Беркова О. П.</i> ВПЛИВ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ НА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ЗА ОСТАННІ 5 РОКІВ: АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА.....	114
<i>Касьяненко В.О.,</i> ОЛЕКСА ПОВСТЕНКО - УРОЖЕНЕЦЬ ГАЙВОРОНЩИНИ, ЯКИЙ ВРЯТУВАВ СОФІЮ КИЇВСЬКУ ВІД ЗНИЩЕННЯ РАДЯНСЬКИМИ ВІЙСЬКАМИ.....	119
<i>Кілінська К.Й., Смик О.С.,</i> ТУРИСТИЧНИЙ ІМІДЖ РІДНОГО КРАЮ (НА ПРИКЛАДІ САДГІРСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	124
<i>Кобилівська Д.О</i> ПРОБЛЕМИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ, ВИКЛИКИ ДЛЯ ГРОМАД....	129
<i>Колотуха О.В., Миргородська О.Л., Олексин М.П.,</i> ОРОГРАФІЧНІ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКІ РЕСУРСИ СЕРЕДНЬОГО ПРИДНІПРОВ'Я.....	133
<i>Кравцова І.В.,</i> ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ ГЕОСПАДЩИНИ У КУЛЬТУРНОМУ ЛАНДШАФТІ ГАЙВОРОНЩИНИ.....	138
<i>Криловець М.Г.,</i> ПІДГОТОВКА КЕРІВНИКІВ ТУРИСТИЧНО-КРАСЗНАВЧИХ ГУРТКІВ.....	143
<i>Курнос І. Т.,</i> ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГЕОТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ ГАЙВОРОНСЬКОЇ ОТГ.....	148
<i>Лаба Л.О.,</i> ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ ГАЙВОРОНЩИНИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ПРИ ЛІКУВАННІ ШКІРНИХ ХВОРОБ.....	152
<i>Лавренюк Л.І.,</i> ЗАМОВЛЯННЯ ГАЙВОРОНЩИНИ ТА УМАНЬЩИНИ.....	156
<i>Максютов А. О.,</i> РЕГІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	160
<i>Мельник І. Г.,</i> РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА ОСВІТА В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ.....	164

<i>Мельник О. В., Стельмах В. Ю., Ковальчук С. І., Качаровський Р. Є.,</i> МОЖЛИВОСТІ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ БАСЕЙНУ РІЧКИ КРАСОХА.....	169
<i>Назаренко Т. Г.,</i> ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ЗНАНЬ ЗАСОБАМИ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ.....	173
<i>Немировська Т.Г.,</i> ТУРИЗМ ЯК СУЧАСНИЙ СПОСІБ ПІЗНАННЯ ТЕРИТОРІЇ.....	177
<i>Нетребчук І. М.,</i> ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОТУРИЗМУ.....	182
<i>Поліщук В. П.,</i> МІСЦЕ ТА РОЛЬ ГАЙВОРОНСЬКОГО ТЕПЛОВОЗРЕМОНТНОГО ЗАВОДУ В ЕКОНОМІЦІ КРАЮ.....	187
<i>Полухіна О.Л.,</i> НАРИС ПРО ІСТОРІЮ ТА ГЕОГРАФІЮ МІСТА ЗАЛІЗНИЧНИКІВ.....	191
<i>Пугач С. О.,</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ МЕРЕЖ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ ЛУЦЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	195
<i>Семко Н.Г.,</i> ІСТОРИЧНИМИ СТЕЖКАМИ СЕЛА ВІЛЬХОВЕ ГОЛОВАНІВСЬКОГО РАЙОНУ – ПЕРЛИНИ СКІФСЬКОГО СТЕПУ.....	199
<i>Ситник О.І., Петричук О.І.,</i> ВУЗЬКОКОЛІЙНІ ЗАЛІЗНИЦІ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ В ЖИТТІ КРАЇНИ.....	204
<i>Степаненко М. В., Бекова О.П.,</i> РОЗВИТОК СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ.....	211
<i>Степаненко І.В.,</i> ОЦІНКА СУЧАСНОГО РІВНЯ ЗАБРУДНЕННЯ АВТОТРАНСПОРТОМ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ РІЗНИХ РАЙОНІВ МІСТА ГАЙВОРОН....	216
<i>Сухий П.О., Сендзік Ю.І.,</i> ЗЕМЛІ ОСОБЛИВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ТУРИСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРИРОДНО-ГОСПОДАРСЬКИХ РАЙОНІВ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕДКАРПАТТЯ.....	220
<i>Тверда Р.П.,</i> АНАЛІЗ РЕКЛАМИ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ЖИТОМИРЩИНИ.....	223
<i>Хлевнюк О. Я., Працьовитий М. М.,</i> ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ 30-Х РОКІВ ХХ СТ. В ГАЙВОРОНІ	228
<i>Шуйський Ю.Д.,</i> ПРОВІДНІ НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КАФЕДРИ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ, ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ГІС-ТЕХНОЛОГІЙ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА.....	236

<i>Шуйський Ю.Д., Вихованець Г.В., Гижко Л.В.,</i> НАВЧАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРИРОДНИХ СИСТЕМ СВІТОВОГО ОКЕАНУ В ГЕОГРАФІЇ.....	241
<i>Яценко В. С.,</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕГРОВАНОГО ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ ТА ЕКОНОМІКИ НА ПРИКЛАДІ ВИКЛИКІВ ДЛЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ГАЙВОРОНЩИНИ З ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.....	247
<i>Iryna Kozynska,</i> FEATURES OF CARNIVAL TRADITIONS IN THE KINGDOM OF BELGIUM.....	251
<i>Sytnyk Ivan,</i> MOST POPULAR TOURIST DESTINATIONS IN CAIRNS.....	256

Пошенко Ю. В.,

заступник міського голови з питань діяльності виконавчих органів ради, Гайворонська міська територіальна громада,

e-mail:yulia.poshenko@gmail.com

Ситник О.І.,

канд. геогр. наук, доцент кафедри географії та методики її навчання Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини

e-mail:sytnykuman@gmail.com

ТУРИСТИЧНИЙ ПРОДУКТ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Одним з основних результатів децентралізації в Україні стала передача на рівень територіальних громад відповідальності за власний розвиток, що вимагає комплексного підходу до управління активами у громадах і визначається значними розбіжностями у поглядах та думках експертів і науковців. В умовах системних реформ, які стимулювали посилення ролі та розширення функцій місцевого самоврядування, це питання набуло особливої актуальності.

Тривалий час на міжнародному та державному рівнях порушувалось питання централізованого управління природними активами (природний ресурс, залучений до господарського обороту або використаний у виробництві товарів чи наданні послуг) та запропоновано впровадження концепції участі, основною ідеєю якої було врахування інтересів усіх зацікавлених сторін [9]. Поширення набула ідея управління природними ресурсами за участі місцевих громад, яка, попри різні напрями реалізації на практиці, ґрунтується на чітко визначених принципах (субсидіарності, стійкості, справедливості, підзвітності, ефективності, активності, адаптивності, екологічної відповідальності, інклюзивності). Якісне управління природними

активами на рівні територіальних громад пов'язана з повноваженнями органів управління у сфері надання якісних публічних послуг, зокрема розвитку туризму [5].

В Україні об'єднання громад створює поки що передумови для такого подальшого розвитку економіки, і цим базисом є розбудова інфраструктури, яка не можлива без землі, територій, населення.

Сталий розвиток вимагає чіткого підходу до використання ресурсів. Кожному з нас потрібно постійно вчитися – жити за принципами «навчання упродовж життя» (life-long learning). Однією з найпростіших, найприємніших і найдоступніших для будь-яких людей форм такого навчання є подорожі, пізнавальний туризм, що дозволяє місцевим жителям краще зрозуміти унікальність свого місця проживання, дає знання про природну спадщину своєї місцевості, виховує в них необхідність її збереження та захисту. Упродовж останніх років спостерігається зростання туристської активності населення, проте залишаються проблеми подальшого залучення місцевих ресурсів для розвитку туризму. У складній ситуації опинились території, які мають цікавий, але не «розкручений» туристичний матеріал. Практично у кожному населеному пункті зустрічаються природні та історико-культурні пам'ятки, що потребують популяризації та зможуть у майбутньому приваблювати відвідувачів. У співпраці місцевих громад із природоохоронними та науковими установами відповідного профілю, закладами освіти та об'єктами соціальної інфраструктури можна очікувати успішного розвитку туризму на окремій території, завдяки об'єктам, які ще не знайшли належного використання внаслідок віддаленості від великих адміністративних центрів й відносно ускладненої транспортної доступності, а також, через брак інформації й популяризації [6].

З моменту створення Гайворонської міської територіальної громади одним із пріоритетних напрямків її соціально-економічного розвитку є розвиток туризму, що може стати ще одним рушієм розвитку економіки та підвищення інвестиційної привабливості ОТГ. За розвитком туризму у громаді ми бачимо

не лише можливості додаткових надходжень до бюджету, але й виявлення усього потенціалу, яким наша громада може бути цікавою для інших людей.

Структура сучасної туристичної сфери відрізняється появою нових тенденцій розвитку, форм і видів, залучення до туристичної діяльності нових територій і об'єктів. Одним з альтернативних напрямів розвитку туризму, поступово стає індустріальний туризм – такий вид туризму, який зосереджений в промислових регіонах і має на меті ознайомлення туристів з індустріальними об'єктами і ландшафтами, об'єктами індустріальної архітектури й техніки, супроводжується відвідуванням як функціонуючих, так і непрацюючих промислових підприємств з метою задоволення пізнавальних, професійних і ділових інтересів людини. Індустріально-туристичні ресурси є об'єктами і явищами техногенного походження, мають ґносеологічну цінність, включають в себе специфічні риси індустріальної стадії розвитку суспільства і можуть бути використані з туристичною метою [4].

Для розвитку індустріального туризму необхідно враховувати кілька основних чинників. Їх реалізація на практиці дозволяє створювати регіональні туристичні кластери, регіональні туристичні дестинації, зміст і діяльність яких сприятиме розробці оригінального туристичного продукту та становленню індустріального туризму, як визначального напрямку розвитку туристичної галузі в промислових регіонах. Головним чинником становлення будь-якого виду туризму є ресурсний. Розвиток туристичної діяльності в значній мірі залежить від реальної оцінки всього комплексу туристичних ресурсів [4, 6, 7, 8].

Територію Гайворонської міської територіальної громади можна віднести до території давнього освоєння (останнім часом в обігу з'явився термін «Гайворонський старопромисловий район»), про що свідчать виявлені археологічні знахідки, хоча багато з них втрачені [6, 7, 8]. Дослідження показують, що переважна більшість потенційних туристичних об'єктів відносяться до об'єктів, які виникли завдяки розвитку місцевої

промисловості й транспорту. Такі об'єкти є індустріальними, створеними працею людини [1, 2, 3, 8]. Відповідно, наявність різних ресурсів промислового походження сприяє розвитку індустріального туризму, як перспективного напрямку [4, 8, 9]. Саме індустріальний туризм може змінити образ Гайворонської міської територіальної громади, враховуючи наявний місцевий потенціал. Це обумовлено досить високою концентрацією різноманітних індустріальних об'єктів категорій різних класифікацій на порівняно невеликій території. Упродовж останніх років поступово формується нова туристична дестинація, яка вже визнана привабливою для численних вітчизняних та іноземних туристів. Індустріально-туристичні ресурси Гайворонської міської територіальної громади, залежно від функції та змісту, поділяються на категорії: 1) працюючі промислові об'єкти – кар'єри, заводи, електростанції; 2) історичні непрацюючі промислові об'єкти – об'єкти індустріальної спадщини – занедбані заводи, відпрацьовані затоплені кар'єри з видобутку граніту тощо; 3) поселення робітників, які розташовувалися компактно поруч з місцями видобутку корисних копалин та залізницею; 4) споруди поселенської інфраструктури – побутові будівлі, адміністративні контори, пекарні, лікарні та ін.; 5) гідротехнічні споруди – греблі водосховищ, каналізовані ділянки річищ; 6) об'єкти транспортної комунікації – магістральні залізниці і шосе, під'їзні залізниці кар'єрів, залізничні станції, мости та ін.; 7) рекреаційні ландшафти – сквери, парки, «зелені зони» на території підприємств та населених пунктів, палаци культури, клуби і спортивні комплекси; 8) зібрання раритетної техніки, геологічні пам'ятники під відкритим небом [4, 8].

Серед перерахованих об'єктів відома поза межами країни Гайворонська вузькоколійка, яка є не лише туристично привабливою, вона має величезний нереалізований потенціал у різних сферах не лише для громади, а й регіону загалом. Проте, нехтуючи соціальними потребами місцевого населення, припинено рух на Голованівськ; з початком пандемії Covid 19 скасовано потяги на Рудницю.

Головним завданням постало – повернути цю туристичну атракцію в громаду, привернути увагу керівництва «Укрзалізниці» до унікального об'єкту. Була пророблена кропітка робота, яка об'єднала навколо себе міську та обласну владу, депутатів, науковців, активістів залізничного руху, представників інших територіальних громад. І поштовхом цього було проведення туристичного фестивалю «GoodoK_Fest» у травні 2021 р. з метою збереження та популяризації Гайворонської вузькоколійки.

а)

б)

Рис. 1 (а, б). Зустріч учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Туристичний бренд як чинник формування позитивного іміджу Гайворонської міської територіальної громади»

Під час фестивалю проведено: конкурси на кращий вірш «Залізниця долі єднає» та на кращий малюнок «Гайворон – місто залізничників»; Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Туристичний бренд як чинник формування позитивного іміджу Гайворонської міської територіальної громади»; екскурсії виставковими залами КЗ «Гайворонський краєзнавчий музей» та містом для гостей конференції; екскурсії потягом з пригощанням сніданком машиніста; виставку раритетної залізничної техніки; театралізоване ретро-діяство; фотоплер «Гайворон запрошує»; ярмарок-розпродаж виробів декоративно-прикладного мистецтва; «круглий стіл»: «Туристичний потенціал Гайворонської вузькоколійної залізниці: проблеми та перспективи» та ін. (рис. 1-3). Результат – з 14 жовтня відновлено рух потягу Гайворон-Рудниця.

а)

б)

Рис. 2 (а, б). Засідання «круглого столу»: «Туристичний потенціал Гайворонської вузькоколійної залізниці: проблеми та перспективи»

а)

б)

в)

г)

д)

е)

є)

ж)

Рис. 3 (а, б, в, г, д, е, є, ж). Незабутні спогади про фестиваль «GoodoK_Fest»

За ініціативи залізничників та учасників соціальної спільноти «Дослідники історії вузькоколіїних залізниць України» (із залученням локомотива ГР-280) проведено 8 ретро-турів для туристів України, планується щосезону проводити такі заходи. Програма турів включає не лише поїздки ретро-потягом, а й пізнавальні екскурсії об'єктами залізничної інфраструктури, відвідування краєзнавчого музею, виступи музичних колективів (рис. 4).

а)

б)

в)

г)

д)

е)

ж)

Рис. 5 (а, б, в, г, д, е, ж). Ретро-тур за маршрутом: «Гайворон-Бершадь»

Зроблено та робиться все можливе, щоб жителі Кіровоградської та прилеглих областей, всієї України більше дізнались про Гайворонську міську територіальну громаду, про ініціативу її жителів, щоб привернути увагу засобів масової інформації та потенційних гостей.

Для Гайворонського старопромислового району характерна багата індустріальна спадщина, яка, крім вузькоколійки, представлена залишками виробничих об'єктів кін. XIX – серед. XX ст.: старими кар'єрами та відвалами; будівлями пристанційних споруд залізниці, будівлями старих заводів; млинів; залізничними полотнами, роз'їздами та насипами старих залізниць; локомотивним депо; алеями і стелами трудової слави підприємств, пам'ятниками; селищами міського типу; житловими будівлями працівників

кар'єрів і заводів; парками і скверами, будівлями палаців культури і клубами; пам'ятниками і пам'ятними знаками промислового значення; будівлями лікарень; складськими спорудами тощо.

Об'єкти, обрані для розвитку туристичного продукту в рамках індустріального туризму, свідчить про різноманіття і системний характер прояву особливостей Гайворонської міської територіальної громади. Це дозволяє на їх основі розвивати різні види не лише індустріального туризму, розробляти тематичні та комплексні екскурсійні маршрути, облаштувати скансен-музеї під відкритим небом.

Незважаючи на імовірну реорганізацію та розвиток галузей в регіоні, впровадження індустріального та інших видів туризму дозволить по-іншому оцінити перспективи Гайворонської міської територіальної громади. Його розвиток має чітку територіальну прив'язку, спирається на систему об'єктів, які утворюють мережу ресурсної бази для цього інноваційного напрямку.

Також одним із шляхів стабілізації та поліпшення економічної ситуації в громаді є використання місцевих рекреаційних ресурсів (музеїв, водних об'єктів, природоохоронних територій тощо), комбінація яких вдало поєднана у межах населених пунктів та прилеглих територій, але комплекси рекреаційних можливостей розташовуються нерівномірно і якість їх нерівноцінна. Тому в подальшому доцільно здійснити низку науково-практичних заходів, продовжувати розвивати соціальну інфраструктуру та забезпечувати доступність до базових соціальних послуг, здійснювати заходи щодо охорони, відновлення та реставрації культурно-історичної спадщини Гайворонської міської територіальної громади, залучати інвестиційні кошти, розширювати системи закладів обслуговування, досягнути екологічної безпеки.

Гайворонська міська територіальна громада заявляє про себе на різних заходах регіонального, всеукраїнського та міжнародного рівнів з питань розвитку туризму; докладає багато зусиль щодо створення туристичного бренду Гайворонщини; співпрацює з учнівською та студентською молоддю над пошуком ідей – організовуються конкурси на кращі соціальні проекти з питань

розвитку туристичної привабливості краю; проводяться екскурсії, науково-практичні конференції як для всіх мешканців громади так і її гостей; через різні канали поширення інформації Гайворонщина позиціонується як туристично привабливий регіон; налагоджене виробництво оригінальної сувенірної продукції.

За поширенням місцевого туристичного продукту керівництво громади вбачає стимул не лише розвитку власне громади, але й потенціалу її людей – майстрів народних ремесел, знавців фольклору, хранителів давніх традицій.

Вибір – діяти чи чекати – завжди є. Але час – це головний ресурс, який ніколи не повернути.

Список використаних джерел

1. Дериземля Н. О. Виділення гірничопромислового геоекотону Заваллівської ландшафтно-техногенної системи в межах міжзонального геоекотону «лісостеп-степ» Правобережної України. Матеріали VII Всеукраїнської студентської наукової конференції *«Сучасні проблеми природничих наук»*, проведеної 21-22 березня 2012 р. Ніжин: «Наука сервіс», 2012. 111 с.

2. Дериземля Н. О. Техногенні ландшафти Кіровоградщини та їх вплив на природне середовище (на прикладі Заваллівського графітового комбінату). Уманський державний педагогічний університет. Наукові записки УДПУ. К.: Наук. світ, 2011. Вип. 14. 165 с.

3. Завалля: від минулого до сьогодення : посібник / уклад. Ситник О.І., Дериземля Н.О. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. 52 с.

4. Казаков В. Л. Класифікації об'єктів індустріального туризму. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції *«Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України»*, присвяченої 70-річчю утворення Льотної академії НАУ. Збірник наукових праць/ За заг. ред. д.г.н. О.В. Колотухи. Дніпро: Середняк Т.К., 2021. С. 415-420.

5. Патицька Х. О. Управління природними активами територіальних громад в умовах децентралізації: теоретичні засади. *Управління та раціональне використання земельних ресурсів в новостворених територіальних громадах: проблеми та шляхи їх вирішення*. Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (Херсон, 04-05 березня 2021 року). Херсон: ХДАЕУ, 2021. С. 62-65.

6. Ситник О. І., Працьовитий М. М., Хлевнюк О. Я. Затоплена цивілізація, вузькоколія та кар'єри: геотуристичні атракції Гайворонщини. *Народне слово*. 2019. № 43 (3431). С. 8-9.

7. Ситник О. І., Ніколаєвський В. П. Гайворонський старопромисловий

район: формування, сучасний стан, перспективи подальшого розвитку. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія*. 2019. Вип. 31. № 1-2. С. 46-61.

8. Ситник О. І., Хлевнюк О. Я. Туризм як перспектива розвитку Гайворонського старопромислового району. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «*Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України*». Збірник наукових праць. Кропивницький. ЛА НАУ, 2019. С. 393-406.

9. Хвесик М. А., Бистряков І. К., Клиновий Д. В. Фінансово-економічний механізм реконструктивного розвитку України на засадах децентралізованого управління природними ресурсами. *Економіка України*, 2018, 3 (676). С. 3-20.

УДК 502.171:167.1]:622.012(06)

Баранюк О.М.,
вчитель географії КЗ
«Гайворонський ліцей № 2»
Бабишева В.,
учениця 10 клас,
КЗ «Гайворонський ліцей № 2»
Гайворонської міської ради
Кіровоградської області
e-mail: vika14407@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ПРИ РОБОТІ ГІРНИЧОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Природокористування, яке є одним з провідних напрямів екології, – це сфера виробничої та наукової діяльності, спрямована на вивчення, освоєння, охорону й перетворення природи, з метою забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людини. Прямий та опосередкований антропогенний вплив на природу призводить до послаблення її відновлювальних властивостей, зниження якості й вичерпання ресурсів, забруднення навколишнього середовища. Крайнім проявом нераціонального природокористування є хижацьке, за умов якого знищуються окремі види ресурсів або цілі природні

комплекси. При видобуванні корисних копалин забруднюється вода, сама атмосфера, знищені мільйони гектарів родючих ґрунтів, ядохімікатами і радіоактивними відходами заражена планета, величезних розмірів досягла вирубка лісів. Нам молодому поколінню, жити в цій країні, користуватись благами природи.

Сучасна молодь, враховуючи реалії військового стану та військових дій в Україні, розуміє, що людство стоїть на порозі екологічної катастрофи. Мешканці Гайворона Кіровоградської області не можуть осторонь спостерігати за змінами в природі. Адже в громадах, де є підприємства видобувної промисловості, надзвичайно актуально постає проблема природокористування.

В м. Гайворон працює АТ«Гайворонський спеціалізований кар'єр» – одне з провідних підприємств України з виробництва каменево-щебеневої продукції, яке із 1938 р. розробляє Гайворонське родовище мігматитів та гранітів (південно-східна частина м. Гайворон (Кіровоградська область), де в р.Південний Буг впадає притока Ташлик). За цей час підприємство пройшло шлях від ручного добування та обробки гранітної сировини до повністю механізованого виробництва. Чи не сприяє забрудненню довкілля робота великого гірничо-добувного підприємства, чи не шкодить здоров'ю жителів громади?

У процесі видобування корисних копалин відбувається істотне забруднення довкілля. З кожної тонни видобутої корисної копалини тільки 1-3 % перетворюються в корисну продукцію, а 97% перетворюється у відходи. За обсягами викидів забруднюючих речовин і за ступенем впливу їх над природне середовище гірничодобувна промисловість стоїть на 4-му місці після хімічної, металургійної і сільського господарства. Під час підземного видобутку відбувається забруднення атмосфери пилом, отруйними газами, вуглекислим газом, метаном, поліциклічними ароматичними вуглеводнями, сірчистими газами, сірководнем, теплом, радіоактивними елементами тощо. Під час відкритих гірничих роботах довкілля забруднюється оксидом вуглецю, двоокисом азоту, пилом, кар'єрними водами. Зокрема під час вибухових робіт

на кар'єрах утворюється пило-газова хмара, що підіймається на висоту до 1500 – 1700 м, де повітряна течія розсіює і відносить 93-99 % пилу. Особливу небезпеку становить пил важких металів, що викидається в атмосферу або у водоймища і включається в природний кругообіг; ще небезпечніші – металеві отрути та діоксин. Природні відвали, що горять, виділяють на кожну тону породу до 135 мг пилу і 86,3-363 кг газів. Забруднена пилом з підприємства вода може спричиняти гострі кишкові отруєння. Шум та вібрація в свою чергу також негативно впливають на здоров'я, оскільки викликають підвищену стомлюваність і дратівливість, поганий сон, головний біль, ослаблення пам'яті, уваги, гостроти зору, що призводить до зниження рівня продуктивності праці і є причиною нервово-психічних захворювань. І хоча випадки захворювання від впливу Гайворонського спеціалізованого кар'єру не спостерігається, ми маємо це розглядати.

Провівши низку досліджень, можна зробити ще один висновок, що рівень радіації в центрі міста та на його околицях в межах норми, що є безпечним для жителів. Запиленість у місті в межах норми, адже керівництво комбінату вживає заходи для боротьби з цією проблемою. Бурильні верстати теж використовують воду для приборкання пилоутворення. Так як кар'єр на березі р. Південний Буг, взяті проби води. Майже всі показники були в межах норми, хоча деякі із них на межі допустимих норм, такі як: свинець, РН та хлориди. А ось дослідження рівня шуму виявило, що норма була перевищена. Хоча заміри проводились лише на території комбінату. А за межами не було можливості провести такі заміри. Головне, що необхідно підкреслити в цих дослідках – це те, що деякі проблеми є, вони поки що не призводять до ризиків, але про них треба знати та пам'ятати.

Проблеми природокористування стосуються не тільки Гайворонської громади, а й усієї території нашої країни. Цими проблемами не нехтують, адже природоохоронна діяльність останніх десятиліть була орієнтована не лише на загальні заходи, а й на охорону надр та раціональне використання корисних копалин. У 1994 р. набрав чинності Кодекс України «Про надра», який

регламентував питання охорони природи при експлуатації родовищ корисних копалин. У 1995 р. прийнято Закон України «Про екологічну експертизу». Варто ще раз привернути увагу до раціонального використання природних ресурсів та дотримання всіх вимог безпечного природокористування, бо це впливає не тільки на екосистему та жителів Гайворонської громади. Усе, що стосується екології є глобальним. Пам'ятаймо головні правила екології, прикладом цьому є закон американського біолога, еколога Б. Коммонера: «Усе пов'язане з усім» – це означає, що жива динаміка складних і розгалужених екологічних ланцюжків утворює єдину взаємопов'язану систему; в абстрактному варіанті це твердження повторює відоме діалектико-матеріалістичне твердження про всезагальний зв'язок речей і явищ. А також: «Ніщо не дається даром, – на думку Б. Коммонера, глобальна екосистема є єдиним цілим, в межах якого ніщо не може бути вигране або втрачене і яке не може бути об'єктом загального покращення; усе, що було взяте з екосистеми людською працею, має бути відшкодоване. Плати за цим векселем не можна уникнути; вона може бути лише відтермінована».

Список використаних джерел

1. Забруднення довкілля. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%B1%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D1%96%D0%BB%D0%BB%D1%8F.
2. Гірниче виробництво та довкілля. URL: https://pidru4niki.com/68533/ekologiya/orniche_virobnitstvo_dovkilliya.
3. Вплив діяльності по видобутку газу і нафти із сланців на довкілля і здоров'я людей. URL: <http://epl.org.ua/uk/environment/vplyv-diialnosti-po-vydobutku-hazu-i-nafty-iz-slantsiv-na-dovkillia-i-zdorov-ia-liudei/>.

Баранюк О.М.,

*вчитель географії КЗ «Гайворонський
ліцей № 2»*

Кобилівська Д.О.,

учениця 11 класу

КЗ «Гайворонський ліцей № 2»

Гайворонської міської ради

Кіровоградської області

email: daria.kobylivskaya@gmail.com

ВИРОБНИЦТВО БІОГАЗУ ЯК ДЖЕРЕЛО ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ГРОМАДИ

На жаль вже сьогодні ми можемо спостерігати те, як руйнівна діяльність людини несе згубні наслідки для навколишнього середовища. Гайворонська громада не є виключенням. У нашій громаді спостерігається нераціональна утилізація відходів. Тільки в одному місті Гайворон, щодня з домогосподарств на сміттєзвалища вивозять 40 м³ твердих побутових відходів, які займають 68 га, на яких можна було б виростити більше ніж 300 тон зернових, 350 кукурудзи, 320 тон соняшника і це лише дані з офіційних джерел. Окремим прикладом є діяльність фермерських господарств громади, які не раціонально утилізують відходи свого виробництва, що чинить шкоду навколишньому середовищу, сприяючи викиду парникових газів, зокрема CO², у повітря, забруднюючи його.

Крім того, в результаті людської діяльності вичерпуються корисні копалини, а їх більшу частину корисних вже видобуто, зокрема – природний газ. Станом на 2022 р. розвіданих запасів газу в Україні вистачить приблизно на 15 р. А що далі? Це запитання актуальне не лише для України а і для всього світу загалом. Нами були проведені дослідження, мета яких запропонувати більш раціональні способи утилізації відходів й крім того підвищити фінансову спроможність громади, що є додатковою перевагою. Прикладами для

наслідування стали високорозвинені країни Європи, Азії та Америки, які вже роками застосовують технології переробки відходів, отримуючи від цього прибуток та зменшуючи шкоду навколишньому середовищу до мінімуму. Мова йде про технології виробництва біогазу – газу, що утворюється під час мікробіологічного розкладання метановим бродінням біомаси. Для виробництва біогазу з біомаси органічна речовина піддається процесам ферментації у спеціальних біогазових установках. В процесі зброджування утворюється газоподібний метан, горючий газ, який спочатку очищається від сторонніх газів, а далі перетворюється на енергетичні джерела відповідно до потреб. Спалювання біогазу у когенераційних модулях (когенераторах) вивільняє енергію, яка до того була збережена у біомасі. Практично всі види біомаси можуть бути використані в якості вихідних матеріалів для виробництва біогазу. В залежності від доступності та застосовуваної технології можуть використовуватись різні субстрати та суміші субстратів. Переважно використовуються сільськогосподарські відходи, залишки та відновлювана сировина, а також органічні відходи промисловості, торгівлі та приватних домогосподарств. Хоча біогазові станції не є новітнім досягненням для світу, проте вони досі недостатньо популяризувалися на території нашої країни, незважаючи на їх потужний потенціал у цій сфері. Напрями використання біогазу: спалювання в котельних агрегатах для нагрівання води та подачі її споживачам; підготовка біогазу та його подача в газорозподільні мережі місцевих споживачів природного газу (змішування з природним газом); очищення, осушення, стискання і заправка біогазом газобалонних установок автомобілів, тракторів та інших сільгоспмашин; вироблення електроенергії тощо.

Таким чином, біогаз – реальна альтернатива природному газу, виробництво якого в Україні, зокрема у Гайворонській громаді, допоможе розв'язати низку проблем, зокрема екологічну та фінансову.

Для дослідження було обрано одне з найбільших ПСП Гайворонської громади «Нива». Провівши певні розрахунки було визначено, що приблизна кількість біогазу яку можна отримати на виробництві з різних видів сировини

982354 Нм³/т, із них біометану – 674100 Нм³/т. Приблизний прибуток від продажу біометану складає приблизно 674 000 \$. Не враховуючи затрати на збагачення біогазу до біометану та додаткові витрати на виробництво, станція окупить себе приблизно через 4.5 р., що робить будівництво біостанції на ПСП «Нива» перспективним проєктом, який стане вигідним для бюджету Гайворонської громади. У Гайворонській громаді більше 10 фермерських господарств, тож при виробництві біогазу на кожному з них, дохід у бюджет місцевої громади виявиться досить вагомим. Окрім того було прораховано приблизний потенціал переробки ТВП з міського сміттєзвалища, з яких можна було б отримати близько 226300 м³ біогазу.

Переробка відходів допоможе не лише поширити позитивний вплив на екологію, ще й отримати певний дохід. Якщо розповсюджувати таку діяльність на всій території Гайворонської громади – це матиме вагомий вплив в майбутньому. Крім того було проведено опитування серед жителів громади щодо їх обізнаності та використання технологій виробництва біогазу; бачення майбутніх перспектив громади; ставлення до будівництва біогазової станції на території громади. Було з'ясовано, що більшість респондентів згодні з будівництвом.

Отже поирення технологій з переробки відходів, зокрема виробництва біогазу, є важливим кроком до зміцнення ресурсозабезпеченості нашої держави та збереження навколишнього середовища. Як приклад, вводити такі технології можна в Гайворонській громаді. Виробництво біогазу у громаді допоможе підвищити її фінансову спроможність, та матиме позитивний вплив на екологію, зменшуючи кількість викидів шкідливих газів в атмосферу, забруднення території, тощо.

Список використаних джерел

1. Велика Українська Енциклопедія. Біогаз. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%91%D1%96%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D0%B7>.
2. AgroBiogas. Що таке біогаз? URL: <https://agrobiogas.com.ua/raw-material-for-biogas/>
3. AgroBiogas. Сировина для біогазу. URL: <https://agrobiogas.com.ua/raw-material-for-biogas/>.

4. Як в Україні заробляють на біогазі. URL: <https://getmarket.com.ua/ua/news/investiciyi-v-al-ternativnu-energetiku-yak-v-ukrayini-zaroblyayut-na-biogazi>.

УДК 338.484

Барвінок Н.В.,
викладач кафедри технологій та
організації туризму і готельно-
ресторанної справи Уманський
державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
email: barvinok.n@udpu.edu.ua

АДАПТАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ КРИЗИ СПРИЧИНЕНОЇ ГЛОБАЛЬНИМИ БЕЗПЕКОВИМИ ФАКТОРАМИ

Виникнення кризових ситуацій спричинених глобальними безпековими факторами перед підприємствами туристичного бізнесу України та і світу в цілому є одним з найактуальніших питань. Цілий ряд глобальних безпекових факторів, що є складовою зовнішнього макросередовища, яке безпосередньо впливає на підприємства туристичного бізнесу, часто викликає кризи, які можуть загрожувати туристичній діяльності та розвитку туристичної індустрії, адже під час вибору відпочинку більшість туристів керуються умовою безпеки.

До основних глобальних безпекових факторів впливу, які можуть негативно позначитись на розвитку туристичної індустрії варто віднести: геополітичну нестабільність у країнах проживання та відпочинку туристів (політичні перевороти, терористичні атаки, військові конфлікти, війни); виникнення епідемій та пандемій у країнах проживання та відпочинку туристів; негативні природно-екологічні ситуації в країнах відпочинку туристів (екологічні катастрофи, природні катастрофи); негативний загальноекономічний стан як у країнах проживання туристів, так і в країнах відпочинку.

Крім того, часто названі безпекові фактори виникають одночасно, а інколи, і взаємопов'язано та впливають один з одного, як наприклад, від воєнних дій на території країни можуть виникати негативні природно-екологічні ситуації, або від негативного загальноекономічного стану у країні може залежати виникнення епідемій або політичних переворотів.

Зауважимо, що кирза в туристичній сфері в Україні розпочалась ще з 2014 року внаслідок анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, окупації частини Луганської та Донецької областей України та розв'язання воєнних дій. Тому, починаючи вже з 2014 року відбулися кардинальні зміни у кількості в'їзних (зменшення майже вдвічі) та виїзних туристичних потоків. До прикладу, в 2014 році в порівнянні з попереднім кількість виїзних туристів зменшилась на 5,5%, а в'їзних – на 48,5% [4].

У 2020 році туризм України, та і світу в цілому, зіткнувся із серйозним викликом в своєму розвитку – важкою кризою, пов'язаною із появою та поширенням нового небезпечного вірусу COVID-19 по всій планеті. І хоча вже друга половина 2021 року стала початком часткового виходу туристичної індустрії України із кризи, спричиненої карантинними обмеженнями та закриттям кордонів у 2020 році [1], повністю туристична сфера України не змогла вийти з кризи в туристичній галузі, причиною чого стала повномасштабна війна РФ проти України, розпочата 24 лютого 2022 року.

В умовах сьогодення, а саме, в умовах кризи, перед туристичними підприємствами постає важливе завдання адаптації до ситуації та використання її в цілях підвищення конкурентоспроможності на ринку туристичних послуг. Зауважимо, що адаптаційна стратегія підприємств – це певний загальний напрям формування пристосувань підприємств в умовах кризи та жорсткої ринкової конкуренції, яка може бути наслідком кризи.

На нашу думку в умовах кризи до адаптаційних стратегій підприємств туристичного бізнесу варто віднести наступні напрямки діяльності: кадрову стратегію; стратегію клієнтоорієнтованості; івент-стратегію; стратегію управління безпекою.

Зважаючи на вплив дестабілізуючих чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, низького рівня мотивації, високої ймовірності звільнення та ін., що найперше пов'язано кризовими ситуаціями, кадрове забезпечення та усі процеси, пов'язані з його найманням, формуванням, використанням, розвитком та звільненням потребують підвищеної уваги. Загалом, будь-яка стратегія туристичного підприємства має напрямок на підтримання його довгострокової конкурентної позиції, а оскільки персонал є одним з головних елементів цієї системи, то саме кадрова складова загальної стратегії розвитку туристичного підприємства набуває особливого значення.

За нашими дослідженнями, кадрова стратегія являє собою, по-перше, специфічний набір основних принципів, правил та цілей роботи з персоналом, що враховують організаційний та кадровий потенціал; по-друге, курс дій у відповідності до виробничих відносин співробітників підприємства, що забезпечує досягнення реалізації основних цілей підприємства.

Кадрова стратегія передбачає цілеспрямоване і продумане управління персоналом, їх використання і розвиток у напрямку стратегічних цілей підприємства. В даному випадку кадрова стратегія підприємства має охоплювати цілий ряд аспектів управління, таких як: удосконалювання структури персоналу (за віком, категоріями, професіями, кваліфікацією тощо); оптимізація чисельності персоналу; врахування динаміки персоналу; підвищення ефективності витрат на персонал (оплата праці, винагороди, витрати на навчання тощо); розвиток персоналу (підвищення кваліфікації, курси тощо); заходи соціального захисту (пенсійне, медичне, соціальне страхування тощо); розвиток організаційної культури (норми, традиції, правила поведінки в колективі тощо); удосконалювання системи управління персоналом (склад та зміст функцій, організаційна структури, кадрове, інформаційне забезпечення тощо). До даного переліку в умовах сьогодення у кадровій стратегії туристичного підприємства особливе місце має займати забезпечення безпеки персоналу, що є невід'ємною частиною повноцінного функціонування персоналу.

Невід'ємною складовою кадрової стратегії є також підготовка висококваліфікованих кадрів, адже ефективна діяльність туристичного підприємства значною мірою залежить від компетентності персоналу. Для функціонування в умовах кризи туристичні підприємства потребують висококваліфікованих, компетентних, лабільних та конкурентоспроможних фахівців, які готові швидко адаптуватися до змін у туристичній галузі.

Дуже важливою в умовах кризи є стратегія клієнтоорієнтованості, адже в умовах підвищених небезпек важливо враховувати психологічні риси клієнтів, їх матеріальні можливості та вибір більш безпечного відпочинку. Застосування стратегії клієнтоорієнтованості є необхідним кроком в індустрії туризму, де технологічний процес пов'язаний із взаємодією «людина-людина».

Стратегія клієнтоорієнтованості є одним з провідних підходів адаптаційних стратегій підприємств туристичного бізнесу в умовах кризи, та передбачає виконання таких завдань: орієнтація на утримання клієнтів; індивідуальні комунікації з клієнтами; співпраця, що ґрунтується на відносинах, а не на продукті; формування ділових відносин з контингентом клієнтів; створення «wow-ефекту»; покращення системи лояльності; забезпечення безпеки туристів; створення нового туристичного продукту з використанням кризової ситуації (наприклад, розвиток воєнного туризму або туризму пам'яті у повоєнний період, використання зацікавленості закордонних туристів до звичаїв українців для розвитку етнотуризму тощо). Також, в умовах кризи для стратегії клієнтоорієнтування важливим є визначення та аналіз ціннісних поглядів туристів і використання їх у цілях підвищення конкурентоспроможності та інноваційних перетворень в умовах подолання кризи.

Важливе місце в кризових умовах займає івент-стратегія, яка передбачає активізацію діяльності туристичних підприємств шляхом проведення різноманітних заходів приурочених до подій та свят. Наприклад, проведення ділових заходів (форуми, конференції, конгреси, ділові сніданки, заходи зі зв'язків з інвесторами), навчальних та освітніх заходів (семінари, тренінги),

заходів для преси (прес-конференції, прес-тури), виїзних заходів (презентації, заходи щодо стимулювання збуту), розважальних заходів (корпоративні свята, внутрішньо-корпоративні свята для розвитку командного духу), урочистостей (банкети, фуршети, ювілеї, прийоми гостей), благодійних заходів (благодійні обіди, концерти, акції по збору коштів), масових заходів (міські свята, фестивалі, виставки, концерти), та спортивних заходів (спортивні змагання) тощо.

В результаті проведення різноманітних заходів розвивається подієвий туризм, що має позитивний вплив на соціально-економічний розвиток територій, адже збільшення відвідуваності DESTINAцій підвищує завантаженість закладів харчування, готелів, засобів переміщення, магазинів тощо, що забезпечує місцеве населення місцями працевлаштування, а місцевий бюджет економічним прибутком. Також значною перевагою розвитку подієвого туризму є популяризація туристичних DESTINAцій не лише серед внутрішніх туристів, але і серед в'їзних туристів та показ не лише матеріальних багатств країни, але і нематеріальних культурних (традиції, культура, пісні, танці тощо), що часто спонукає закордонних туристів відвідувати ту чи іншу місцевість.

На сьогоднішній день актуальною також є стратегія управління безпекою, адже всі кризові ситуації спричинені глобальними безпековими факторами передбачають виникнення небезпечних ситуацій. Наприклад, поширення пандемії передбачало дотримання карантинних обмежень, запровадження маскового режиму, регулювання кількості туристів в одному місці в один час тощо.

Важливо зазначити, що організація туризму в Україні сьогодні в умовах воєнного стану як ніколи вимагає підвищеної уваги до безпеки туристів, та створення зручних та безпечних умов під час подорожей, їх перебування у закладах індустрії гостинності. В умовах воєнного стану управління безпекою найбільше пов'язане з дозволами та обмеженнями, які діють під час воєнного стану у відносно безпечних областях країни.

Формування маршрутів має відбуватись з урахуванням розташування бомбосховищ, а туроператори та екскурсоводи повинні враховувати, що під час повітряної тривоги туристам мають бути доступні укриття. Також обов'язковою умовою є планування туристичних мандрівок у відповідності з дією комендантської години.

Отже, зважаючи на події у світі, а особливо Україні, та виникнення кризових ситуацій спричинених глобальними безпековими факторами, діяльність підприємств туристичного бізнесу має ґрунтуватись на адаптаційних стратегіях, що передбачають пристосування підприємств під зовнішні та внутрішні негативні умови. Також, важливе місце займає використання кризових ситуацій з ціллю підвищення своєї конкурентоспроможності та збільшення туристичних потоків.

Список використаних джерел

1. UNWTO: офіційний сайт. URL: <https://www.unwto.org/>(дата звернення: 27.03.2022)
2. Поворознюк І. М. (2021). Формування та реалізація антикризового управління на підприємствах індустрії гостинності в період пандемії COVID-19. *Економіка та суспільство*. 2021. №29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-18>.
3. Поворознюк І. М. Роль та особливості розвитку ресторанного бізнесу в умовах кризи. *Економіка та суспільство*. 2023. №47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-38>.
4. Туристичний барометр України. Київ. 2020. URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-2020.pdf> (дата звернення: 27.03.2023).

Бейдик О.О.,

*д. геогр. наук, професор кафедри
географії та туризму.*

e-mail: aabeydik@gmail.com

Арсененко І.А.,

*канд. геогр. наук, доцент кафедри
географії та туризму*

e-mail: 06081948ia@gmail.com

Донець І.А.,

*канд. геогр. наук, доцент кафедри
географії та туризму,*

*Мелітопольський державний
педагогічний університет*

імені Богдана Хмельницького

(м. Запоріжжя, Україна)

e-mail: irenaaleks1970@gmail.com

Комлев О.О.,

*д. геогр. наук, професор кафедри
землезнавства та геоморфології,*

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

e-mail: morpha2007@ukr.net

НАОЧНО-УЯВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКІЙ ОСВІТІ

Наочно-уявне (структурно-логічне) моделювання (НУМ) – важіль і метод пізнання природно-географічної та суспільно-економічної дійсності, чинник конструювання ідеально-структурного фрагменту натурального (природні ландшафти) або синтетичного (антропосфера – міста, промислові комбінати) простору. Масив моделей достатньо диверсифікований і містить десятки складових [1], а наочні моделі, як самобутні твори, входять в «золоту обойму» цього масиву.

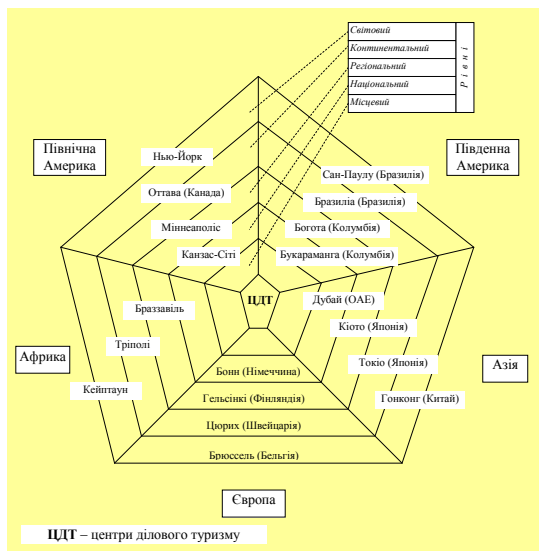

Рис. 1. Географія та ієрархія центрів ділового туризму

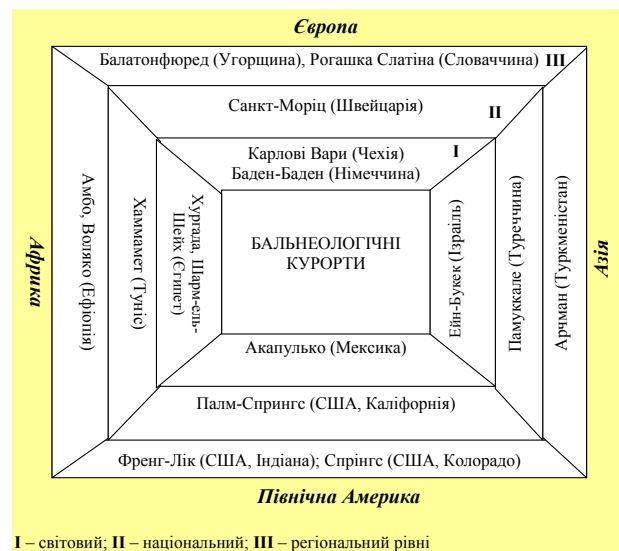
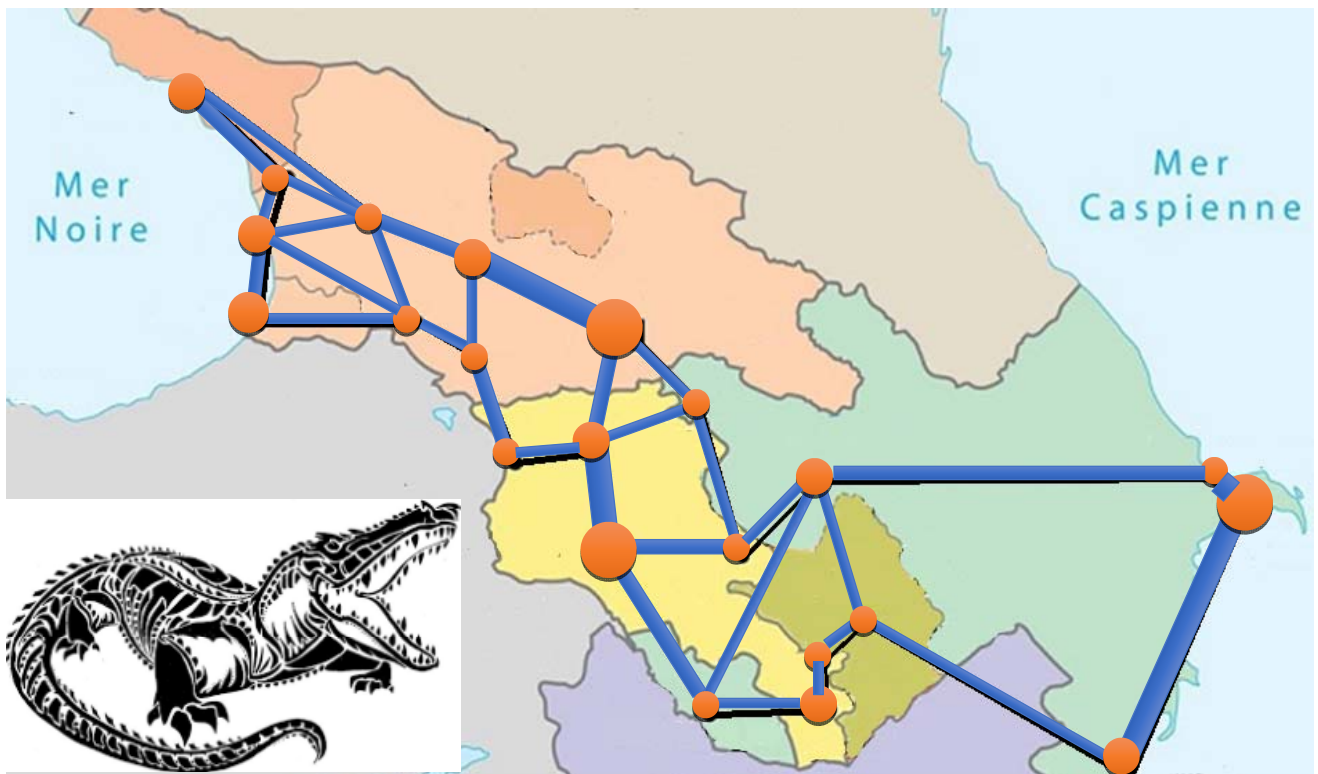

Рис. 2. Географія та ієрархія бальнеологічних курортів

В той же час СЛМ є елементом активних методів навчання (АМН), які були постійним рефреном при авторській викладацькій діяльності в провідних ЗВО України впродовж кількох десятиліть [2-6]. До блоку АМН, крім СЛМ (рис. 1-2, 4-5), входять тренінги, таблиці Шульте і Блока, опорні ресурснорекреаційні каркаси (рис. 3), тести, мнемотехнічні прийоми та технології, картографічні моделі.

Наведені нижче принципові моніторингові НУМ оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських комплексів можуть застосовуватись при оперативному, коротко-, середньо-, довго- та далекостроковому плануванні суспільно-географічного (в т.ч. ресурсно-рекреаційного) регіонального розвитку (рис. 4-5).

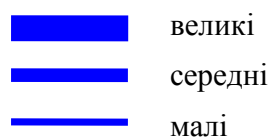

Умовні позначення:

Туристські центри (вузли):

Туристські потоки:

Опорні ланки:

- *Азербайджан*: Гюмрі, Нахічевань, Ханкенді (Степанакерт), Гянджа, Сумгаїт, Ленкорань, Баку.
- *Вірменія*: Єреван, оз. Севан, Вагаршапат (Ечміадзин), Гюмрі, Ванадзор, Варденіс, Капан, Горіс.
- *Грузія*: Сухумі, Батумі, Зугдіді, Поті, Кутаїсі, Хашурі, Ахалцїхе, Ахалкалакі, Тбілісі.

Рис. 3. Мезорайон Закавказзя (асоціація «Крокодил»)

Слід зазначити, що як наведенні наочно-уявні (структурно-логічні) моделі, так і їх наповнення, подаються в порядку обговорення, містять певний суб'єктивізм та відповідають часу їх створення. Останній свідомо опущений, адже основний меседж запропонованих сюжетів – показати їх принципові ознаки та можливості застосування при викладанні дисциплін рекреаційно-туристського блоку, а не загострювати увагу на деталях.

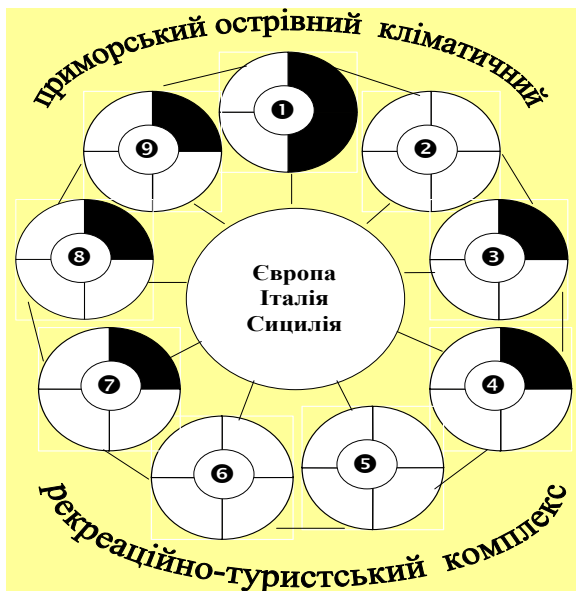
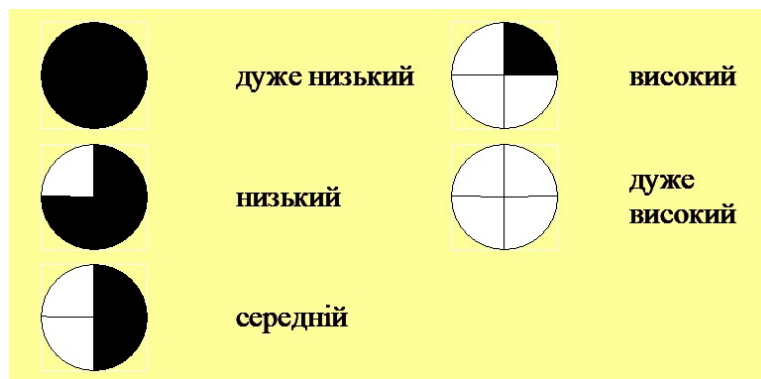

Рис. 4-5. Принципові моніторингові структурно-логічні моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських комплексів (на прикладі РТК о.Сицилія, Італія та Лос-Кабос, Мексика)

Рівні реалій та можливостей розвитку рекреаційно-туристських чинників

Чинники розвитку рекреаційно-туристських комплексів:

- 1) використання ГПП (геополітичне положення)
- 2) безпека
- 3) клімат
- 4) акваторія
- 5) рельєф
- 6) ГРТ (грунти–рослини–тварини)
- 7) АІК (архітектурно-історичні комплекси)
- 8) ТПЗ (транспорт–послуги–зручності)

9) деструкції

Список використаних джерел

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Київ : ВПЦ «Київ. ун-т», 2001. 395 с.
2. Бейдик О.О., Новосад Н.О. Унікальна Україна: географія та ресурси туризму: Навчальний посібник. Київ: Альтерпрес, 2013. 572 с.
3. Бейдик О.О. Застосування активних методів при викладанні рекреаційнотуристичних дисциплін у вищих навчальних закладах. *Туристично-краєзнавчі дослідження: Збірник наукових статей*. Випуск 7. Київ: Інститут туризму ФПУ, 2007. С. 214–227.
4. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 67838. Україна. Наукова стаття «Застосування таблиць Шульте при вивченні географічних та історичних дисциплін» / Бейдик О. О. (Україна). 15.09.2016.
5. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 75011. Україна. Наукова стаття «Застосування таблиці Блока при вивченні рекреаційногеографічних дисциплін» / Бейдик О.О. (Україна). 27.11.2017.
6. Тарасов В. К. Персонал-технология: отбор и подготовка менеджеров. Львів: Машиностроение, 1989. С. 175-185.

Бейдик О.О.,

*д. геогр. наук, професор
кафедри географії та туризму,
Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
e-mail: aabeydik@gmail.com*

Спиця Р.О.,

*ст. наук. співробітник, канд. геогр. наук,
завідувач відділу геоморфології та
палеогеографії, Інститут географії НАН
України
e-mail: spytsyaroman@ukr.net*

Шушка М.М.,

*керівник відділу рекреації,
НПП «Північне Поділля»
e-mail: myhaylo.sh@gmail.com*

КАРСТОВІ ВОДОЙМИ ПІВНІЧНОГО ПОДІЛЛЯ ЯК ЕКО-ТУРИСТСЬКІ ОБ'ЄКТИ

Карстове озеро – водойма, утворена в результаті затоплення карстових форм рельєфу поверхневими або (і) підземними водами. Карстові озера класифікуються за літологією вміщуючих порід; за генезисом озерних улоговин, їх морфологією та морфометрією; за приналежністю до певних гідродинамічних зон, за умовами живлення, ступенем проточності, термічного режиму; за мінералізацією та хімічним складом води. Проблематиці поширення карсту, генезису карстових озер присвячений широкий масив наукових та науково-популярних публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних вчених і практиків [1-9]. При написанні статті висористовувались експедиційні, камеральні, в т.ч. картографічні методи (польові дослідження на території НПП «Північне Поділля», геоінформаційне моделювання, порівняльний підхід). Предмет-об'єктною сутністю та метою статті є фрагментарна характеристика стану карстових водойм Національного природного парку (НПП) «Північне Поділля», територія якого є полігоном для наукової, екологічної, виховної та

просвітницької діяльності, спрямованої, в основному, на туристсько-екскурсійні потоки. Дві карстові водойми, що розташовані на межі територій НПП «Північне Поділля» та Пеняківського лісництва Золочівщини поблизу с. Ясенів (Львівська обл.), можна вважати унікальними, загалом не типовими для цієї місцевості. Особливість їх полягає в тому, що розташовані вони на підвищенні у лісовому масиві під покривом багатолітніх буків Вороняцького горбогір'я (територія Заболотівської територіальної громади (ТГ) Золочівського р-ну), а в геоморфологічному плані – в межах Вороняцької морфоструктури, що сформувалася на північно-західному краї Подільської структурно-денудаційної височини, сформованої на неогенових і крейдових відкладах (рис.1).

На формування рельєфу Вороняцької морфоструктури визначальний вплив відіграли тектонічний і літологічний чинники. Протягом неотектонічного

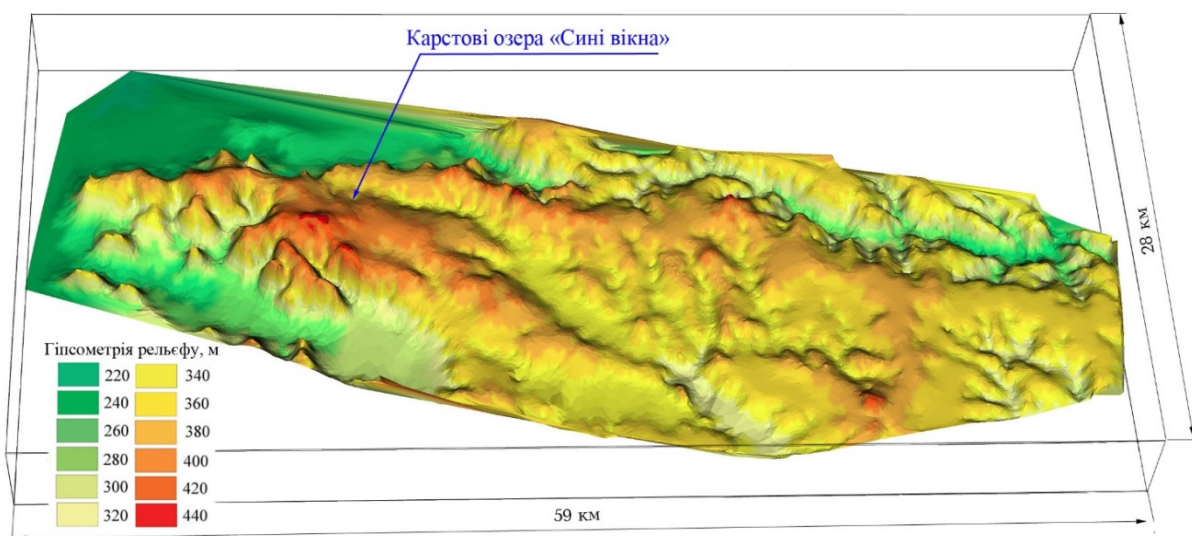

Рис.1. Розміщення карстових озер «Сині вікна» на тривимірній моделі рельєфу Вороняцької морфоструктури.

етапу формування рельєфу відбувалося під впливом двох різнонаправлених трансрегіональних розломних зон. На початковій стадії формування домінуючий вплив мала Кременецько-Пержанська зона розломів північно-східного простягання, про що свідчить орієнтація флексуроподібного підняття допалеогенових і неогенових відкладів. Пізніше (на пліоцен-четвертинному етапі) відбулася активізація субширотної Андрушівської зони розломів, що мало визначальне значення для формування сучасного рельєфу. На межі х

розміщеною західніше Золочівською морфоструктурою спостерігається субкарпатська орієнтація структурних елементів рельєфу, згідна з простяганням Терєбовлянської зони розломів. Північна межа морфоструктури підкреслюється чітко вираженим денудаційно-тектонічним уступом з перепадом відносних висот понад 100 м.

Літологічний чинник формування сучасного рельєфу полягає в формуванні протягом палеоген-неогенового часу в умовах неглибокого теплої морського басейну давніх рифів, складених карбонатними породами (вапняками), що підстилаються породами крейди. Літологічний склад порід крейди, палеогену і неогену сприятливий для формування області закритого і напівзакритого карсту, до мезоформ якого належать карстові озера «Сині вікна».

Географічні координати цих природних об'єктів дорівнюють 49°55'51.00" пн.ш. та 25°02'55.20" сх.д. Їх метричні параметри сягають діаметра 25 метрів у кожного водного плеса, що дорівнює майже 0,05 га. Глибина північної водойми дорівнює 3,8 м., південної – 3,5 м. Проте, унікальність цих водоймищ – в прохолоді та кришталевій чистоті води надзвичайно яскраво-бірюзового кольору (рис.2).

Із давніх-давен карстові водоймища на Вороняцькому горбогір'ї місцеві мешканці української національності називали «Сині вікна» через блакитний відтінок води. А мешканці краю польської національності, називали їх по-різному: одна із них мала назву «Синє око», друга – «Хованець». До речі, в період австрійського та польського владарювання на теренах Західної України, про них знали не тільки селяни довколишніх сіл, але й науковці-географи. На топографічних картах 1806-1887 років чітко позначено місце локації карстових

Рис.2. Карстова водойма станом на літо 2014 р. (фото М. Шишки).

водойм. Також вони позначені на польських військових картах 1924-1939 років. Про них в народі ходили легенди. В одній розповідалося, що у «Синьому вікні» втопилася корова і її туша виплила за декілька кілометрів у сусідній річці Луг. Інші впевнено доводили, що місцеві хлопчакі прив'язали до каменюки сніп соломи і вкинули у карстову безодню. З часом солома спливла у річці коло села Жарків, яке за 5 км від водойм. Однак, суть усіх переказів зводилася до того, що в цій місцевості є величезні підземні потоки, які живлять усі довколишні ставки та ріки.

На жаль, якихось масштабних історичних описів карстових водойм на Вороняцькому горбогір'ї поки що віднайти не вдалося. Однак, в окремих польських публікаціях, зокрема в книгах та періодичних виданнях, автори, з посиланням на минулі часи, а саме – кінець XIX ст. - початок XX ст., так описують водойми «Синє око» і «Хованець». *«Przy drodze między Huta Pieniacka a Majdanem występują niezwyklej urody źródła tzw. «Sine oko» i «Chowaniec» będące lejkowatymi zagłębieniami o przepascistych brzegach apelnione woda w kolorze turkusowym (tzw. bezdonie)»*^{*}, – пише Jerzy Stopa у книзі «Słownik geograficzny byłego województwa Tarnopolskiego».

^{*} «При дорозі між Гутою Пеняцькою і Майданом виступають надзвичайної краси джерела, що називаються «Синє око» і «Хованець», які є воронкоподібної форми із стрімкими берегами, заповнені водою бірюзового кольору (так звані безодні)».

Про чарівність карстових водойм на Бродівщині у минулому також йдеться на одному із польських історичних сайтів: *«W pobliskim Majdanie (10 km na zachód drogą gminną od Pieniak) i Huty Pieniackiej (w połowie tej drogi, tj. 5 km) ciekawe zjawiska przyrody, a mianowicie źródła tzw. "Sine Oko" i Chowaniec, będące lejkowatymi zagłębieniami, o przepaścistych brzegach, wypełnione wodą o niebieskim zabarwieniu, której odpływ ginie w pokładzie kredowym»***.

Старожили довколишніх сіл, що розташовані в окрузі карстових водойм на Вороняцькому горбогір'ї не пам'ятають такого явища, як пересихання цих безодень. Зазначимо, що упродовж минулих століть карстові водоймища були повноводними. Можливо, рівень води у них в деякі роки й коливався, проте вода там була завжди. У 2010 р. ділянка, на якій розташовані карстові водоймища «Сині вікна», не увійшла до складу території НПП «Північне Поділля» як пам'ятка природи місцевого значення, що підлягає охороні. Проте, сьогодні карстові водойми використовуються як природні об'єкти, якими цікавляться туристи усіх вікових категорій. Однак, згодом рівень води у озерах почав раптово знижуватися. Перше суттєве пониження рівня було зафіксовано нами у грудні 2014 р. Тоді вода впала на 1,5 м. Якщо раніше заповнені водою обидві воронки виглядали як одне ціле водоймище, то зимою 2014-2015 рр. вже був чітко виражений поділ між воронками. Стічний ручай водоймищ практично висох через низький рівень води. Однак, вода у карстових воронках все ж зберігала яскраво-бірюзовий колір, який, найвірогідніше, підтримувався за рахунок розчинення водою вапнякових порід. Таке явище можна називати природним феноменом, який на території Вороняцького горбогір'я є не тільки рідкісним, а й унікальним (рис.3).

** У сусідньому Майдані (10 км на захід від муніципального дороги від Пеняк) і Гути Пеняцької (на половині віддалі, тобто - 5 км) є цікаві природні явища, а саме джерела "Синє Око" і «Хованець», які є западинами воронкоподібної форми з крутими краями, наповнені водою синього кольору, відтік від яких вимитий в крейдових покладах.

Рис.3. Карстові водойми станом на зиму 2014-2015 рр. (фото М. Шишки)

Малосніжна зима 2015-го р. та дрібні дощі весною не додали вологи карстовим водоймам, а в посушливе літо озера перетворилися на невеличкі калюжі. Зимою 2016 року, у грудні місяці, кришталево-чиста вода з відтінком блакиті взагалі зникла з карстових водойм (рис.4).

Рис.4. Карстові воронки станом на весну 2017 р. (фото М. Шишки).

Що стало причиною зникнення води у карстових воронках, поки що невідомо. Можливо, змінилися водоносні горизонти чи (або) кліматичні умови. Думка про те, що така ситуація склалася внаслідок антропогенного впливу, є,

напевно, хибною, адже неподалік «Синіх вікон» на віддалі 3 км знаходиться ще одне карстове джерело, – «Голуба криниця», і рівень води в ньому не змінювався. Відповідно, антропогенний фактор у цьому своєрідному катаклізмі відсутній. Відносно недовгим був період зневоднення карстових водойм «Сині вікна». Вже в листопаді 2018 р. ще недавно порожні карстові воронки знову заводнилися, а в лютому 2019 р. рівень води у них був чи не найвищий за останні 10 років (рис.5).

Рис. 5. Карстові водойми «Сині вікна» станом на лютий 2019 р.
(фото М. Шишки).

Нині карстові водойми «Сині вікна» наповнені достатнім об'ємом води, яка відновила свій яскраво-бірюзовий колір. Стосовно рівня води в озерах, то в останні 3 роки він знижувався у межах 30-40 см від його максимальних значень. Щодо питання зникнення води у карстових водоймищах на Вороняцькому горбогір'ї зимою 2016 р. і чи таке явище не повториться у майбутньому знову, то воно вимагає подальшого вивчення геологами, гідрологами та геоморфологами.

Сьогодні карстові водойми «Сині вікна» вважаються унікальним гідрологічним об'єктом для мандрівників-любителів природи. Його відвідують туристи усіх вікових категорій, та, найбільше, школярі і студенти львівських навчальних закладів, екскурсанти інших областей України та зарубіжжя.

Список використаних джерел

1. Гвоздецкий, Н.А. Карст. Москва: Мысль, 1981. 2011 с.
2. Дублянський В. М., Щутов Ю. І. Походження та гідрогеологічні особливості глибинних карстових порожнин Українських Карпат. *Природні умови та природні ресурси Українських Карпат*: монографія. Київ: Наукова думка, 1968. С. 166 –174.
3. Дублянский В. Н., Смольников Б.М. Карстолого-геофизические исследования карстовых полостей Приднестровской Подолии и Покутья. Киев, 1969. 73 с.
4. Загальне геоморфологічне районування території України / упоряд.: В. П. Палієнко, М. Є. Барщевський, С. Ю. Бортник, Е. Т. Палієнко, Б. О. Вахрушев, Я. С. Кравчук, Р. М. Гнатюк, Ю. В. Зінько. *Український географічний журнал*. 2004, №1. С. 3–11.
5. Петровић Ј. Пешинеи јаке у Црној Гори и њихов значај. Годишњак Географског друштва СР Црне Горе. Цетинье, 1964.
6. «Сині вікна» – диво природи. *Рідна країна. Світоглядний портал*. URL <https://ridna.ua/2021/09/syni-vikna-dyvo-pryrody/> (дата звернення 01.03.2023).
7. Спиця Р. О. Морфоструктура, новітня і сучасна геодинаміка зони взаємодії Українських Карпат і платформних рівнин: дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.04. Київ, 2003. 262 с.
8. Stopa J. Słownik geograficzny byłego województwa tarnopolskiego. Warszawa. Warszawa, 2007. Т.1: А-І. 403 s.
9. Шербан М., Фиман И., Коман Д. Пещеры Румынии. Бухарест: Мериднаны, 1961.

УДК 338.486

Беркова О.П.,
канд. екон. наук, доцент кафедри
міжнародного туризму
та країнознавства,
Національний авіаційний
університет
e-mail:0987366872@ukr.net

ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ ЕКОНОМІЧНІ ВИМІРИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Багато хто стверджує, що індустрія туризму є найбільшою галуззю у світі. Хоча її фактичну вартість важко точно визначити, економічний потенціал

індустрії туризму безперечний. Фактично, саме через позитивні економічні наслідки більшість напрямків розпочинають свою туристичну подорож.

Таким чином, економічний вимір туризму почав помічатися в різних регіонах найбільш розвинених у туристичному відношенні країн, де почали розвиватися численні сервісні компанії для задоволення потреб туристів. Але туризм також слід розглядати як динамічне явище, яке змінюється з часом. Реконструкція європейських економік, потужність американської економіки, вдосконалення транспорту чи оплачувані відпустки означали, що все більше громадян значної частини світу приєднуються до практики туризму. Дійсно, прогресуюче зниження вартості транспорту (чартерні рейси) або поява туроператорів дозволили мільйонам людей почати переїзд з однієї країни в іншу, що значно посилює транснаціональне бачення туризму.

Однак, у більшості випадків, позитивний економічний вплив туризму часто не такий значний, як очікувалося. Крім того, туристична діяльність має тенденцію приносити з собою небажані та часто несподівані негативні економічні наслідки туризму.

Туризм несе з собою величезний економічний потенціал для країни, яка бажає розвивати свою індустрію туризму. Працевлаштування, обмін валюти, імпорт і податки – це лише деякі способи, якими туризм може принести гроші.

Однією з найбільших переваг туризму є можливість заробляти гроші за рахунок валютних надходжень.

Витрати на туризм приносять дохід економіці країни-господаря. Гроші, які країна заробляє на туризмі, можна потім реінвестувати в економіку. Те, як напрямок керує своїми фінансами, різниться в усьому світі; деякі напрямки можуть витрачати ці гроші на подальший розвиток своєї індустрії туризму, деякі можуть витрачати ці гроші на державні послуги, такі як освіта чи охорона здоров'я, а деякі напрямки страждають від надзвичайної корупції, тому ніхто насправді не знає, куди потрапляють гроші.

Деякі валюти коштують більше, ніж інші, тому деякі країни орієнтуються на туристів із певних регіонів.

Сильні валюти, як правило, є найбільш бажаними валютами. Зазвичай це британський фунт, американський, австралійський і сингапурський долари та євро.

Туризм є однією з п'яти провідних категорій експорту для 83% країн і є основним джерелом валютних надходжень принаймні для 38% країн.

Туризм може допомогти залучити гроші, які уряд потім інвестує в інше місце. Є два основних способи накопичення цих грошей. Це прямі внески та непрямі внески. Прямі внески утворюються за рахунок податків на доходи від зайнятості в туризмі та туристичного бізнесу, а також податків на виїзд. Податки суттєво відрізняються між напрямками. Японія, наприклад, відома своїми високими податками на виїзд.

Непрямі внески надходять від товарів і послуг, що постачаються туристам і не мають прямого відношення до індустрії туризму.

Існує також дохід, який генерується за рахунок індукованих внесків. Це кошти, які витрачені людьми, зайнятими в туристичній галузі. Це може включати витрати на житло, їжу, одяг і активний відпочинок. Усе це сприятиме підвищенню економічної активності в регіоні, де розвивається туризм.

Усі зібрані кошти від туристичної діяльності, як формальні, так і неформальні, мають потенціал для розвитку місцевої економіки.

Якщо буде продемонстровано сталий туризм, в такому випадку гроші будуть спрямовані на сфери, які принесуть найбільшу користь місцевій громаді.

Можуть існувати туристичні ініціативи на користь бідних (туризм, спрямований на допомогу бідним) або проекти волонтерського туризму.

Уряд може реінвестувати гроші в державні послуги, а гроші, зароблені працівниками сфери туризму, витратимуться на місцеву громаду. Це поняття відоме як мультиплікаційний ефект.

Ефект мультиплікатора пов'язаний з тим, що витрати в одному місці створюють економічні вигоди в іншому місці. Туризм може творити чудеса для

місць призначення в областях, які можуть здатися зовсім не пов'язаними з туризмом, але які насправді пов'язані між собою в економічній системі.

У туризмі багато також і прихованих витрат, які можуть мати несприятливі економічні наслідки для приймаючої сторони.

Хоча такі негативні наслідки добре задокументовані в туристичній літературі, багато туристів не знають про негативні наслідки, які можуть спричинити їхні дії. Багато з них не мають досвіду або неосвічені в галузі туризму та економіки, можуть не знати про проблеми, які можуть виникнути, якщо менеджмент туризму має неналежний стан.

Економічний відтік у туризмі є одним із основних негативних економічних наслідків туризму. Це коли витрачені гроші не залишаються в країні, а опиняються деінде; тому існує обмеження економічних вигід від туризму для приймаючої країни.

Найбільшими винуватцями економічного витоку є багатонаціональні та міжнародні корпорації, відпочинок за системою «все включено» та анклавний туризм.

Ще одним із негативних економічних наслідків туризму є вартість інфраструктури. Розвиток туризму може коштувати місцевій владі та місцевим платникам податків чималих грошей.

Туризм може вимагати від уряду покращення аеропорту, доріг та іншої інфраструктури, що коштує дорого. Гроші, витрачені на ці сфери, можуть зменшити державні кошти, необхідні в інших критично важливих сферах, таких як освіта та охорона здоров'я.

Економічні наслідки туризму включають такі елементи, як: нерівний розподіл доходів, зростання цін і бідність, зростання корупції, зниження платоспроможності мешканців задовольняти життєві потреби та збільшення екологічних витрат, шкода для природної спадщини та еколого-культурна безпека, негативний вплив на навколишнє середовище, суспільство, культуру та навіть економіку, покращення участі та можливостей навчання між людьми, і, нарешті, безпека капіталу та культури.

COVID - криза призвела до колапсу міжнародних подорожей. За даними Всесвітньої туристичної організації, у 2020 році кількість міжнародних туристів скоротилася в усьому світі на 73 відсотки, на 1 мільярд мандрівників менше порівняно з 2019 роком, що поставило під загрозу від 100 до 120 мільйонів робочих місць у сфері туризму. Це призвело до величезних втрат міжнародних доходів для економік, що залежать від туризму: зокрема, падіння експорту туристичних послуг (гроші, витрачені відвідувачами-нерезидентами в країні) та зниження експорту транспортних послуг (таких як доходи авіакомпаній від продажу квитків) нерезидентам.

Цей «шок від подорожей» тривав також і в 2021 році, оскільки зберігалися обмеження на міжнародні поїздки — кількість туристів у січні-травні 2021 року ще більше скоротилася на 65% порівняно з тим самим періодом 2020 року, і існує значна невизначеність щодо характеру та термінів відновлення туризму.

Не встигла спасти пандемія Covid-19, як Росія вторглася в Україну, поставивши сектору подорожей і туризму в Європі, та країн, що розвиваються, ще один виклик.

Жорстока війна Росії проти України, будучи насамперед гуманітарною трагедією, завдала широкомасштабних економічних збитків у всьому світі, не в останню чергу також і в туризмі. Загалом, російські та українські туристи зазвичай витрачають близько 45 мільярдів доларів США на рік на виїзні подорожі, значна частина яких — у країни Європи та країн, що розвиваються.

За даними Economist Intelligence Unit, війна вплинула на туристичну індустрію Європи чотирма способами: втрата російських та українських туристів; обмеження щодо авіакомпаній та використання повітряного простору; більші витрати на харчування та паливо; і сильно вдарила по впевненості мандрівників і їх наявному доходу.

Війна в Україні відразу вплинула на показники бронювання на весняно-літній сезон, особливо в груповому сегменті. Велика кількість заброньованих групових бронювань були скасовані протягом березня та не переброньовані на

літній сезон. За оцінками, наданими туристичним сектором, бронювання скасовано приблизно на 60-70%. Наразі в'їзний туризм в основному базується на індивідуальних мандрівниках і невеликих туристичних групах, а також на внутрішніх поїздках, внутрішніх і регіональних корпоративних поїздках.

Поїздки іноземних туристів в Україну скоротилися на 85-90%, каже Олеськів. Туроператори в безпечніших регіонах України повідомили уряду, що цього літа рівень завантаженості впав на 50% порівняно з минулим. Вона каже, що туризм у таких місцях, як Одеса та інші частини півдня України ближче до лінії фронту, «повністю припинився».

Та все ж сфера туризму не дивлячись на важкі обставини продовжує боротися зі складнощами. Зараз він працює приблизно на 30%, орієнтуючись на подорожі всередині держави – переважно у західноукраїнському напрямку. Підтримуючи економіку країни, туристична сфера сама потребує підтримки. Діяльність туристичної галузі – це не лише підтримка бюджету країни, хоча така її функція є надзвичайно важливою, особливо в часи тривання військових дій. Вона також виступає в ролі способу хоч короткочасної, проте ефективної психологічної реабілітації.

Країни, що хочуть жити не лише сьогоднішнім днем, вже під час війни думають про те, як вони будуть жити після її закінчення. Відбудовувати, налагоджувати діяльність важливих економічних секторів та сферу туристичних послуг – це можливість швидше повернутися до повноцінного життя.

Список використаних джерел

1. Мельник П.В., Старостенко Г.Г. Напрями удосконалення оподаткування туристично-рекреаційної діяльності. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/melnyk2.htm.
2. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. Київ: МАУП, 2000. 176.
3. Danylina, S. O., Kotsiurubenko, H. M., & Shykina, O. V. (2020). Financial and Economic Consequences of the Pandemia for the World Tourism Industry. *Prychornomorski ekonomichni studii*, 52(1), 29-34.

4. Zakharov, O. I., & Snihur, A. V. (2014). The analysis of the economic security threats of tourism enterprises. Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs, 2, 297-305.
УДК 338.48(477)-027.1(06)

Браславська О.В.,

*д. пед. наук, професор, завідувач
кафедри географії та методики її
навчання*

e-mail: oksana.braslavska@idpu.edu.ua

Озерова Л.А.,

*викладач кафедри географії та
методики її навчання*

e-mail: ludmila.ozeroval6@ukr.net

Комаренко К.В.,

*здобувач вищої освіти I курсу ОС
«Магістр»,*

ОП Середня освіта (Географія)

*Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Туризм сьогодні вважається одним із перспективних напрямків соціально-економічного розвитку країни, регіонів, міст. Навіть в такий важкий час для країни туристична галузь намагається розвиватися і прямо та опосередковано впливає на інфраструктуру регіонів країни.

Туризм має суттєвий вплив на розвиток таких основних галузей економіки, як транспорт, будівництво, торгівля, громадське харчування, сільське господарство, культура та інші, а також сприяє на зменшення рівня безробіття, особливо у депресивних регіонах. Туристичний бізнес на сьогодні повинен слугувати одним з основних поштовхів до інноваційного прогресу в економіці.

Ринок послуг в Україні має велике значення для національної економіки. І сьогодні туристичний бізнес розглядається як найбільш перспективний напрям розвитку цього ринку. Стан ринку туристичних послуг залежить від стану економіки і визначається соціально-економічними та політичними процесами, що відбуваються в країні [3, с. 141].

Нині набуває все більшого поширення періодизація розвитку туристичної діяльності з позицій цивілізаційного підходу, адже основу рекреаційної та туристичної діяльності формують потреби, які постійно змінюються й спрямовані на відтворення, відновлення і розвиток фізичних, психологічних сил людини, її самопізнання та самовідтворення у процесі життєдіяльності. Розвиток туристичної галузі сприяє не лише підвищенню рівня зайнятості населення, але має значення як на локальному, так і на глобальному рівнях [2, с. 23].

Масовий розвиток туризму дозволяє мільйонам людей значно розширити знання по історії своєї Батьківщини й інших країн, зробити їх більш стійкими, конкретними, образними, краще зрозуміти хід і значення окремих історичних подій і явищ, познайомитися з визначними пам'ятками культури. З економічної точки зору туризм – це особливий вид споживання туристами матеріальних благ, послуг і товарів, що виділяється в окрему галузь господарства, що забезпечує туриста всім необхідним: транспортними засобами, об'єктами розміщення, харчування, культурно-побутовими послугами, розважальними заходами [1, с. 13].

Фактори, що впливають на розвиток туристичної галузі:

- ✓ унікальний цілющий клімат;
- ✓ значний історико-культурний потенціал;
- ✓ регіональна розгалуженість туристичних центрів та зон відпочинку;
- ✓ наявність великої кількості територій з лікувальними можливостями;
- ✓ розвинена інфраструктура;
- ✓ забезпеченість розвитку туристичної індустрії нормативно-правовою базою;
- ✓ привабливість туристичної індустрії нашої країни для іноземного інвестування [5].

Для розвитку туризму в Україні насамперед необхідна державна підтримка галузі та конкурентне середовище, які забезпечать якість наданих послуг та сприятимуть соціально-економічному розвитку територій. Зважаючи на нестабільність політичної ситуації, тимчасова окупація Криму,

повномаштабну війну, збільшення кількості терактів та інші негативні чинники не дають підстав говорити з оптимізмом про розвиток туризму в Україні у найближчій перспективі.

На сьогодні, зважаючи на обставини, необхідно більше рекламувати туристичні маршрути, що віддалені від зон підвищеного ризику, розвивати туристичну інфраструктуру Центрального та Західного регіонів та наповнювати бюджет [4]. Все ж в Україні необхідно: відновлювати та підтримувати у привабливому вигляді історико-культурні пам'ятки; розвивати туристичну інфраструктуру; стимулювати розвиток суміжних з туризмом галузей економіки; проводити рекламу туристичних місць; підвищувати якість сервісу; органам влади надавати всіляку підтримку туристичній галузі та ін. Україна має достатній потенціал, щоб стати туристичною державою, інтегруватися в міжнародний туристичний бізнес та зайняти вигідні конкурентні позиції на світовому ринку.

А це можливо за умови державної підтримки туристичного бізнесу, яка б гарантувала насамперед безпеку туристів. Вирішення зазначених проблем, дозволить ефективно використовувати наявний в країні потенціал, оживить туристичний ринок та сприятиме ефективному розвитку туризму на території України.

Список використаних джерел

1. Бейдик О.О. Український туризм: приховані можливості та сучасні тенденції розвитку. *Географія та туризм*. 2015. № 34. С. 12–26.
2. Браславська О.В., Рожі І. Г. Туризм: методологічні аспекти розвитку. *Туризм, географія, краєзнавство: актуальні проблеми теорії і практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 16-17 травня 2019 р.). Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 2019. С. 22–25.
3. Європейська інтеграція України: внутрішні чинники і зовнішні впливи. *Економічні аспекти євроінтеграції України*. 2013. № 4-5. С. 141–142.
4. Офіційний сайт Державної служби туризму і курортів України.
5. URL: www.tourism.gov.ua (дата звернення: 13.04.2023).
6. Світова туристична організація UNWTO. URL: <http://www.unwto.org> (дата звернення: 15.04.2023).

Войтків П.С.,

*канд. геогр. наук, доцент кафедри
конструктивної географії і
картографії.*

Іванов Є.А.,

*д. геогр. наук, професор, завідувач
кафедри конструктивної географії і
картографії,*

*Львівський національний університет
імені Івана Франка*

e-mail: eugen_ivanov@email.ua

ВОДОГОСПОДАРСЬКЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В МЕЖАХ ВЕЛИКОМОСТІВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЧЕРВОНОГРАДСЬКОГО РАЙОНУ

У водогосподарському землекористуванні Великомоствіської громади спостерігаються риси антропогенних впливів: забруднення водно-болотних земель, тобто несанкціоноване водовідведення як приватними особами, так і підприємствами; утворення стихійних сміттєзвалищ на території, які займають прилеглі території до цих земель; гідромеліоративні та осушувальні роботи; нераціональне використання цих земель за цільовим призначенням. Все це призвело до втрати багатьох первісних та непорушених площ водно-болотних земель. Саме тому актуальним вважаємо вивчення та аналіз сучасного стану водогосподарського землекористування та змін, які відбулися у його структурі. Важливим пунктом є виділення заходів, які повинні покращити та стабілізувати водогосподарське землекористування.

Великомостівська громада знаходиться в межах Червоноградського району Львівської області. Територія громади відновиться до Західноєвропейської рівнини, Поліської провінції зони мішаних лісів, Бузького Малого Полісся. Північна частина громади відноситься до Ратинського Полісся, а на південна – до Желдецького Полісся [2, 4]. Гідрографічна мережа представлена річкою Рата та її притоками – Болотня, Свиня і Желдець. В межах громади є штучні водотоки, ставки та відкриті заболочені землі.

У гідрогеологічному відношенні територія громада характеризується наявністю підземних вод у горизонтах четвертинних відкладень та мергельної товщі. Четвертинний водоносний горизонт поширений в пісках, який залягає на глибині від 0,2 (на заплаві р. Рати) до 6 м. Потужність водоносного горизонту становить 6–12 м, води переважно безнапірні, водотривом є глини і мергель [5]. Частково джерелом водопостачання у громаді є індивідуальні колодязі, які розкривають верхні водоносні горизонти, що не захищені від забруднення поверхневими і дощовими стоками. Рівневий режим ґрунтових вод відзначає сезонна непостійність і залежить від метеорологічних чинників і режиму р. Рата. Водозабезпечення підприємств виконується за рахунок свердловин глибиною від 45 до 90 м, що використовують підземні води тріщинуватої зони мергельної товщі крейдового віку. Якість води є придатною для виробничих потреб [5].

Водогосподарське землекористування є типом використання земельних ділянок, що зайняті річками, озерами, водосховищами, болотами, прибережними захисними смугами, гідротехнічними, водогосподарськими спорудами та каналами, береговими смугами водних шляхів з метою раціонального використання вод для потреб населення і галузей економіки, відтворення водних ресурсів, охорони вод від забруднення, засмічення та виснаження [3].

До земель водного фонду, що є об'єктами водного землекористування, належать землі, зайняті річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, болотами, а також островами, що не вкриті лісами; прибережними захисними смугами вздовж річок та навколо водойм, окрім земель, зайнятих лісами; гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами та землі, відведені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів. З метою створення сприятливого режиму функціонування водних об'єктів навколо них встановлюються водоохоронні зони [1].

Водогосподарське землекористування представлене вивченням і аналізом структури водно-болотних земель. В межах Червоноградського району ці землі займають площу 9 325,43 га, або 3,11 % від його загальної площі. Площа цих

ресурсів в межах громади складає 1 041,65 га і за останні роки є незмінною, а частка становить 3,34 %, тобто є дещо вищою по відношенню району в цілому.

Найбільше водно-болотних земель є в межах Великомоствівської міської ради, площа яких за останні 12 років є незмінною і складає 351,44 га (4,15 %). Дещо менші площі цих земель маємо на територіях Двірцівської (168,11 га) і Бутинської (191,50 га) сільських рад. Найменше забезпеченими є території, які знаходяться на півдні громади: Боянецька (92,1 га) і Купичвольська (92,1 га) сільські ради (табл. 1).

Таблиця 1

Водно-болотні землі Великомоствівської територіальної громади, га [6]

Адміністративне утворення	роки	водно-болотні землі, га	води, га	у тому числі під				відкриті заболочені землі, га
				природними водотоками (річками та струмками), га	штучними водотоками (каналами, колекторами, канавами), га	озерами, прибережними замкненими водоймами, га	ставками, га	
Великомоствівська міська рада	2008	351,4	255,4	51,0	190,7	4,0	9,7	96,0
	2020	351,4	255,4	51,0	190,7	4,0	9,7	96,0
Бутинська сільська рада	2008	191,5	150,5	45,0	81,5	2,0	22,0	41,0
	2020	191,5	150,5	45,0	81,5	2,0	22,0	41,0
Двірцівська сільська рада	2008	168,1	143,1	26,0	104,1	5,0	8,0	25,0
	2020	168,1	143,1	26,0	104,1	5,0	8,0	25,0
Реклинецька сільська рада	2008	147,4	137,0	15,0	113,6	1,4	7,0	10,4
	2020	147,4	137,0	15,0	113,6	1,4	7,0	10,4
Боянецька сільська рада	2008	91,1	72,6	1,2	69,1	0,9	1,4	18,5
	2020	91,1	72,6	1,2	69,1	0,9	1,4	18,5
Купичвольська сільська рада	2008	92,1	57,3	17,1	40,2	0	0	34,8
	2020	92,1	57,3	17,1	40,2	0	0	34,8
Великомоствівська громада	2008	1041,6	815,9	155,3	599,2	13,3	48,1	319,3
	2020	1041,6	815,9	155,3	599,2	13,3	48,1	319,3

Серед водно-болотних земель переважає категорія «води», яка в межах громади має площу 815,9 га. Щодо адміністративних утворень громади, то найбільші площі представлені в межах Великомоствівської (255,4 га) міської ради, Бутинської (150,5 га), Двірцівської (147,1 га) та Реклинецької (137,0 га)

сільських рад. Самі ж заболочені землі на території громади мають менші площі – 319,3 га. Найбільше цих земель на території Великомоствівської (96,0 га) міської ради, Бутинської (41,0 га) і Купичвольської (34,8 га) сільських рад. На територіях інших сільських рад їх площі є меншими (див. табл. 1).

У категорії «води» переважають штучні водотоки. Зокрема, їх площа в межах громади стабільна і становить 599,2 га. Найбільші їх на території Великомоствівської міської ради (190,7 га), дещо менше – у Реклинецькій (113,6 га) і Двірцівській (104,1 га) сільських радах. Найменші їх площі в межах Купичвольської (40,2 га) і Боянецької (69,1 га) сільських рад. Природні водотоки займають значно менші площі. Вони залишаються незмінними і становлять 155,3 га. Найбільше цих земель на території Великомоствівської (51,0 га) міської ради та Бутинської (45,0 га) сільської ради, а найменше – Боянецької (1,2 га) сільської ради.

Ще менші площі займають ставки, які по громаді мають площу 48,1 га. Найбільші площі ставків маємо на території Бутинської (22,0 га) сільської ради. В інших адміністративних утвореннях їх значно менше або відсутні. Озера та прибережні замкнені водойми на території громади займають площу всього 13,3 га, і в основному представлені на території Двірцівської (5,0 га) сільської і Великомоствівської (4,0 га) міської ради (див. табл. 1).

Аналіз водно-болотних земель вказує на добре їхнє забезпечення по території. Сама територія добре пронизана руслами основних річок, наявні значні за площею штучні водойми, природні водотоки і заболочені території. Винятком є тільки ті роки, які є посушливими, особливо у літній сезон. В такий ситуації річки місцями частково або повністю пересихають, а сама нестача води у річках призводить до пересихання колодязів, тому у останні роки широкої популярності набула свердловинна система водопостачання.

Важливим пунктом водогосподарського землекористування є вивчення та аналіз розподілу водного фонду Великомоствівської громади за категоріями користувачів. Найбільші користувачі земель водного фонду належить до категорії землі запасу та землі, не надані у власність та постійне користування –

466,4 га (44,79 %). Найбільша площа користувачів цієї категорії представлена в межах території Великомоствіської (127,7 га, 36,34 %) міської ради (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл водного фонду Великомоствіської територіальної громади за категоріями користувачів, чисельник – у га, знаменник – у відсотках від загальної площі [6]

Категорії землекористувачів, землевласників	Боянецька сільська рада	Бутинська сільська рада	Великомостівська міська рада	Двірцівська сільська рада	Купичівська сільська рада	Реклинецька сільська рада	Великомостівська громада
Сільськогосподарські підприємства	–	<u>22,00</u> 11,49	–	–	–	–	<u>22,00</u> 2,10
Громадяни, яким надані землі у власність і користування	–	–	<u>9,74</u> 2,77	<u>5,010</u> 2,98	–	–	<u>14,75</u> 1,42
Заклади, установи, організації	–	–	–	<u>2,00</u> 1,19	–	–	<u>2,00</u> 0,19
Частини, організації, навчальні заклади оборони	–	–	<u>4,00</u> 1,14	–	–	–	<u>4,00</u> 0,38
Лісогосподарські підприємства	<u>38,40</u> 42,15	<u>67,00</u> 34,99	<u>155,00</u> 44,10	<u>64,00</u> 38,07	<u>45,70</u> 49,62	<u>8,00</u> 5,43	<u>378,10</u> 36,30
Водогосподарські підприємства	<u>1,20</u> 1,32	<u>45,00</u> 23,50	<u>55,00</u> 15,65	<u>28,10</u> 16,72	–	<u>25,10</u> 17,03	<u>154,40</u> 14,82
Землі запасу та землі, не надані у власність та постійне користування	<u>51,50</u> 56,53	<u>57,50</u> 30,02	<u>127,70</u> 36,34	<u>69,00</u> 41,04	<u>46,40</u> 50,38	<u>114,30</u> 77,54	<u>466,40</u> 44,79
Всього земель	<u>91,10</u> 100	<u>191,50</u> 100	<u>351,44</u> 100	<u>168,11</u> 100	<u>92,10</u> 100	<u>147,40</u> 100	<u>1041,65</u> 100

Лісогосподарським підприємствам належить 378,10 га (36,40 %). Найбільше ця категорія також, представлена в межах Великомоствіської (155,0 га, 44,10 %) міської ради. Водогосподарські підприємства займають 154,40 га (14,82 %). Ще менші площі належать сільськогосподарським підприємствам (22,0 га, 2,10 %) і громадянам, яким надані землі у власність і користування (14,75 га, 1,42 %). Відносно розподілу площ по адміністративних утвореннях за категоріями користування, то в більшості вони є як представлені, так й відсутні.

Водогосподарське землекористування у Великомоствіській громаді має виражені риси певних антропогенних впливів. Серед заходів, які що покращать та збалансують водогосподарське землекористування слід виділити: змінити

політику екстенсивного використання водно-болотних земель; зберегти площі водних і заболочених земель та використовувати їх в туристичних і рекреаційних цілях; накладати штрафи за несанкціоноване забруднення цих земель, тобто дотримуватись лімітів щодо водовідведення як приватними особами, так і підприємствами; ліквідувати, не допускати та штрафувати за утворення стихійних сміттєзвалищ на території, які займають прилеглі території до цих земель.

Список використаних джерел

1. Водний кодекс України. Київ : Національний книжковий проект, 2012. 80 с.
2. Геоecологія Львівської області: монографія / Ю. Андрейчук, Л. Безручко, В. Біланюк та ін. / за заг. ред. Є. Іванова. Львів: Простір-М, 2021. 606 с.
3. Паньків З. П. Система класифікаційних категорій землекористування. *Вісник Львівського ун-ту. Серія географічна*. 2011. Вип. 39. С. 260–266.
4. Природні ресурси Львівщини / Матолич Б. М., Ковальчук І. П., Іванов Є. А. та ін. Львів: ПП Лукашук В. С., 2009. 120 с.
5. Стратегія розвитку Великомоствівської об'єднаної територіальної громади на 2020–2027 роки. Великі Мости, 2019. 104 с.
6. Форми 6-зем за 2008 і 2020 рр. / Фондові матеріали Головного управління Держгеокадастру у Львівській області. Львів, 2021.

УДК: 37.145:338.49

Врадій О.О.,
*КЗ «Кіровоградський обласний
центр туризму, краєзнавства та
екскурсій учнівської молоді»,
м. Кропивницький
email: vradij353@ukr.net*

ВПЛИВ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ АСПЕКТІВ РЕКРЕАЦІЙНО- ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ НА ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкриваються проблеми розвитку психолого-педагогічних аспектів у сфері рекреаційно-туристичного виховання з метою ознайомлення більшої кількості інструкторів щодо використання методики формування всебічно гармонійної особистості вихованця; обґрунтовано загальну проблему

професійних помилок під час викладу навчального матеріалу; розглянуто важливість інформаційного забезпечення задля активізації мотиваційних потреб учнів.

Ключові слова: рекреаційно-туристична сфера; психолого-педагогічні аспекти; методики виховання; мотивація.

Abstract. The article reveals the problems of the development of psychological and pedagogical aspects in the field of recreational and tourist education in order to familiarize more instructors with the use of methods for the formation of a comprehensively harmonious personality of a pet; the general problem of professional errors during the presentation of educational material is substantiated; considered the importance considered the importance of information support to activate the motivational needs of students.

Key words: recreational and tourist sphere; psychological and pedagogical aspects; methods of education; motivation.

Постановка проблеми. Питання туристської освіти безпосередньо пов'язане з розвитком та експертною оцінкою навчального процесу, об'єднуючи теорію та практику й за межами аудиторії. На успішність професійної діяльності майбутнього фахівця, значний вплив має саме фізичний стан його організму, що, у свою чергу, залежить від показників фізичного розвитку. Отримуючи специфічні знання із використанням спортивного спорядження, формується фізична активність, здатність студентів до самостійних регулярних занять зі спортивної та рекреативної сфери, яка в структурі професійної діяльності майбутнього фахівця посідає пріоритетне місце. Саме рекреація спрямовується на використання фізичного впливу, як засобу зміцнення й розвитку тілесних і духовних якостей молоді, спілкування та відпочинку, виховання орієнтації на свободу вибору форм занять, можливість активізації ініціативи та самостійності [8, с. 138].

Закладам позашкільної освіти необхідно готувати гуртківців не тільки для практики сьогодення, але й масовістю та різноманіттям івентів впливати на підтримку рекреаційно-туристських ресурсів. Головне завдання – це підготовка

обізнаних вихованців, які володіють спеціальними туристсько-спортивними навичками та вміннями інтенсивно й адаптивно працювати в умовах сьогодення.

Професійна підготовка фахівців для отримання бази знань у сфері туризму структурно складається з таких компонентів: пізнавальний, функціональний, діяльнісний, особистісний. При цьому: пізнавальний компонент транслює зміст професійної підготовки фахівців; функціональний – фахову підготовку до виконання виховних та психолого-педагогічних функцій; діяльнісний – професійну підготовку майбутніх фахівців зі сфери туризму до здійснення різних напрямів професійної діяльності в реалізації сучасних вимог; особистісний - формування особистості фахівця сфери туризму, його якостей та культурного багажу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам рекреаційної культури у закладах вищої освіти приділяли увагу Т. Круцевич, І.Агарова, Н.Алексєєв, В.Зайцев, О.Каравишкіна.

Питання формування культури дозвілля були на увазі провідних спеціалістів О. Бойко, С. Пішун, К. Сергієнко [1, с. 280], які визначили її основні напрями та умови в рекреаційно-спортивному туризмі. Туристська підготовка фахівця є достатньо складною, багаторівневою системою, яка охоплює теоретичні та практичні аспекти рекреаційно-туристської діяльності, що передбачає різностороннє педагогічне-психологічне вдосконалення людей у обраній сфері. Вона включає у себе розвиток особистісно-психологічних характеристик, загальну та спеціальну витривалість, опанування різновиду течій активного туризму; навчає методиці планування та систематизації безпосередньо спортивно-тренувального процесу, управлінню рекреаційно-туристськими ресурсами; формує навички життєзабезпечення туристських груп під час екстремальних умов природного середовища. [2, с. 204].

У цьому контексті **концепція змісту рекреаційно-туристської освіти** базується на врахуванні положень щодо педагогічно адаптованого соціального та туристського досвіду. Можна виділити такі основні його різновиди, що відображаються в змісті освіти [3, с. 39].:

- загально-людські знання про природу, суспільство, туризм, мислення та способи діяльності людини. Засвоєння цих знань формує в свідомості майбутніх фахівців сфери туризму сучасну картину світу, озброює правильними методологічними підходами до пізнавальної і практичної діяльності;
- досвід здійснення відомих способів діяльності в туристській сфері, що втілюється на основі знань, умінь і навичок особистості, яка засвоїла цей досвід;
- досвід творчої наукової діяльності з розв'язання актуальних проблем, що виникають перед суспільством у туристсько-рекреаційній сфері, зокрема, він вимагає самостійного перетворення здобутих знань і умінь у нових ситуаціях; цей вид соціального досвіду забезпечує розвиток здібностей майбутніх фахівців з туризму, самостійність, ініціативність, інші якості як показники сформованості у людини вмінь творчо працювати;
- досвід ціннісного ставлення до об'єктів соціокультурного середовища в процесі професійної діяльності, його прояви у ставленні до навколишнього світу та інших людей, зокрема, складне сприйняття особою певних особистісно-значущих явищ, що включаються в її систему цінностей [4, с. 296].

Принципово нова політична, економічна й соціальна ситуація, що склалася в Україні, її вихід як самостійного суб'єкта на міжнародну туристичну карту, визнання національних культурних пам'яток, організація рекреаційно-туристичних зон - усе це потребує наукового обґрунтування теоретичних і методичних засад ступеневої підготовки фахівців для сфери туризму.

Метою статті є усвідомлення важливих кроків у сфері розвитку **туризму**, а саме:

- підготовка фахівця, здатного до професійного самовизначення, професійної самоактуалізації та самореалізації упродовж життя, зорієнтованого до постійної комунікації з туристами різного психічного складу, спортивних досягнень.
- модернізація та розширення інноваційних підходів для якісного забезпечення передачі знань у сфері психолого-педагогічних орієнтацій туризму, ментального здоров'я та розвитку рекреаційного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Фундамент підготовки студента до професійної діяльності складають: знання мети та завдань виховання; врахування психолого-біологічних характеристик людини з дослідженням його вікових та гендерних особливостей, застосування методів педагогіки, принципів та психології виховання. На формування у молоді моральних поглядів і переконань щодо своєї подальшої діяльності суттєво впливають приклади та висловлювання викладачів чи тренерів, а також дискусійні обговорення проблем загальної етики, особистого туристсько-спортивного досвіду. [5, с. 140].

В основі **гуманно-орієнтованих педагогічних технологій** лежать такі ідеї:

- визнання унікальності кожної людини;
- визнання того факту, що кожна людина знаходиться в постійному розвитку;
- визнання значущості цінностей у розвитку людини;
- визнання того, що кожна людина постійно виявляється перед лицем вільного вибору та прийняття рішення (на основі ціннісних систем) і відповідного покрокового результату.

Сучасні підходи, які використовуються у створенні навчальних програм професійної підготовки, припускають визначення теоретико-методологічних основ ступеневої освіти, нових технологій навчання і виховання, гуманізації навчально-пізнавальної діяльності.

Традиційними методами навчання в Україні є лекції, семінари, наставництво, виділяють також індивідуальну діяльність поза школою, тобто, методи навчання під час занять з спортивно-рекреаційним спрямуванням (тематичний літній табір; пішохідні походи, тощо) – це практична спрямованість, безпосередній зв'язок з групою, який допомагає формувати нові поведінкові та професійні компетенції.

Професійна підготовка випускників у сфері туризму та знання, отримані в навчальному закладі, повинні охоплювати такі обов'язкові **компоненти**:

- знання законодавчих актів і нормативних документів, міжнародних

норм у сфері спортивного туризму;

- оволодіння психолого-педагогічними навичками вирішення конфліктних ситуацій вихованців, формулювання стратегій розвитку в команді;
- знання туристичної галузі, тенденцій розвитку, географії туристичних потоків, історії області та культури;
- професійне володіння українською мовою; розвинені комунікативні та технічні навички.

У наукових дослідженнях виділяють такі **аспекти фізичної рекреації**:

- **Біологічний**: вплив фізичної рекреації на оптимізацію стану організму людини;
- **Соціальний**: якою мірою вона сприяє інтеграції людей в певну соціальну спільність і як в процесі неї відбувається обмін соціальним досвідом;
- **Психологічний**: які мотиви лежать в основі рекреаційної діяльності і які психічні новоутворення виникають у людини в результаті цієї діяльності;
- **Освітньо-виховний**: який вплив фізична рекреація надає на формування особистості в її фізичному, інтелектуальному, моральному, творчому та професійному розвитку;
- **Культурно-аксіологічні**: які культурні цінності засвоює людина в процесі фізичної рекреаційної діяльності, і якою мірою вона сприяє створенню нових особистісно-суспільних цінностей;
- **Економічний**: як організовується фізична рекреація, які кошти використовуються і хто її організовує [7, с. 278; 8, с. 138].

Фізична та рекреативна культури єдині у своїй гуманістичної спрямованості та орієнтовані на конкретну особистість студента та створюють необхідні передумови й умови для формування здорового способу життя [6, с. 20].

Перспективи подальших досліджень. Ефективна підготовка майбутнього фахівця у туристсько-спортивній сфері включає в себе вивчення психолого-педагогічних засад, отримання навичок розкриття свого потенціалу, подолання внутрішніх бар'єрів, здійснення індивідуальної корекції практичної й самостійної

діяльності молоді на основі створення пошуку оздоровчої програми для кожного студента, в залежності від підготовчого періоду занять, рівня його соматичного здоров'я, фізичного розвитку, рухової підготовленості як у ході, так і для безпосереднього тренувального процесу – характеру фізичних навантажень, інтенсивності, тривалості вправи, кількості їх повторень, саме тому важливо продовжувати досліджувати мотиваційні інтереси та розуміти феномен соціального запиту у даній сфері, перетворюючи його на фінансово доступний та комфортний спосіб оздоровлення для кожного громадянина.

Список використаних джерел

1. Андреева О. В. Фізична рекреація різних груп населення. Київ: Поліграфсервіс, 2014. 280 с.
2. Благій О. Технологія впровадження засобів туризму в рекреаційну діяльність студентської молоді: Молодіж. наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Луцьк, 2015, Вип. 3. С. 34–38 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2011. 204 с
3. Гризун Л. Е. Дидактичні основи проектування модульної структури навчальної дисципліни на засадах інтеграції наукових знань: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Харків, 2009. 39 с
4. Педагогіка туризму. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. проф. Федорченка В.К., проф. Фоменко Н.А., доц. Скрипник М.І., доц. Цехмістрова Г.С. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. 296 с
5. Перегуда Є. В. Соціологія: навчальний посібник / Є.В. Перегуда та ін. Київ: КНУБА, 2012. 140 с.
6. Сергієнко С. М. Виховання культури дозвілля підлітків у позаурочній та позашкільній діяльності засобами педагогічної анімації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 Теорія і методика виховання. Київ. 2013. 20 с.
7. Федорченко В. К. Теоретичні та методологічні засади підготовки фахівців для сфери туризму. Київ: Вид. дім «Слово», 2004. 278 с.
8. Філософія і культурологія туризму / відп. ред. В. С. Пазенок. Київ: КІТЕП, 2001. 138с.

*Горобець Л.А.,
вчитель української мови та
літератури, спеціаліст вищої
категорії, звання «старший учитель»,
КЗ «Гайворонський ліцей №1»
Гайворонської міської ради
Кіровоградської області
e-mail:gorobechludmula@gmail.com*

ГОДОНІМИ МІСТА ГАЙВОРОН

Люди з давніх часів цікавилися назвами географічних об'єктів: що означає та чи інша назва, звідки вона походить, чому країна, місто, селище, село, річка, гора, вулиця так називається?

Гайворон є адміністративним центром Голованівського району Кіровоградської області. Місто розташоване у південно-західній частині України на березі річки Південний Буг. Статус міста присвоєно більше як півстоліття тому.

Гайворон був заснований у XVIII столітті і виконував роль козацького зимівника. За легендами та переказами місцевих жителів, спочатку існувало два невеликих населених пункти: Струньків та Струнківський Ташлик. Через причину вагомого зменшення населення їх об'єднали в одне місто.

Найнестабільнішою частиною урбанонімного простору є годоніми, так як їх часто перейменовують у зв'язку з історичними, політичними або соціальними змінами в країні чи місті, вони швидко реагують на зміну природних умов, більш рухливі, змінні, нестійкі, варіативні. Годоніми з'являються й існують лише з появою відповідних поселень. Це окремий клас власних назв, мікроодиниці, що належать саме внутрішньоміським об'єктам.

Після перейменування кількість годонімів, названих іменами людей мистецтва помітно збільшилась – з 28 до 39. Всі вулиці і провулки імені діячів революції перейменовано. Вулицю Піонерську перейменовано на честь героя АТО Ярослава Шимчика.

Масове перейменування радянських назв в Україні розпочалося, коли набули чинності закони про декомунізацію. 9 квітня 2015 року Верховна Рада України прийняла чотири закони про декомунізацію: «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті», «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років».

21 травня 2015 року прийняті закони вступили у дію. Розпочалася масштабний процес декомунізації, наслідком якого є очищення публічного простору від тоталітарної символіки, відхід від радянського минулого та його переосмислення.

Завдяки цьому закону в Гайвороні перейменовували 42 топоніми. У радянські часи багато місцевих назв замінили загальносоюзними, руйнуючи у такий спосіб ідентичність населених пунктів. Перейменування вулиць повертає містам, селам, вулицям, площам, провулкам унікальність і визнає життєвий простір спільноти. Сучасні назви вулиць можуть бути загальноукраїнськими, історичними або носити ім'я відомих діячів України чи земляків.

У Гайвороні перейменовано 42 топооб'єкти: 26 вулиць, 14 провулків та 2 площі. 12 вулиць та провулків мають антропонімічні назви: 5 вулиць та 7 провулків; відапелятивні назви – 28 об'єктів: 21 вулиця та 7 провулків.

Перейменовані вулиці названо іменами трьох українських письменників – Анатолія Свидницького, Великого Кобзаря та нашого земляка, байкаря Микити Годованця, одна вулиця імені Івана Богуна та імені героя АТО, земляка Ярослава Шимчика. Вулицю Піонерську, на якій проживав Ярослав Шимчик, названо його іменем. 29 липня 2014 року група під керівництвом полковника Лисенка вирушила на пошуки пілотів збитого СУ-25. Місцеве населення сповістило бойовиків. Під час бою з ворогом, який мав чисельну перевагу, а також в озброєнні та техніці, дев'ятеро спецпризначенців загинуло, у тому числі старший

солдат Ярослав Шимчик.

7 провулків носять імена видатних людей: української письменниці Ольги Кобилянської, композиторів Миколи Леонтовича та Володимира Івасюка, гетьманів Пилипа Орлика і Петра Сагайдачного, нашого місцевого художника Миколи Жидельова та героя АТО, земляка Олексія Глобенка. Провулок Мічуріна перейменовано на провулок імені Олексія Глобенка, який загинув 29 липня 2014 року під час виконання бойового завдання у складі розвідгрупи з рятування пілотів збитих літаків СУ-25 в селі Латишеве Шахтарського району Донецької області.

Цікаво, що провулок Куйбишева, на якому проживав відомий російський композитор Ігор Крутой названо іменем видатного українського композитора Володимира Івасюка. Провулок Калініна перейменовано на провулок імені Миколи Жидельова, місцевого графіка і живописця, який народився в Росії, але більшу частину свого життя прожив у Гайвороні. Микола Федорович - учасник всесоюзних і всеукраїнських мистецьких виставок. У Будинку культури відкрито постійно діючу виставку творів художника, від 2005 року – діє як художньо-меморіальна зала митця в районному краєзнавчому музеї.

У найменуванні нових назв є свої тенденції. Так, головну вулицю, яка перетинає місто із сходу на захід, перейменовали з Куйбишева на Центральну. Вулицю Дзержинського перейменовано на Подільську, що вказує на приналежність до території, адже три західних райони Кіровоградщини – це Поділля. Назва вулиці Слов'янська вказує на те, що ми належимо до слов'ян. Вулиця Ташлицька називається так тому, що колись Ташлик був невеликим поселенням, а потім разом із Струньковим злилися і стали містом, тобто це частина нашого міста. Вулиця Пляжна раніше була Жовтневою. Назва зрозуміла, адже вулиця знаходиться біля пляжу. Поштова (колишня Енгельса) названа так тому, що на ній розташована пошта. На вулиці Студентській (колишня Пролетарська) розміщений політехнічний коледж. Паркова (колишня Радянська) знаходиться біля Молодіжного парку, Підгірна (колишня Свердлова) розміщена під невеликою горою.

Флоронімічних назв вулиць – 3: Каштанова (колишня Запотоцького), Садова (раніше називалася Орджонікідзе), Солов'їна (колишня Ульянова). Історичних назв – 2: Червоноармійську перейменовано на Армійську, а Леніна – на вулицю Небесної Сотні. Ергонімічних назв – 2: вулицю Чапаєва перейменували на Заводську, бо вона знаходиться біля Гайворонського тепловозремонтного заводу, вулиця Рози Люксембург тепер називається Гірнична, так як розташована біля Гайворонського спецкар'єру.

З'явився годонім релігійного спрямування – вулиця Петровського тепер називається Покрови. Вулиця Карла Маркса тепер носить абстрактну назву – Свободи, а вулицю 1-го Травня перейменовано на Весняну.

Серед 7 нових назв провулків переважають флоронімічні – 3: колишній провулок Запотоцького перейменовано на Виноградний, Лазо – на Квітковий, Фурманова – на Горіховий. Провулок 1-го Травня названо Весняним, а провулок 5-го Грудня – Літнім. Провулок Щорса зараз називається Тихий.

Отже, процес декомунізації топооб'єктів зачепив наше місто. У Гайвороні перейменовано 42 топооб'єкти: 26 вулиць, 14 провулків та 2 площі. Дванадцять вулиць та провулків мають антропонімічні назви: п'ять вулиць та сім провулків; відапелятивні назви – 28 об'єктів: 21 вулиця та 7 провулків.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Відомості Верховної Ради. 2015. № 26
2. Павличук О. Місто над Бугом-рікою. Вінниця. 2017. Вид. «Вінницька газета».
3. Матеріали Гайворонської міської ради: Рішення тридцять п'ятої сесії міської ради шостого скликання № 1959 від 24 лютого 2014 року «Про перейменування площі Радянської та вулиць в місті Гайвороні»; Рішення Гайворонської міської ради, виконавчого комітету № 90 від 22 травня 2014 року «Про уточнення та затвердження назв вулиць, провулків, площ на території міста Гайворона»; Рішення сорок шостої сесії міської ради шостого скликання № 2748 від 27 серпня 2015 року «Про перейменування вулиць в місті Гайворон»; Розпорядження міського голови № 35-р від 19.02.2016 р. «Про перейменування вулиць в місті Гайвороні».

Гришко С.В.,
канд. геогр. наук,
доцент кафедри географії та
туризму,
e-mail: gryshko245@gmail.com

Прохорова Л.А.,
канд. геол. наук,
доцент кафедри географії та
туризму,

Непша О.В.,
ст. викл. кафедри географії та
туризму,
Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
e-mail: nepsha_aleks@ukr.net

ГЕОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК РІЗНОВИД НАУКОВОГО ТА ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

Геологічний туризм (від грец. geo – Земля, logos – вчення) – різновид наукового та пізнавального туризму, який ґрунтується на вивченні геологічних матеріальних об'єктів і процесів з отриманням захопливих естетичних вражень (розповсюджене визначення у переважній більшості країн), що передбачає виїзди і виходи безпосередньо на геологічні об'єкти. Найбільший геотуристський інтерес викликають такі геологічні об'єкти: гірські породи і тектонічні структури; коштовне каміння, ювелірні вироби; скам'янілості та інші залишки давнього життя на Землі; вулкани і гейзери; унікальні форми поверхні (печери, водоспади, льодовики тощо); об'єкти культурної геологічної спадщини (гірничі виробки, тунелі, дамби, кам'яні архітектурні споруди); музейні експозиції (геологічні, мінералогічні, палеонтологічні музеї, опорні розрізи, геотуристські стежки). Важливою функцією геологічного туризму є охорона геологічної спадщини, до якої належать геопарки та геосайти – в Україні це геологічні пам'ятки природи, геологічні заказники чи частини заповідників, національних природних і регіональних ландшафтних парків. Найголовнішою метою

геологічного туризму є розвиток зацікавленості у геологічних знаннях серед широких кіл населення [2].

Геотуризм як частину наукового туризму. Одним із інтелектуальних шляхів інтеграції наук про Землю з суспільством бачиться геотуризм. Він визначається як надання послуг, що дозволяють туристам набувати знання та розуміння геології та геоморфології вище за рівень простої естетичної оцінки. Геоморфологічні екскурсії та походи доступні повсюдно і будь-якої пори року, оскільки завжди і скрізь постають перед нами форми рельєфу. Геотуризм дозволяє наочно поєднати пізнання з оздоровленням [1, 4].

Серед об'єктів геотуризму унікальні форми рельєфу, вулкани, гейзери, водоспади, каньйони, стрімкі береги, мегаліти. Найтісніше він пов'язаний з подорожами в гори, альпінізмом, скелелазінням, спелеологією.

Якщо екотуризм спирається переважно на біорізноманіття, то в основі геотуризму лежить георізноманіття геологічних структур (розломів, складок, стратифікацій, нашарувань), мінералів, гірських порід, скам'янілостей та форм рельєфу. Між георізноманіттям і біорізноманіттям існує очевидний, але недостатньо ще вивчений ландшафтний зв'язок. Тому настільки ж тісний зв'язок і взаємоперекриття виявляються між екотуризмом та геотуризмом. Разом вони становлять основу цілісного розуміння довкілля.

Ми розглядаємо геотуризм як різновиди наукового та пізнавального туризму. Під ним розуміємо всі види туризму, пов'язані з дослідницьким елементом. Наприклад, якщо археологічний туризм пов'язаний з розкопками разом із вченими, то це науковий туризм, а просте відвідування археологічних розкопок відносимо до пізнавального туризму, поряд із краєзнавчими чи історичними екскурсіями.

Науковий туризм – це природне продовження та розширення екскурсій у природничих музеях. Деякі їх просто не виживуть, не створюючи тур-продукт. Тому тенденцією XXI століття стало все більше поєднання діяльності природничих музеїв з науковим туризмом. Наприклад, музей природничих наук у м. Х'юстон (США) організує виїзні та експедиційні програми, використовує для них численні національні парки Х'юстона (Германн-парк, Бразос-Бенд,

Вудландс Молл, Клеар Лейк та ін.). Так, у парку Вудландс Моллі бажаючі можуть взяти участь у розкопках кісток динозаврів.

Музеїзація геологічних об'єктів служить їхньому збереженню. Німецька ж надглибока свердловина Хауптборунг буріла з 1990 по 1994 р. і досягла 9 км. Потім набула статусу туристичного об'єкту та музею. Тим самим перетворилася на лабораторію для спостережень за земними надрами.

Геопарки – найбільш оптимальні наукові та освітні можливості для геотуризму, у т. ч. для підростаючого покоління, відкриваються у геопарках. Геопарк визначається як єдина територія з об'єктами та ландшафтами міжнародного геологічного значення. Основними видами діяльності будь-якого геопарку є збереження геоспадщини, освіта (геоінтерпретація) та сталий розвиток через геотуризм [10]. Геопарки зазвичай включають також об'єкти археологічної, екологічної, історичної або культурної цінності [6].

На основі поняття «геопарк» утвердилися багато міжнародних юридичних документів та понять, що створюються для збереження кам'яних пам'яток природи. Управління геопарками ведеться з урахуванням комплексної концепції захисту об'єктів і ландшафтів міжнародного геологічного значення [8].

До 2020 р. налічувався 161 геопарк у 44 країнах, об'єднаних у глобальну мережу Global Geopark Network [8]. Статус глобального геопарку ЮНЕСКО надається терміном на чотири роки, після чого функціонування та якість кожного геопарку повторно перевіряється та підтверджується. За кількістю та популярністю геопарків лідирує Китай. У ньому організовано 31 глобальний геопарк світу [7].

Занедбані підземні шахти та пов'язані з ними форми рельєфу є ресурсом великої георізноманітності [9]. Гірничорудний туризм поширений у Польщі (шахти Величка та Бохні), Швеції (залізорудні шахти м. Кірін), Чехії (срібна копальня Кутна Гора), Словаччини (золоторудна шахта Банська), Чилі (мідний рудник Чукікамата), ПАР (алмазні шахти Кімберлі), Австралії (золоті шахти м. Теннант Крик). На Донбасі об'єктом спелеотерапії стала Соляна шахта м. Соледар, занесена до списку світової культурної спадщини ЮНЕСКО. Окрім видобутку солі та екскурсій тут ще проводять музичні концерти.

Геотуризм тісно пов'язаний з охороною геоспадщини: багато геотуристичних атракцій одночасно перебувають під правовою охороною. У таких випадках запроваджують спеціальний режим їхнього відвідування – обмежують доступ до цих об'єктів чи окремих їхніх частин, скеровують туристичний рух за чітко визначеними і промаркованими трасами, контролюють туристичне навантаження та використовують інші можливі способи для їхнього збереження. Утворення Європейської асоціації зі збереження геологічної спадщини стало знаковою подією міжнародного значення. У Європі були створені Регіональні робочі групи, до складу однієї з них – Центральноєвропейської – наразі входить і Україна [3, с. 232].

В Україні детально описано 719 об'єктів геологічної спадщини. Наведено опис геологічних пам'яток, що мають наукову та естетичну цінність, серед яких найбільше характерні відслонення гірських порід і форми земної поверхні. Це пам'ятки природи, які дають змогу зрозуміти геологічну історію території України. Також співробітники геолого-розвідувального інституту) створили просторову базу даних геологічної спадщини, яка налічує 642 об'єкти [3, с. 233].

На думку О.І. Ситника, важливим завданням популяризації геотуристичних об'єктів України є включення їх до маршрутів міжнародного туризму [5, с. 379].

Геотуризм стає однією з основних форм туризму та сприяє піднесенню науки про Землю в суспільстві. Поєднання музейної діяльності з туризмом відкриває нові можливості та перспективи, зокрема, у створенні в Україні мережі геопарків. Геотуризм успішно розширює предметне поле геології, географії та геоморфології.

Список використаних джерел

1. Зінько Ю. В., Кравчук Я. С., Шевчук О. М. Науково-практичні й освітні аспекти геотуризму. *Фізична географія та геоморфологія*. Київ : Обрій, 2009. Вип. 55. С. 127–139.
2. Колотуха О.В. Геологічний туризм. *Спортивний туризм та активна рекреація: географія, систематизація, практика (словник-довідник)*. URL: <https://geohub.org.ua/node/914> (дата звернення: 27.04.2023).
3. Панів О. Сутність поняття «геоспадщина». *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2018. Вип. 52. С. 232–239.
4. Прохорова Л.А., Зав'ялова Т.В. Світовий досвід організації геологічного

туризму. *Туристичний бренд як чинник формування позитивного іміджу Гайворонської міської територіальної громади: (проводиться в рамках туристичного фестивалю «GoodoK_Fest»)* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Гайворон, 21 трав. 2021 р.). Умань: Візаві, 2021. С. 176–179.

5. Ситник Олексій, Хлевнюк Ольга, Ніколаєвський Вячеслав. Об'єкти геотуризму Гайворонського району Кіровоградської області як чинник привабливості території. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції *«Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України»*. Кропивницький: ЛА НАУ, 2018. С. 369–379.
6. Gordon J.E. Geoheritage, Geotourism and the Cultural Landscape: Enhancing the Visitor Experience and Promoting Geoconservation Geosciences. 2018. V. 8(4). P. 136.
7. Hose T.A. Foreword. *The geotourism industry in the 21st century: the origin, principles, and futuristic approach* / Ed. by Bahram Nekouie Sadry. Apple Academic Press, 2020. P. XXV-XVII.
8. List of UNESCO Global Geoparks (UGGp). 2020 URL: (<http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/earth-sciences/unesco-global-geoparks/list-of-unesco-global-geoparks>) (дата звернення: 14.04.2033).
9. Schuchová K., Lenart J. Geomorphology of old and abandoned underground mines: Review and future challenges // *Progress in Physical Geography: Earth and Environment*. 2020. V. 44 (6). P. 791–813.
10. UNESCO Global Geoparks. Paris: UNESCO, 2016 URL: (<https://en.unesco.org/global-geoparks>). (дата звернення: 14.04.2033).

УДК 793.3(477.65)(06)

Гродзіцька Т. М.,
вчитель історії,
спеціаліст вищої категорії, звання
«учитель-методист»,
КЗ «Гайворонський ліцей №1»
Гайворонської міської ради
Кіровоградської області
e-mail: tanya30103@gmail.com

ТАНЦЮВАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ГАЙВОРОНЩИНИ

Танець є найціннішою коштовністю будь-якої нації. Різноманітним суцвіттям вплітаються танцювальні колективи Гайворонщини в загальний вінок

хореографічного мистецтва нашої області. Багато зусиль докладається для того, щоб підтримати розвиток цього виду національного мистецтва в нашому краї.

Єдиним джерелом інформації про мистецькі заходи на Гайворонщині залишилися преса. У сховищі районної бібліотеки зберігаються підшивки районної газети «Вогні комунізму (з 1991 року «Гайворонські вісті») з 60-х років ХХ століття до нашого часу. Тому, про розвиток мистецького життя нашої громади та міста дізнаємось, опираючись на інформацію саме цього джерела.

«Центром культурно – мистецького життя міста і району у II половині ХХ століття став Клуб залізничників, створений у 1923 році.

Тут діяли хоровий, драматичний і хореографічний колективи. У 1936 році М.Ф. Антонюк заснував у ньому перший театр робітничої молоді» [3]. Довгий час у ньому була розміщена кімната-музей, зібрані фотографії з історії Гайворонської залізниці і, зокрема, колективів художньої самодіяльності. Сьогодні цей музей уже не функціонує, але матеріали експозиції збереглися. І, саме, серед них вдалося відшукати документи, що переконують нас у багатстві і різноплановості культурних традицій краю.

Дитячі танцювальні колективи існували на Гайворонщині з кінця 60-х років ХХ століття. Вони працювали при Клубі залізничників імені Воровського, був і балетний клас. У 1979 році став до ладу районний Будинок культури, сюди перемістився центр дитячої танцювальної творчості.

Найурожайнішим виявився 1967 рік. Саме, у цьому році на Гайворонщині було започатковано районний фестиваль народного мистецтва «Прибузькі зорі».

Танцювальний рух на Гайворонщині продовжує зростати. На базі закладів культури клубного типу діє 11 хореографічних колективів, переважно дитячих, в яких займається близько 200 учасників [5].

Танцювальний колектив дитячої та юнацької творчості «Подоряночка», керівник – Семенченко Л.С., учасник обласного конкурсу «Паросток»; районного фестивалю хореографічного мистецтва «У вихорі танцю»; міжнародного фестивалю-конкурсу «Мелодії весни» у м. Києві.

Танцювальний колектив «Первоцвіт» створений у 2003 році, учасник Міжнародного фестивалю дитячо-юнацької творчості «Вінець Овідія» в місті Овідіопіль, обласного конкурсу хореографічного мистецтва «Весняні ритми» м. Кропивницький [5], районного фестивалю народного мистецтва «Прибузькі

зорі», районного свята хореографічного мистецтва «У вихорі танцю», фестивалю «Козацька слава» у м. Севастополі [4].

Танцювальний колектив «Намистинка», керівник – Нашемпа Т.П., наймолодші учасники (5-6років), дебютували на фестивалі «У вихорі танцю».

Танцювальні колективи Казавчинського СБК «Сонячний ритм», керівник – Маркітан Ю.С., та Долинівського СБК «Сонечко», керівник – Сердюк С.В., активні учасники хореографічного фестивалю «У вихорі танцю» і районного фестивалю народного мистецтва «Прибузькі зорі».

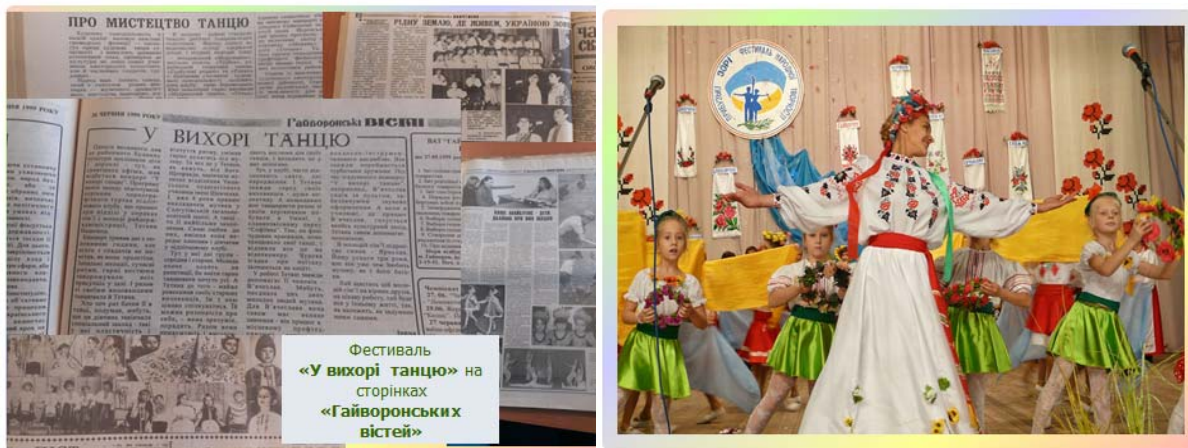
Танцювальний колектив Будинку дитячої та юнацької творчості «Драйв», керівник – Скопенко І.О., постійний учасник хореографічного фестивалю «У вихорі танцю» і фестивалю дитячої творчості «Чарівний світ дитинства».

У 1967 році, як зазначає газета «Вогні комунізму» (єдиного джерела з мистецького життя Гайворонщини II половини XX століття), в районі було започатковано фестиваль «Прибузькі зорі». «З усіх кінців Гайворонщини на урочисте відкриття свята самодіяльного мистецтва з'їхались учасники... Фестиваль «Прибузькі зорі» проходить у кілька турів і триватиме до 20 лютого» [2]. З того часу фестивалі проводилися періодично.

Дитячі танцювальні колективи нашого краю постійні гості обласних, регіональних, міжнародних хореографічних фестивалів: «Паросток», «Весняні ритми» (м.Кропивницький), «Севастополь-місто слави», «Козацька слава» (м. Севастополь), «Мелодії весни» (м. Київ), «Степівчанка збирає друзів» (м. Новоукраїнка), «Вінець Овідія» (м. Овідіополь).

Важливою мистецькою подією Гайворонщини є конкурс – свято «У вихорі танцю», започатковане у 1999 році. На сторінках районної газети «Гайворонські вісті» друкуються репортажі про те, як воно проходило.

З яскравістю відбувалося це свято у 2013 році: «7 червня в районному Будинку культури відбувся традиційний районний фестиваль хореографічного мистецтва «У вихорі танцю». Учасники концертної програми продемонструвавши вміння, творчість і подарували любителям танців незабутні враження», – написала про цю подію районна газета [6].

Гайворонщина має і розвиває багаті мистецькі традиції. Обов'язком нашого часу є і надалі сплітати вінок нашої культури, вплітаючи туди квітки чарівних народних танків, щоб вони міцно з'єднували ланцюг нашого родоводу.

Список використаних джерел

1. Гончарук С. Наше майбутнє – діти. *Гайворонські вісті*. № 62. 11 червня 2013 р.
2. Мешков О. Прибузькі зорі. *Вогні комунізму*. № 19(5043). 9 лютого 1967 р.
3. Павличук Олексій. Місто над Бугом – рікою. Кропивницький: Центрально-Українське видавництво, 2002, 128с.
4. Районна програма підтримки хореографії та розвитку масового танцювального руху до 2015 року. Затверджена рішенням Гайворонської районної ради від 25 вересня 2012 року № 141.
5. http://kocnt.at.ua/publ/pidsumki_oblasnogo_konkursu_khoreografichnogo_mistec_tva_vesn_jani_ritmi/1-1-0-241.
6. http://gayvoron-rvk.ucoz.ua/_nw/1/71973685.jpgdvi1.

*Гродзіцька Т. М.,
вчитель історії,
спеціаліст вищої категорії, звання
«учитель-методист»,
КЗ «Гайворонський ліцей №1»
Гайворонської міської ради
Кіровоградської області
e-mail: tanya30103@gmail.com*

ХРОНІКА ПОДІЙ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В ІСТОРІЇ РОДИНИ МАЛЮТИ ОЛЕКСАНДРИ СЕРГІЇВНИ

Друга світова війна залишила незгладимий слід на долі України та її мешканців. Війна пройшла через життя кожної української родини і до сьогодні є і надовго залишиться вагомою складовою історичної пам'яті нашого українського народу. Немає в нашій країні жодної сім'ї, яку б не обпалила, своїм смертельним полум'ям, Друга Світова – ця найжорстокіша, найкривавіша війна. Ціле покоління рідних (шестеро членів родини) Малюти Олександри Сергіївни пережили цю страшну подію також.

Найстаршою і її родини була прабабуся Палій Марія Пилипівна, народилася вона 6 серпня 1909 року. Прабабуся пережила революцію 1917 року, в роки якої втратила батька, голод 33-го року. Нелегкі часи Другої світової війни, вона прожила з першого по останній день в рідному селі Устя. Вона народила і виховала шістьох дітей. На її материнську долю дісталися і часи повоєнної розрухи, голоду 1947 року. Проте, мала веселу вдачу і добрий характер, часто співала. Понад усе турбувалася по своїх дітей, любила людей і життя.

Бабуся Горощення Надія Павлівна про війну згадувала не охоче тому, що ці спогади навіювали на неї сум, страх та біль пережитих нею подій. Під час війни жила разом з батьками в селі Лешня Мінської області Копильського району. Під час війни село було окуповане німцями а згодом і спалене. Із 120 дворів залишилось 27.

З чоловіком Харевським Арсенієм Петровичем познайомились під час війни у 1944 році. Він воював на третьому Білоруському фронті. Брав участь у воєнних діях, в районі Вітебська, Борисова та Мінська. Нагороджений медаллю «За взятие Кенигсберга» (9 липня 1945р.), «За Победу над Германией в Великой Отечественной войне» (9 травня 1945р.), орденом Великої Вітчизняної Війни II ступеня (1985р.). У 1947 році вони одружилися. Після закінчення війни мешкали у Білорусії, де бабуся вивчилась і працювала вчителькою молодих класів.

Майстренко Зінаїда Юстимівна, прабабуся по батьківській лінії, в роки війни була вивезена в 1942 році до Німеччини в місто Лейпніц, в табір з одноіменною назвою, який входив в список зовнішніх таборів табору Бухенвальд. У Німеччину Зінаїду Юстимівну разом з односельчанами (9 чол.) везли у товарних вагонах. Згодом, працювала по 14-16 годин за наймита, виконувала різноманітну важку роботу, яку загадував господар. В Україну повернулося через три роки, коли їй виповнилося 21, весною 1945.

Малюта Павло Сергійович (прадідусь по батьківській лінії), на війні воював з перших днів на першому Білоруському фронті. Всю війну Павло Сергійович прослужив на легендарному танку Т-34, брав участь у Курсько – Орловській бойовій операції, у боях за визволення Житомира. Під час битви за Курськ його було поранено, довго лікувався і повернувся уже під Житомир у грудні 1943 року. Павло Сергійович мав першим на танку увійти у місто, але на підступах його підбили, двічі горів у танку. 1944 році був комісований, повернувся у рідне село.

Родина Малюти Павла Сергійовича

Книшук Гаврило Євтихович, прадідусь, з початком війни, 16 липня 1941 року був призваний до армії, направили його до авіаційної школи. Служив Гаврило Євтихович на Далекому Сході, здійснив дванадцять бойових вильотів. Під час останнього вильоту літак зазнав аварії. З екіпажу врятували лише його. Після тривалого лікування і заборони літати, демобілізувався весною 1946 року. Додому повернувся в званні лейтенанта. З 1947 почав навчатися: Уманський учительський інститут-історичний факультет, Полтавський педагогічний інститут. Так, колишній військовий став вчителем, для того щоб після трагедій війни сіяти «розумне, добре і вічне» у дитячі серця.

Події Другої Світової війни 1939-1945 років - ще й до сьогодні холодять кров у серцях тих, хто був свідком жорстоких звірств німецьких загарбників, зокрема, на українських землях. Вона кардинально повернула життя всієї країни,

прийшла в кожний дім у кожную сім'ю. Війна залишила в своєму полум'ї мільйони людських доль, принесла страждання і горе, які гостро і скорботно хвилюють народну пам'ять і сьогодні. Наші прадідусі та прабабусі люди без звань і нагород, але для нас вони-герої, герої війни, де вони проявили справжню мужність, героїзм, самовідданість, сміливість, були у самому пеклі війни... і залишилися в живих, щоб Ми продовжували жити. Тому, наше завдання-зберегти і передати пам'ять про подвиг наших прадідів власним дітям і онукам, щоб не обірвалася ниточка життя.

Сьогодні Україна переживає велику трагедію. Війна знову повернулася на нашу рідну землю. Поряд з нами вибухають бомби, горить під ногами земля. Матері, дружини, діти втрачають своїх рідних. Як шкода, що трагедія Другої світової війни, яка торкнулася кожної родини, не навчила людство цінувати мир. Не навчила карати тих, хто зазіхає на святе – право кожної людини на мирне життя. Згадуючи Другу світову і долі людей, які її пережили, ми завжди дивувалися тому, які почуття переповнювали їх душі, як їм вдалося вижити і при цьому зберегти свої сім'ї, виховувати дітей і сподіватися на краще майбутнє. А сьогодні розуміємо: це любов до життя, сила єдності народу, віра в те, що любов до життя переборе смерть, розруху і трагедії. Вивчення історії повсякденності, можливість і бажання наблизитися до історії окремих родин та до розуміння таких далеких від нас і трагічних періодів, допоможе знайти сили та вистояти сьогодні.

*Грушкевич В.О.,
вчитель зарубіжної літератури,
спеціаліст першої категорії,
Долинівська філія
КЗ «Гайворонський ліцей №1»
Гайворонської міської ради
Кіровоградської області
e-mail: viktoriagrushkevich@ukr.net*

ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ КОМІРНИЙ – ВИДАТНИЙ КРАЄЗНАВЕЦЬ ТА ДОСЛІДНИК ГАЙВОРОНЩИНИ

Гайворонщина... Одне слово, а скільки любові та ніжності вміщено в ньому. Як тільки не називають цей край, що розкинувся на березі річки Бога, а саме – Південного Бугу, четвертої за довжиною річки України та найбільшої, яка тече тільки територією України. Це край родючих земель, густих лісових урочищ та гаїв, соковитих пасовищ, зариблених ставків, працюючих, щирих і привітних людей. Цей край славиться своєю славною історією та унікальними об'єктами. Його описали в своїй творчості місцеві поети Костянтин Лесьєв-Лесь, Катерина Барановська, Оксана Маліновська, Леонід Народовий, Галина Берізка, Микита Годованець, Наталя Горобець та ін. Це край, що дав Україні багатьох талановитих людей, які увійшли в її історію. Саме на Гайворонщині знаходиться садиба колишнього прем'єр-міністра України Марчука Євгена Кириловича, тут працював учителем Василь Стус. Це край постійного руху потягів, чиї гучні гудки лунають по всій окрузі, сповіщаючи про те, що саме завдяки їм їдуть до Гайворона туристи з усієї країни та з-поза її меж, адже Гайворонську вузькоколіїну залізницю визнано найдовшою в Європі. Її довжина складає аж 130 кілометрів.

Для того, аби пізнати свій рідний край потрібно вивчати його історію, мову, культуру, що тісно пов'язана з історичним буттям народу, його психологією, географічним розташуванням, національним характером. Важливі відомості про історію Гайворону та прилеглих до нього сіл можна знайти у працях таких краєзнавців як Л.І.Солгутовського, В.Г.Дерезовського, О.А.Павличука,

Й.К.Волошиної, О.С.Пересунчака, В.В.Соломко, О.І.Комірного. Звернути увагу хочеться саме на Олександра Івановича Комірного, адже саме він є автором та співавтором книг та статей, що розповідають нам про історію Гайворонщини, що багата на різноманітні визначні події громадського та культурного життя.

Олександр Іванович Комірний працював учителем історії та правознавства НВК «Гайворонська гімназія ЗШ I-III ст. №5 (нині КЗ «Гайворонський ліцей №2»). На даний час О.І. Комірний, який був і залишається шанованою серед освітян Кіровоградщини людиною, перебуває на заслуженому відпочинку. Народився Олександр Іванович 1 лютого 1963 року в селі Баландино Смілянського району Черкаської області, а свою педагогічну діяльність розпочав у 1983-му році, успішно закінчивши Кіровоградський державний педагогічний інститут імені О.С. Пушкіна (нині Центрально-український державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка). Протягом трьох десятиліть талановитий педагог працював у освітянській галузі, даючи учням міцні знання з історії та правознавства. Більше ста кращих учнів учителя Комірного в різні роки ставали переможцями та призерами обласних предметних олімпіад, тридцять чотири з них були серед кращих на всеукраїнських олімпіадах та конкурсах, а після закінчення школи успішно навчалися та закінчили провідні ВИШі України: Київський Національний університет імені Т.Г. Шевченка, Харківську та Одеську Національні юридичні академії, академію СБУ та інші. Олександр Іванович гордиться тим, що серед його колишніх вихованців є доктор і три кандидати історичних та юридичних наук. Окремі роботи учнів публікувалися історичних збірниках учнівських творів України [1].

Олександр Іванович найбільш плідно працює у сфері досліджень процесів розвитку капіталізму у південно-східному Поділлі після 1861 року, зокрема – становлення і розвиток цукроваріння, започаткування і будівництво залізниці тощо [2]. Його дослідницькі матеріали входили до збірників обласних науково-практичних історико-краєзнавчих конференцій.

Під час своєї педагогічної діяльності Олександр Іванович багато уваги приділяв краєзнавчій роботі. Разом з учнями займався дослідженням історії свого краю формуючи в них національну свідомість, любов до рідного краю і народу, прищеплюючи шанобливе ставлення до культурних надбань свого народу, спадщини, народних традицій і звичаїв.

Його праці часто друкуються на сторінках журналів і газет. Комірний О.І. розробив методичний комплект для вчителів історії, куди увійшли програма, книга, та історичний атлас спецкурсу з історичного краєзнавства для 5-го класу «Гайворонщина – перлина Подільського краю», за що разом із співавтором О.А. Павличуком стали удостоєні обласної краєзнавчої премії імені Володимира Ястребова.

Переможець обласного конкурсу «Вчитель року-1999» у номінації «Правознавство». У 2001 році був визнаний лідером районної рейтингової програми «Люди Прибужжя» в номінації «Освіта». Також у цьому ж році Комірний О.І. став лауреатом конкурсу «Учитель за довірою», який проводив КДПУ імені Володимира Винниченка [3]. У 2002 році був призером всеукраїнського конкурсу проєкту «Кадровий резерв – нова сила України», а у 2003 році занесений на стенд пошани «Кращі люди міста». Також Олександр Іванович є лауреатом обласної педагогічної премії імені В.О. Сухомлинського, лауреатом районної педагогічної премії імені А.Б. Резніка, Членом Національної спілки краєзнавців України. У 2010-му році наш освітянин став переможцем обласного конкурсу «Освіта Кіровоградщини – інноваційні проєкти. Обирався делегатом II Всеукраїнського з'їзду педагогічних працівників [3].

Науково-методичною основою для Олександра Івановича завжди була спадщина В.О. Сухомлинського і педагогів-новаторів Ф.Б. Гореліка, К.О. Баханова, В.Ф. Шиталова, А.Б. Резніка. Використовуючи досвід Кіровоградської МАН, педагог у 1987-му році заснував на базі міської школи №5 шкільне правознавче товариство «Гіпаніс». Він також розробив програму «Розумники та розумниці», був керівником клубу «Старшокласник», який у той час успішно працював над актуальною і нині темою «Проблеми формування

мислення обдарованої особистості». Корисним для педагогів є навчальний посібник О.І. Комірного «Правознавство» в поняттях, схемах та таблицях, виданий у 2009 році. Був керівником районного методичного об'єднання вчителів історії, має звання вчитель-методист, Відмінник освіти України, активний учасник обласних та районних краєзнавчих конференцій, семінарів та педагогічних читань. Постійний автор публікацій у газетах і журналах на педагогічні та краєзнавчі теми, адже саме на його працях формуються особистісні риси громадянина України, які включають національну самосвідомість, духовність і моральність, розвиток індивідуальних здібностей і таланту, правову, естетичну, трудову, культуру.

Ознайомившись з біографією Олександра Івановича, стає зрозуміло, що для нього, як для учителя та краєзнавця, головною метою є виховання та передача молодому поколінню соціального досвіду, духовної культури народу, що населяє територію Поділля, його національної ментальності, своєрідного світогляду.

Історія Гайворонщини завжди жива, адже на зміну одного покоління приходить інше, представники якого обов'язково захочуть знати про своє походження, свій родовід та історію свого рідного краю. Поруч із нами є ще багато чого невідомого, непізнаного та недослідженого. Потрібно лише зацікавитися і історія може відкрити нам багато таємниць. Читаймо, вивчаймо та досліджуймо її, будьмо гідними своїх предків та людей, які розповідають нам про історію та сьогодення.

Список використаних джерел

1. Масліков Л.О. Історик, правознавець, лауреат. *Гайворонські вісті*. 11 березня 2021р. №10. С.3.
2. Історик-ювіляр. Гайворонський краєзнавчий музей: веб-сайт URL: <https://www.facebook.com/profile/100028732552585/search/?q=Олександр%20Комірний>
3. Янчуков С.М. З іменем Володимира Ястребова. Кропивницький: Центрально-Українське видавництво, 2005. С.180

*Давидюк В. М.,
директор, Державний історико-
архітектурний заповідник «Стара
Умань»
e-mail: starauman2006@ukr.net*

ЗАРОДЖЕННЯ ЗАЛІЗНИЧНОГО СПОЛУЧЕННЯ В МІСТІ УМАНЬ

Вулиця Незалежності (кол. вул. Жовтневої революції) виходить на невелику привокзальну площу імені Ю. Гагаріна. Цікава історія спорудження цієї залізничної колії і, зокрема, її «Уманської гілки». Питання про приєднання нашого міста до мережі залізниць не раз ставилося ще на початку 80-х років XIX століття. У різний час було запропоновано кілька проектів уманської залізниці. З ініціативи С.А. Бернатовича в 1882 році виник проект спорудження вузькоколійної залізниці від Шполи до Умані через Тальне. У 1883 році управління Південно – Західних залізниць проектувало будівництво окремої колії від Вапнярки до Умані. Пізніше виник проект з'єднання Умані залізничною колією з Козятином: «...Соединение Умани железнодорожной ветвью с Казатином сильно занимает уманцев» (газета «Заря» (Київ), 4 липня 1884р., с.3). Його, виходячи з стратегічних міркувань, підтримало військове керівництво.

На той час найближча залізниця знаходилася на відстані 130 км. від Умані. Це гальмувало подальший розвиток міста, заважало його зв'язкам з іншими містами. Не дивно, що питання приєднання Умані до мережі залізниць цікавило і мешканців міста і міську думу: «... дума, в последнем своем заседании, ассигновала 500 рублей городскому голове, который на днях отправляется в Петербург хлопотать о скорейшем проведении железной дороги через Умань и чтобы вокзал был построен по возможности ближе к городу...» (газета «Заря» (Київ), 4 липня 1884р., с.3).

Тоді ж, у 1883 – 1885 роках почалися і попередні розвідувальні роботи. Під час робіт : « ...инженерам приходится иметь столкновения с крестьянами

и помещиками, через земли которых они идут...» (газета «Заря» (Київ), 30 листопада 1885 р., с.2, хроніка). Однак остаточні розвідувальні роботи і саме спорудження так званих «Уманских ветвей» розпочались лише в другій половині 1888 року.

Будувати колію в пересіченій ярами і горбами місцевості було нелегко. Прокладаючи полотно залізниці, довелося зробити кілька поворотів для обходу зустрічних горбів і ярів. Було внесено істотні зміни і в проект будівництва колії, яка мала проходити через місто. Умань залишилася в залізничному тупику. Змінено було місце побудови вокзалу, який спочатку мали будувати в Грековому лісі. Ось як про це писав кореспондент газети «Киевское слово» від 2 листопада 1888 року: «Общественное внимание сильно занято полученным здесь известием о том, что предполагается изменить направление железной дороги через Умань. Как известно, по прежнему проекту предполагалось провести дорогу по направлениям Умань – Казатин, Умань – Шпола и Умань – Вапнярка, причем вокзал предполагался вблизи города, в Грековом лесу. По слухам, оказывается, что, вероятно, будет принято такое направление дороги: Шукайвода – Казатин, Шукайвода – Шпола и лишь ветвь на Умань, причем вокзал будет на значительном расстоянии от города и на крестьянской, а не на городской земле. Нечего говорить, что от такого проекта городские интересы сильно пострадают...». З цього приводу серед уманчан ходили різні версії і чутки. Головна з них була така: «...через несколько месяцев пронесся слух, что линия пройдет не через Умань, где намечалась узловая станция, а через Христиновку, откуда на Умань пройдет глухая ветка. Вскоре выяснилось, что сделан новый проект, и что перемена направления произошла вследствие того, что, если бы через Умань шла линия, то нужно было строить мост через Уманку, который стоил бы 100 тысяч, а как инженеры обошли Умань, то получилась экономия на 100 тысяч, за что инженеры получили премию в 5 т. руб. Потом в городе говорили, что, если бы

городская дума догадалась внести эти 5 тысяч инженерам, то план линии остался бы прежний» (Ю.Л. Крамаренко – спомини, с. 95).

Нелегко працювалося робітникам на будівництві нової залізничної колії. Газета «Киевское слово» від 26 липня 1890 року скупі розповідає, що «подрядчики, не получая денег, с своей стороны не выдают пищи и денег землекопам и другим рабочим, которые поэтому валяются, ничего не делая, в шалашах или осаждают полицию и мировых судей жалобами, а то просто отправляются на воровской промысел...».

І все ж, будівництво «Уманских ветвей» посувалося і їх поступово відкривали для руху в міру закінчення робіт на тій чи іншій ділянці. Першою було здано в експлуатацію ділянку Демківка – Христинівка (19 листопада за старим стилем 1890 року), потім (18 грудня за старим стилем 1890 року) – Козятин – Христинівка з гілкою на Умань. У цей час відбулося і спорудження залізничного вокзалу. Вокзал побудовано за береговою схемою, тобто з розміщенням будинку паралельно колії. Будинок цегляний, на бутовому фундаменті. Побудований за типовим проектом з асиметричним плануванням, складається з трьох будівель різної висоти. Тут використані тенденції раціоналістичної архітектури: в одноповерховому будинку розмістилися касова зала та зала очікувань, у двоповерховому центральному- кімнати для відпочинку, у кутовому триповерховому блоці передбачено розміщення адміністрації та квартири начальника станції. В архітектурному оформленні будинку використані мотиви неороманського стилю. Будинок прикрашає скромний архітектурний декор, майстерно виконаний цегляною кладкою. Загалом пам'ятка є характерним зразком вокзалу, збудованого за береговою схемою, яка була поширена наприкінці XIX століття. На той час вокзал був пофарбований в червоний колір.

Зі станції Умань пішли перші поїзди. Пішли повільно, не поспішаючи. «Уманские поезда, – читаємо в газеті «Киевское слово» від 22 серпня 1892 року, – с полным правом можно назвать не только воловьими, но даже и черепашьими... Почтовому, а в особенности курьерскому поезду, если бы кто-нибудь отважился их пустить по этой причудливой ветви, грозит

опасность почти на каждых пяти саженьях пути...». І все ж, не дивлячись на всі ці недоліки, уманська залізниця запрацювала. З кожним роком збільшувалося як пасажиро- так і вантажоперевезення. Велике навантаження припало на залізницю в часи Першої Світової війни. На фронт відправлялися ешелони з військами, продовольством, військовим майном, а з бойових позицій приходили санітарні ешелони з пораненими. На деякий час припинялися поштово-пасажирські перевезення. Під час громадянської війни із залізничної станції червоногвардійці неодноразово обстрілювали місто з гармат, особливо район, де знаходилися військові казарми по вул. Європейська, 55 (кол. вул. Київська).

У першій половині 20-х років минулого століття рух потягів на залізниці у зв'язку з розрухою, спричиненою громадянською війною, практично був паралізований. І тільки з відбудовою і нарощуванням промисловості в Умані станція знову оживає. У 1941 році залізнична станція в першу чергу бомбардувалася німецькою авіацією і остаточно була спалена відступаючими частинами Червоної Армії. Під час німецької окупації зі станції протягом 1942 – 1943 років відправлялися ешелони з «остарбайтерами» на роботи до Німеччини. Перший потяг з «остарбайтерами» було відправлено з міста 13 лютого 1942 року. Постійно формувалися ешелони з продовольчими товарами, які випускалися уманським ковбасним цехом, горілчанам, плодоконсервним (перевалка) заводами, награваним зерном та іншим сільськогосподарським збіжжям. Поряд із залізничним вокзалом розташований клуб залізничників, збудований в 30-х роках ХХ століття. У ньому з 1941 по 1942 роки розміщувався ревір №2 (шпиталь для поранених радянських військовополонених) шталаг №349, у якому в нелюдських умовах утримувалися поранені червоноармійці. У травні 1967 року біля клубу залізничників виріс насип, а на ньому пам'ятник невідомим солдатам, що померли від ран та хвороб у 1941 – 1942 роках.

На одинадцятий день після звільнення міста від окупантів, по відбудованій залізничній колії прибув перший ешелон. Відбудова будівлі залу була

завершена напередодні Жовтневих свят 1950 року колективом 8-ї будівельної ділянки.

УДК 338.48-047.82:352(477.65)(06)

Денисик Г.І.,

д. геогр. наук, професор кафедри географії

e-mail: grygden@ukr.net

Клименко К.В.,

*магістрант кафедри географії,
Вінницький державний педагогічний
університет*

імені Михайла Коцюбинського

e-mail: vdpugeo2014@gmail.com

ЧИННИКИ ОСТЕПНІННЯ ЛАНДШАФТУ ЗАПЛАВИ ПІВДЕННОГО БУГУ

Природа і ландшафти долини Південного Бугу здавна цікавили науковців географів і ландшафтознавців. Це відображено у численних публікаціях, аналіз яких зроблено у колективній монографії «Середнє Побужжя» [3]. З початку ХХІ ст. науковців зацікавила нова і ще не досліджена проблема остепніння ландшафту долини Південного Бугу, зокрема його заплави [2].

Будь-яке явище або процес, що відбуваються у природі, зумовлені відповідними чинниками. Не є виключенням і остепніння заплави Південного Бугу. У процесі польових ландшафтознавчих досліджень та аналізу літературно-картографічних джерел встановлено, що остепніння заплави Південного Бугу визвано такими чинниками:

- *потеплінням клімату*. Встановлено, що на фоні загального потепління клімату відбуваються і суттєві його регіональні зміни [2,4]. Найбільш чітко це проявляється у південних, передстепових районах Середнього Побужжя. Особливо процеси остепніння помітні на широких ділянках заплав зайнятих сінокосами та сільськогосподарськими культурами, що зумовлено змінами річних і декадних показників температури та опадів. Це детально розглянуто у

публікаціях О.І. Ситника [4].

- *суцільна антропогенізація ландшафту заплави*. Натуральні ландшафти заплави Південного Бугу, упродовж їх тривалого господарського освоєння, повністю замінені антропогенними [1]. Знищені заплавні ліси – вільшняки, осушені й переосушені заболочені й вологі притерасні пониження, розорані центральні, дещо підвищені ділянки заплав, сінокоси зустрічаються рідко, торф'яники майже усі вироблені, стариці зникли. Створені та функціонуючі у другій половині ХХ ст. меліоративні системи запущені й перетворились у пустирі. Серед антропогенних чинників, що активно сприяють остепнінню заплави Південного Бугу на початку ХХІ ст. виокремлюються:

а) надмірний перевипас заплавних лук свійськими тваринами. Уже в середині літа заплавні луки перетворюються в пустирі, зникає типове для них різнотрав'я, а на піщаних відкладах рослинність зникає повністю;

б) надмірне рекреаційне навантаження на окремі ділянки заплави Південного Бугу. У зв'язку з труднощами освоєння побережжя Чорного моря, значно зросло рекреаційне навантаження на долину Південного Бугу, особливо заплаву і річище. Зокрема, це стосується околиць м. Вінниці (уверх і вниз за течією), ділянок у районах Стрижавки – Коло-Михайлівки та Сабарів – Селище, Воробіївка – Печера; територій навколо Ладижинського водосховища, Губницьких порогів і Тростянецького водосховища;

в) видобуток корисних копалин на схилах долини Південного Бугу. Значна частина видобувних порід, особливо відвальних, попадає на заплаву, часто перегороджуючи її повністю. Це спостерігається у місцях видобутку кристалічних (гранітів, гнейсів) порід в околицях містечок Гнівани, Райгорода, сіл Губник та ін. Найбільш чіткий вплив гірничодобувної промисловості на заплаву Південного Бугу проявляється у районі Сабарова (околиці м. Вінниці). У межах кар'єрів, особливо кристалічних порід, температури повітря у літні місяці на 3-7⁰ вищі ніж на прилеглих ділянках долини Південного Бугу. Опади випаровуються скоріше, а підземні води, що концентруються у кар'єрах відкачують. Як наслідок – у межах розробок корисних копалин формуються

«теплові поля», які теж сприяють підвищенню температури і сприяють остепнінню долини Південного Бугу, зокрема і його заплави. Площа температурного впливу кар'єрів на прилеглі території у 2-3 рази більша їх власної.

Висновок. Аналіз наявних літературно-картографічних джерел і власні польові ландшафтознавчі дослідження дають можливість зробити висновок, що уже з другої половини ХХ ст. і по теперішній час, антропогенні чинники суттєвіше впливають на процеси остепніння ніж натуральні, переважно кліматичні. Тепер і у майбутньому потрібні детальні дослідження остепніння заплави Південного Бугу. Від його подальшого розвитку залежить раціональне використання наявних ресурсів заплави, види господарської діяльності, природоохоронні заходи. При цьому необхідно враховувати й те, що долина Південного Бугу, особливо його заплава, є суттєвою складовою регіональної і національної екомережі.

Список використаних джерел

1. Денисик Г.І. Природнича географія Поділля. Вінниця. ЕкоБізнесЦентр. 2014. 184 с.
2. Денисик Г.І., Стефанков Л.І. До проблеми остепніння лісостепу. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського*. 2017. Вип. 29. №1-2 с. 37-41
3. Середнє Побужжя: монографія / За ред. Г.І. Денисика. Вінниця. Гіпаніс. 2002. 280 с.
4. Ситник О.І. Регіональні особливості аридизації перехідної смуги Правобережного лісостепу і степу України. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія*. 2009. Вип. 18. с. 32-35.

Денисик Г.І.,

*д. геогр. наук, професор кафедри
географії*

e-mail: grygden@ukr.net

Канський В.С.,

*канд. геогр. наук, доцент кафедри
географії*

e-mail: vkanskyu@gmail.com

Канська В.В.,

*канд. геогр. наук, доцент кафедри
географії.*

Денисик Б.Г.,

*канд. геогр. наук, старший викладач
кафедри географії,*

*Вінницький державний педагогічний
університет*

імені Михайла Коцюбинського

e-mail: hugebo92@gmail.com

ТУРИСТИЧНО-ДИЗАЙНЕРСЬКЕ ОБЛАШТУВАННЯ ГАЙВОРОНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Розбудова туристично-рекреаційної сфери будь-якого регіону України, або територіальної громади (не є виключенням й Гайворонська), відбувається на фоні уже наявних, переважно, антропогенних ландшафтів. Аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду такої розбудови показує: позитивні результати можливі лише тоді, коли розбудова туристично-рекреаційної сфери відбувається на фоні культурних ландшафтів. Інші варіанти сучасних туристів і рекреантів не влаштовують.

З погляду туристично-дизайнерського облаштування ландшафту у Гайворонській громади перспективи цікаві й різноманітні. Зхарактеризуємо лише окремі з них.

Туристично-дизайнерська реконструкція дорожніх ландшафтів. Поки що зосереджена лише на асфальтному покритті доріг та стані залізничних колій на прилеглий до них території, які є складовими дорожніх ландшафтів, звертаємо увагу лише на окремі ділянки. Досвіду туристично-дизайнерського оформлення

дорожніх ландшафтів у світовій практиці вистачає, частково уже запроваджується в Україні. Це не обов'язково коштовні проєкти. Часто лише вдале дизайнерське оформлення придорожніх лісосмуг суттєво міняє дорожній ландшафт (рис. 1).

Рис. 1. Цвітіння аличі вздовж залізничної колії (м. Рієн, Швейцарія).
Авто фото ALU ARTS (Riehen, Switzerland)

На відкритих ділянках вузькоколійки Гайворон-Бершадь у придорожніх смугах висадити почергово вишні, потім сакури, далі кущі японської айви, квіти: чорнобривці, тюльпани, півники тощо. Тобто не лише потяг і вузькоколійку, а загалом дорожній ландшафт перетворити у своєрідний музей під відкритим небом, як оригінальну складову Гайворонської туристично-рекреаційної сфери.

Облаштування пам'яток ландшафтної архітектури і природи.
Кількість туристів і рекреантів, які відвідують Гайворонську територіальну громаду зростає. Ця тенденція збережеться і у майбутньому. Звідси зрозуміло, що навчитися розумно регулювати ріст відвідування будь-якої пам'ятки ландшафтної архітектури або природи – значить навчитися раціонально її використовувати упродовж тривалого часу [3]. Це вкрай необхідно, щоб

уникнути ситуації яка склалася після реставрації палацу Потоцьких у місті Тульчині Вінницької області. Під час проведення різноманітних заходів на реставрованій території палацу перебуває більше 1000 осіб. Для транспортних засобів, що їх туди доставляє, за межами палацу паркінгу не передбачено. Прилеглі вулиці, сквери, міжбудинкові подвір'я поступово перетворюються у занедбані містечкові території. Щоб не потрапити у подібну ситуацію, для Гайворона можна запропонувати кілька варіантів збереження і раціонального використання пам'яток ландшафтної архітектури і природи.

Варіант 1. Одним із найдоцільніших, а часто й єдиним способом захисту пам'яток, які необхідно зберегти від зовнішнього впливу – створення в його околицях рекреаційних мікро- і макроосередків, спеціально пристосованих для різноманітних форм відпочинку людей. Зокрема, якщо необхідно «розвантажити» парк, то у вигляді рекреаційного осередку може бути парк-дублер, або «буферний» парк (рис. 2а). Створення нового рекреаційного осередку, дасть можливість не лише передбачити, але й створити всі необхідні для рекреантів послуги, яких часто не вистачає або не має на території історичного ландшафту.

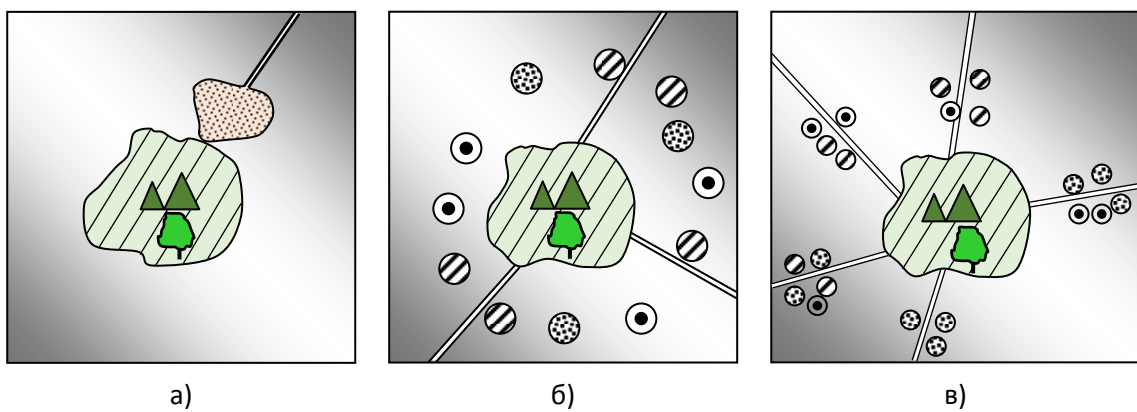

Рис. 2. Варіанти розбудови рекреаційних мікроосередків для зменшення рекреаційного навантаження та збереження пам'яток ландшафтної архітектури

а) спеціалізований;	б) кільцевий;	в) зірчастий;
історичний ландшафт	рекреаційні мікроосередки різного функціонального призначення	
дороги	міський ландшафт	

Варіант 2. Обстеження історичних ландшафтів Середнього Побужжя показує, що в реальності рідко зустрічаються ситуації, коли безпосередньо біля пам'ятки є велика за площею вільна територія, де можна створити необхідний допоміжний осередок. У такому випадку рекреаційні осередки доцільно формувати у найближчих околицях парку або історичного ландшафту, охоплюючи їх по периметру своєрідним кільцем (рис. 2б). Рекреаційні осередки необхідно розмістити на шляхах найбільших потоків рекреантів. Як наслідок, рекреанти, що надають перевагу активним формам відпочинку, залишаться у створених для них рекреаційних осередках, а базову, історичну зону заповідного ландшафтного комплексу, відвідають лише частина рекреантів, що зацікавлена в огляді пам'ятки, або просто хочуть прогулятися.

Варіант 3. У процесі дослідження формування сучасних рекреаційних ландшафтів Середнього Побужжя, часто зустрічались історичні ландшафти «затиснуті» міською або містечковою забудовою. Біля них не має вільних ділянок для розбудови допоміжних рекреаційних осередків. У таких випадках, найбільш раціональним є проведення реконструкції навколишньої забудови з метою створення низки спеціалізованих рекреаційних мікроосередків різного призначення (спортмайданчики, дитячі та ігрові майданчики, зупинки для автобусів, міні-базари). Якщо їх розмістити на основних шляхах руху рекреантів до рекреаційного об'єкту (пам'ятки), вони виконають роль «фільтра», як і кільцеві схеми (рис. 2в). Цей варіант розміщення рекреаційних мікроосередків можна назвати «зірчастим» [3].

Розглянуті три варіанти формування рекреаційних осередків для збереження пам'яток ландшафтної архітектури, більшість з яких придатні й для рекреаційних цілей, найкраще використовувати в умовах сучасних міст і містечок Середнього Побужжя. Тут майже всі пам'ятки перевантажені, особливо в дні «пик».

На Гайворонщині пам'ятки, що розташовані далеко від містечка, або відносно недалеко, однак у важкодоступних для масового відвідування

рекреантами місцях. Часто вони занедбані і часто руйнуються не від надмірних рекреаційних навантажень, а від запущеності й відсутності коштів на благоустрій. Коли вони стають об'єктами масового туризму, то виникають ті ж проблеми, що й у раніше зазначених, лише у деяких інших формах.

Покращення туристично-рекреаційної привабливості геопросторового розташування території Гайворонської громади. В офіційних документах, часто й наукових та туристично-краєзнавчих виданнях, зазначається, що територіально Гайворонщина найбільш віддалена від обласного центру та займає крайню західну частину Кіровоградської області. Складається враження, що це мало доступна територія навіть при сучасному транспорті. Від такого бачення геопросторового розташування Гайворонщини необхідно відходити. Більше того, потрібно показувати й рекламувати унікальність її геопросторового (адміністративного) розташування. Гайворонщина (Гайворонська територіальна громада) є своєрідним центром, де стикуються території п'яти адміністративних областей України: Вінницької, Черкаської, Кіровоградської, Миколаївської та Одеської. На адміністративній карті України, подібних до Гайворонського, адміністративно-територіальних поєднань більше немає. Звідси, для розбудови туристично-рекреаційної сфери Гайворонської територіальної громади, необхідно залучати відповідні кошти усіх зазначених областей, де вони зможуть представляти й свої туристично-рекреаційні здобутки. Якщо врахувати унікальні природні й ландшафтні ресурси та етнокультурні особливості, що уже досліджені [1, 4, 5, 6], то у майбутньому є гарні можливості на основі Гайворонщини сформувати міжобласний туристично-рекреаційний регіон із суттєвим значенням у господарській структурі туризму й рекреації. Серед традиційних тут видів туризму. враховуючи унікальність природи і ландшафтів Гайворонської ділянки Південного Бугу, необхідно буде звернути увагу на екстремальний туризм, парашутизм, польоти на повітряних кулях тощо [2].

Список використаних джерел

1. Гайворон на п'єдесталі: довід.-путівник / упоряд.: Ситник О. І., та ін.; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Гайворон. від. освіти, Гайворон. район. краєзнав. музей. – Вінниця. Твори. 2019. 77 с.

2. Денисик Г. І., Кізюн А. Г. Екстремальний туризм у межах Середнього Побужжя (Гайворонський осередок). *Туристичний бренд як чинник формування іміджу Гайворонської міської територіальної громади*. Умань. Візаві. 2021. С. 59-63
3. Дмитрук О. Ю., Денисик Б. Г. Рекреаційні осередки та геоекотони Середнього Побужжя. Вінниця. ТВОРИ. 2019. 204 с.
4. Кравцова І. В. Культурний код «І-І» в розумінні антропогенної ландшафтної структури як ознаки атрактивності Гайворонщини. *Туристичний бренд як чинник формування іміджу Гайворонської міської територіальної громади* [редкол.: Пошенко Ю.В., Касьяненко В.О., Браславська О.В. та ін.] Умань. Візаві. 2021. С. 99-103
5. Середнє Побужжя: монографія / за ред. Г.І. Денисика. Вінниця. Гіпаніс. 2002. 280 с.
6. Туристичний бренд як чинник формування позитивного іміджу Гайворонської міської територіальної громади. Зб. матеріалів Всекур. наук.-практ. конф. (м. Гайворон, 21 травня 2021 р.), редкол.: Пошенко Ю.В., Касьяненко В.О., Браславська О.В. та ін. Умань. Візаві. 2021. 228 с.

УДК 338.483

Дудник І.М.,

д. геогр. наук, завідувач кафедри

міжнародного туризму та

країнознавства,

Національний авіаційний університет

e-mail: dudnik_ivan@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ЛОКАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ М. ГАЙВОРОН)

Туристична дестинація уявляється як досить специфічний об'єкт, до того ж досить строкато та суперечливо висвітлений в наукових публікаціях. Відслідковуючи еволюцію наукових позицій варто відзначити їх поступову структурування, яка виявилась в формуванні чотирьох методологічних напрямків досліджень: географічні, маркетингові (управлінські), соціокультурні, клієнтоорієнтовані.

Базові визначення туристичної дестинації підкреслюють, що це місце призначення туриста, де він має реалізувати мету своєї подорожі. Узагальнений огляд визначень зроблено в статті М. Семенової та М. Гунаре [3]. Зокрема, вказуються такі її ознаки дестинації:

- місце відвідування, у межах якого туристичний продукт виробляється одним чи декількома закладами або організаціями (*Європейська Комісія*);

- території, які приваблюють туристів, та є головними місцями локалізації туристичної діяльності (*Оксфордський туристичний словник*);

- це фізичний простір, в якому відвідувач проводить не менше однієї доби; він включає туристичні продукти, такі як послуги та атракції, а також туристичні ресурси в межах однієї доби подорожування (*ВТО*).

З наведеного можна зробити висновок про те, що туристична дестинація – це відносно невелика туристична система (локальна територія), яка характеризується територіальною цілісністю (компактністю та відмежованістю) і в межах якої відвідувач споживає конкретний туристичний продукт.

Для обґрунтування територіальних розмірів (масштабів), типових величин дестинації, встановлення відмінності (подібності) туристичної дестинації та туристичного регіону варто насамперед виходити з географічних позицій, творчо використовуючи при цьому результати наукових розвідок та практичний досвід здійснення туристичного процесу. Цілком очевидно є необхідність та доцільність застосування принципу міждисциплінарності, взявши на озброєння напрацювання традиційних та сучасних концепцій географії туризму, економіки, менеджменту та маркетингу та соціокультурних досліджень тощо.

Географічний підхід поєднує трактування дестинації як певної території, географічного об'єкта, що має реальні межі (континент, країна, острів, місто, центр цілеспрямованого розвитку туризму та ін.) і відвідуваного туристами. Він зазвичай об'єднує геопросторовий, економічний, інфраструктурний та ресурсний аспекти туристичної дестинації.

Виходячи з наведених визначень та ознак можна стверджувати, що туристичний регіон охоплює територію якісно більшу, ніж туристична дестинація, наприклад, обласний регіон України, інтегральний макротуристичний район, туристично-рекреаційна зона тощо. Зазвичай він включає до свого складу декілька туристичних дестинацій і, відповідно, є більш широким поняттям в порівнянні з туристичною дестинацією. Наприклад,

туристичний регіон Італія включає такі DESTИНАЦІЇ, як Рим, Венеція, Мілан, Флоренція, Піза, Турин тощо, або Черкаський обласний туристичний включає такі DESTИНАЦІЇ як Черкаси, Умань (з атракціями дендропарк «Софіївка», костел Успіння Богородиці, державний історико-архітектурний заповідник «Стара Умань», могила цадика Нахмана), Канів, Чигирин, Державний історико-культурний заповідник «Трипільська культура», Корсунь-Шевченківський. Це означає, що туристичний регіон може і, зазвичай так і є в дійсності, складатися з різних DESTИНАЦІЙ як за своєю масштабністю, так і за своїм туристичним призначенням.

На нашу думку, в процесі географічного обґрунтування туристичних DESTИНАЦІЙ, зокрема їх територіальних масштабів та місця в загальній ієрархії географічних таксонів варто виходити з таких суттєвих *ознак* DESTИНАЦІЙ, які виходять із найпоширеніших її визначень, а саме:

- DESTИНАЦІЮ слід розглядати як місце (територію) туристичного призначення, тобто конкретну географічну точку, локацію, місце, до якого прямує турист;

- компактна територія (локальна система), в якій задовольняється певний (обмежений конкретними інтересами споживача та конкретним потенціалом ресурсів) туристичний попит; вдалий приклад на користь цього можна взяти у авторів підручника «Управління туристичними DESTИНАЦІЯМИ» Н. Корж, Д. Басюк, які виділяють так звані первинні DESTИНАЦІЇ, що своєю привабливістю генерують у клієнта інтерес і, відповідно, прагнуть його задовольнити у *певний проміжок часу* (наприклад, протягом тижня, дня) [1, с. 29].

- в межах DESTИНАЦІЇ функціонують один або декілька виробників туристичного продукту (послуги), які використовують зазвичай один або декілька територіально локалізованих супутніх туристичних ресурсів;

- локалізована (у відповідності з територіальним поєднанням ресурсів) територія з відносно високою концентрацією відвідувачів (туристських потоків);

- це територіальна туристична система, яка має конкретно визначену (насамперед під впливом туристичних ресурсів) та чітко виражену спеціалізацію туристичної діяльності.

Внутрішня будова DESTINAЦІЙ зазвичай складається з елементарних форм геопросторової організації туризму, насамперед таких, як атракційний пункт, туристичний центр (місцевість), локальна туристична система, рідше туристичний мікрорегіон. Саме на цих рівнях створюється переважна більшість туристичних продуктів для конкретного споживання.

Атракційний пункт варто розглядати в якості елементарної (неподільною з точки зору конкретної системи) туристичною DESTINAЦІЄЮ. Атракційний пункт визначається як географічний таксон (населений пункт, місцевість, природний або культурно-історичний об'єкт), що має компактні межі, відвідується і використовується туристами впродовж певного часу. Саме в них пропонуються туристичні послуги, які територіально сконцентровані в одному місці [1, с.28].

Дещо складнішим елементом в структурі DESTINAЦІЇ може виступати невеликий туристичний центр, який уявляється як один населений пункт (або декілька суміжно розташованих пунктів), в якому представлено декілька атракцій (можливо атракційних пунктів). Великі населені пункти, які володіють значним туристичним потенціалом та мають якісно більшу кількість атракцій варто розглядати як автономні DESTINAЦІЇ.

Для прикладу можна розглянути місто Гайворон Кіровоградської області, яке з точки зору адміністративно-територіального устрою та з географічних позицій являє собою досить пересічний населений пункт (близько 14 тис. жителів), що відіграє певні функції в територіальній організації державного управління (колишній центр адміністративного району, центр громади), в господарській діяльності, помітний транспортний центр. В той же час Гайворон та навколишні місцевості володіють досить значним та унікальним туристичним потенціалом, що загалом є сприятливою передумовою для формування та успішного функціонування Гайворонської туристичної DESTINAЦІЇ. На користь цього свідчать наявність об'єктів культурно-історичної спадщини (релігійні

культові заклади), пам'яток архітектури, краєзнавчий музей, пам'ятників Тарасу Шевченку, Василю Стусу, жертвам Голодомору; Гайворонська гідроелектростанція, Гайворонський спеціалізований гранітний кар'єр, Гайворонська вузькоколійка тощо.

Розглядаючи Гайворонську громаду як туристично-географічну систему доцільно ідентифікувати її як туристичну дестинацію локального (мікрорегіонального) рівня та виділити такі елементи її геопросторової організації.

Туристичний центр Гайворон, в складі якого виділяються декілька атракцій (технічний знак ЗІС-5; млин; пам'ятник Василю Стусу; пам'ятник Тарасу Шевченку; паротяг "МТ-202"; Гайворонський краєзнавчий музей; сквер Перемоги; стадіон "Прибужець"; Гайворонський залізничний вокзал (1897), привокзальна площа, вузькоколійка; пам'ятник жертвам Голодомору 1932-1933 рр.; Гайворонська гідроелектростанція).

Атракційні пункти: Солгутове (Храм Воздвиження Хреста Господнього); Бандурове (Храм Покрови Пресвятої Богородиці); Покровське (Храм Покрови Пресвятої Богородиці); Хашувате (Храм Свято-Миколаївський).

Варто зазначити, що наявний туристичний потенціал досить інтенсивно задіяний в туристичному процесі, зокрема створені та функціонують сім туристичних маршрутів (№1 «Православні храми Гайворонщини», №2 «Козацькими шляхами Гайворонщини», №3 «До цілющого джерела», №4 «Пам'ятки архітектури Гайворонщини» №5 «Віхи пам'яті села Хашувате», №7 «Оглядова екскурсія по місту Гайворон», №8 «Тур вихідного дня») [4].

Структура та функції Гайворонської дестинації свідчать на користь доцільності формування відповідного туристичного кластера, для якого, на наш погляд, існують всі необхідні передумови.

Таким чином, локальну туристичну дестинацію варто розуміти як територіально компактну туристичну систему мікрорегіонального рівня, яка має певну спеціалізацію та концентрацію туристичної діяльності, і зазвичай включає один або декілька атракційних пунктів.

Список використаних джерел

1. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними дестинаціями : підручник. Вінниця: «ПП«ТД Едельвейс і К», 2017. 322 с.
2. Семенов В. Ф., Герасименко В. Г., Горбань Г. П., Богадьорова Л.М. Управління регіональним розвитком туризму. Навчальний посібник. Одеса: Одеський державний економічний університет, 2011. 225 с.
3. 3. Семенова М., Гунаре М. Правове визначення туристичної дестинації з урахуванням міжнародного законодавства та національного законодавства країн ЄС. URL: <http://semenova-partners.com>.
4. Туристичні маршрути. URL: haivoron-miskrada.gov.ua > turistichni-marshruti.

УДК 338.483.1: 911.5

Дутчак С.В.,

*канд. геогр. наук, доцент кафедри
геодезії, картографії та управління
територіями,*

*Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
e-mail: s.dutchak@chnu.edu.ua*

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Тема даної публікації торкається *актуальних* моментів організації та розвитку туризму й рекреації на території об'єднаних територіальних громад в період військових подій та в післявоєнний час. Потреба людини у відпочинку, оздоровленні, в пізнанні нового та, загалом, в у організації дозвілля в наступні періоди відбудови та розвитку нашої держави, буде тільки зростати. І не важливо чи то буде короткий кількадечний відпочинок на вихідних, чи тривала відпустка, чи необхідність в лікуванні, чи інша потреба, але ця сторона означеного виду економічної діяльності є основою формування попиту на послуги пов'язані із організацією відпочинку (рекреації). Одночасно, з іншого, боку, гостро стоїть проблема економічного розвитку новостворених адміністративних одиниць: об'єднаних територіальних громад. Тому пошук та

розгортання додаткових видів економічної діяльності дає можливість наповнення бюджетів громад фінансовими ресурсами.

В процесі формування нових адміністративних одиниць, в рамках реформи децентралізації, враховувалися в першу чергу такі моменти: чисельність населення громади, традиційні види господарської діяльності, доступність до транспортної інфраструктури тощо. Зрозуміло що сфера послуг залучає велику кількість трудових ресурсів і в процесі розгортання створює нові робочі місця. В сільських територіальних громадах до такого роду економічної діяльності залучаються цілі родини, зростає реалізація продукції власного виробництва, що забезпечує й хорошу безкоштовну рекламу всій громаді та створення її своєрідного іміджу, нового бренду тієї чи іншої території, і, загалом, окремого суб'єкта господарювання.

Для формування та розгортання туристсько-рекреаційного напрямку господарської діяльності в межах територіальної громади слід провести комплексне системне вивчення ресурсної бази всієї території громади, а також проаналізувати можливості суміжних територій.

Тому у **основній частині** даної статті зупинимося на декількох важливих моментах розуміння самого поняття «*туристсько-рекреаційна діяльність*» та особливості *ресурсної бази* що забезпечують її розвиток.

Означена сфера господарської діяльності розвивається як складна *соціально-економічна система*, за умови наявності відповідного набору туристсько-рекреаційних ресурсів, в межах конкретної території. У наших попередніх публікаціях [1] ми більш докладно розглядали питання щодо видів ресурсної основи розвитку туристсько-рекреаційної діяльності. Тут лише підкреслимо що стійка тенденція збільшення туристів на певну територію пов'язана, насамперед, із природно-географічними умовами, екологічно-позитивною ситуацією, самобутньою культурою населення регіону, історико-культурною спадщиною з одного боку та транспортною доступністю і станом туристичної інфраструктури (підприємства що надають послуги на проживання та харчування) з іншого.

Тому всі ресурси, які використовуються у означеній сфері господарської діяльності слід розглядати як *окремі дві групи*. *Перша* – це ті ресурси які і є, власне, передумовою розвитку туризму та рекреації. *Друга* група – це ті ресурси які забезпечують роботу суб'єкта туристсько-рекреаційної діяльності та власне процес створення турпродукту (послугу на проживання, функціонування транспортної інфраструктури тощо). Тобто, друга група ресурсів, це, в першу чергу, антропогенні ресурси, які забезпечують функціонування самого суб'єкта господарської діяльності. (рис 1)

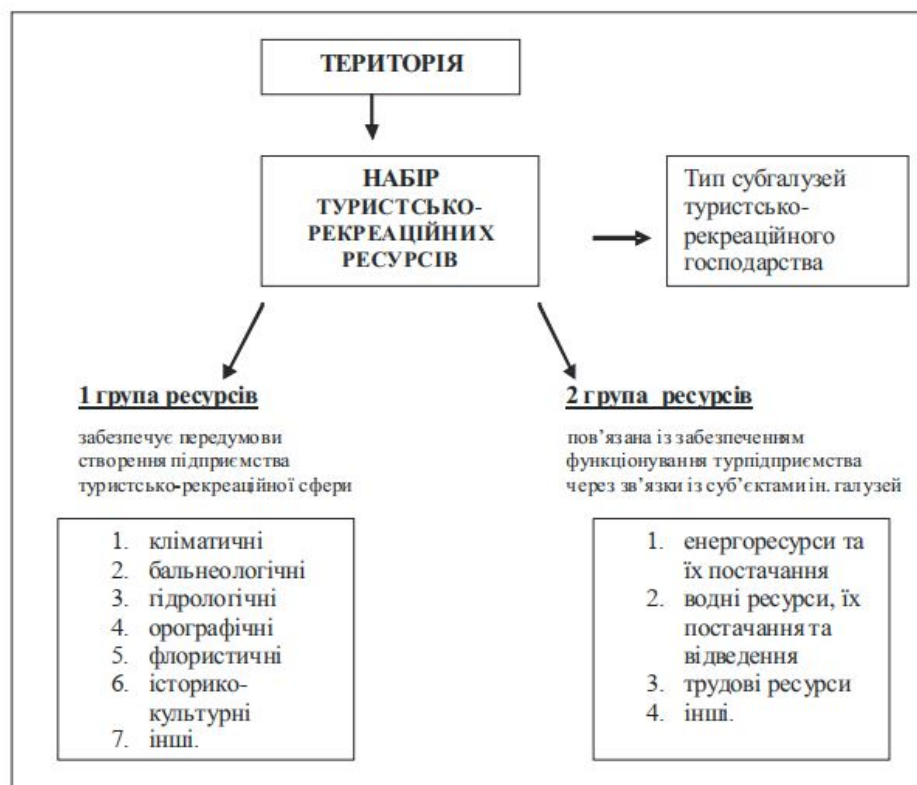

Рис.1 Структура територіального набору туристсько-рекреаційних ресурсів

Очевидним є й те що *туристсько-рекреаційну діяльність (ТРД) слід розглядати з двох позицій* : *перша* – це діяльність власне суб'єктів господарювання. Це підприємства які забезпечують створення турпродукту: послуга на проживання, транспортне перевезення, організація харчування, екскурсійне обслуговування, створення умов використання природних мінеральних вод із лікувальними властивостями тощо; *друга* – це діяльність

туриста (рекреанта), спрямовану на задоволення своєї мети (потреби) у відпочинку, пізнанні, оздоровленні тощо.

Ще один важливий момент: територію де розгортається туристсько-рекреаційна діяльність (територіальна громада, адміністративний район, чи навіть області) доцільно розглядати як систему із натуральними чи набутими в результаті людської діяльності рисами та властивостями і яка є носієм певного набору туристсько-рекреаційних ресурсів. В межах цієї території в результаті функціонування туристсько-рекреаційної діяльності формується певна система: «людина - туристсько-рекреаційне середовище». Результатом функціонування цієї системи на територіях протягом деякого часу так чи інакше формується своєрідний ландшафт. В наших попередніх роботах ми, також, докладно розглядаємо класифікацію туристсько-рекреаційного класу ландшафтів – як основи формування туристсько-рекреаційного середовища (ландшафту) [1, ст.23]

Зрозуміло що для управлінців та представників господарської діяльності постає питання: «З чого ж розпочати і який напрям туристсько-рекреаційної діяльності пробувати розвивати в громаді ?». Тому в рамках цієї публікації пропонуємо розглянути *алгоритм* систематизації інформації щодо можливості розгортання господарської діяльності у сфері туризму та рекреації відповідно до запропонованих нами сегментів туристсько-рекреаційної діяльності (табл. 1) [1, ст. 26 - 29]

Таблиця 1

Сегменти туристсько-рекреаційної діяльності та їх основні ознаки

<i>Сегменти та підсегменти туристсько-рекреаційної діяльності</i>	<i>Види турстсько-рекреаційної діяльності та відповідні <u>об'єкти</u> туризму і рекреації</i>	<i>Мета туриста (рекреанта)</i>	<i>Територія та чинники що забезпечують туристсько-рекреаційну діяльність</i>
1. Курортно-лікувальний	1.1Кліматичний: оздоровлення за рахунок використання кліматичних показників регіону. Об'єкт - клімат	Покращити своє здоров'я, профілактика професійних захворювань, загальне	Екологічно безпечні території із : • комфортними кліматичними умовами, які

	1.2. Бальнео-кліматичний: оздоровлення за рахунок використання кліматичних показників та мінеральних лікувальних вод регіону Об'єкт – клімат, лікувальні мінеральні води 1.3. Бальнеологічний лікування та оздоровлення за рахунок використання мінеральних лікувальних вод регіону Об'єкт – лікувальні мінеральні води 1.4. Бальнеогрязьовий: оздоровлення за рахунок використання мінеральних лікувальних вод та грязей регіону Об'єкт – лікувальні мінеральні води та лікувальні грязі 1.5 Грязьовий: лікування та оздоровлення за рахунок використання лікувальних грязей регіону Об'єкт – лікувальні грязі	оздоровлення та відпочинок під наглядом медичного персоналу	позитивно впливають на стан здоров'я людини - геофізичними (величина сумарної сонячної та ультрафіолетової радіації, прозорості повітря) та метеорологічними (температура повітря, вологість, швидкість вітру, хмарність) показниками. • Наявними родовищами мінеральних лікувальних вод, та грязей
2. Комерційно-діловий	2.1 Конгресний: Об'єкт – конгрес, конференція, семінар, симпозіум тощо 2.2 Комерційний: Об'єкт – ярмарки-продажі, ярмарки-виставки, салони, презентації продукції та ін. комерційні інтереси 2.3. Аграрний: Об'єкт – аграрний сектор економіки, передовий та інноваційний досвід виробників. 2.4 Промисловий: Об'єкт – промисловість,	Участь у семінарах, конференціях, конгресах, симпозіумах. Знайомство та вивчення ринків товарів та послуг, налагодження партнерських стосунків, підписання угод. Знайомство із досягненнями науки та техніки в аграрному секторі, обмін досвідом, участь	Переважно великі населені пункти, наявність комфортабельних готелів чи інших закладів розміщення, які забезпечені сучасними засобами зв'язку, пристосованих конференц-залів, багатофункціональних залів, із класичними ресторанами чи ін. закладами харчування. Іноді можуть використовуватись

	передові досягнення в технології виробництва, відкриття тощо	у виставках ярмарках, підписання угод про співпрацю. Вивчення досягнень у різних галузях промисловості, обмін досвідом, участь у виставках-ярмарках, підписання угод про співпрацю тощо	круїзні судна. Індустріальні регіони України. Аграрні регіони України
3. Релігійний 3-А : Паломництво 3-Б : Власне релігійний підсегмент туристсько-рекреаційної діяльності	3-А Паломництво (відвідування) християнських святинь, святих місць ісламу, буддійських та індуїстських храмів, святинь іудаїзму Об'єкт - храми, святі місця, релігійні традиційні обряди	Відвідування святих місць пов'язаних із віруваннями людини, поклоніння святиням, духовне очищення, пошук душевного спокою	Старовинні та сучасні монастирі, унікальні релігійні культові споруди, місця пов'язані із народженнями святих, їх життям чи їх поховання.
	3-Б Релігія як елемент культури народів світу Об'єкт – культурне надбання народів світу релігійного призначення	Знайомство із релігіями світу, як із культурним надбанням людства, розваги, цікаве дозвілля	Тури, круїзи – маршрути яких включають культові релігійні об'єкти. Переважно рекреаційні та туристичні регіони, де профільним видом економічної діяльності населення є туристсько-рекреаційна діяльність
4. Пізнавально-розважальний 4-А. Пізнавальний 4-Б. Пізнавально-розважальний	4-А Міський туризм Об'єкт – місто Етнографічний туризм Об'єкт – культура та традиції населення регіону Історичний туризм Об'єкт – історія	Знайомством з містом загалом як з об'єктом туризму: об'єкти архітектури, особливості життєдіяльності міста, визначні місця, традиційні свята міста тощо. Знайомство із	Старовинні міста із наявністю пам'яток культури, архітектури, унікальних архітектурних ансамблів. Історико-етнографічні землі, окремі населені пункти де

	розвитку території, історичні події пов'язані із територією. Літературно-мистецький туризм Об'єкт – діячі культури, мистецтва – їх життя та творчий шлях, їх творчість загалом	культурою населення регіону, традиціями, народними ремеслами, способом традиційної забудови тощо. Ознайомлення із місцями історично важливих подій, з об'єктами пов'язаними до них, а також із особистостями які причетні до тих чи інших подій. Ознайомлення із пам'ятками археології тощо. Ознайомлення із життям і творчістю діячів культури та мистецтва – письменниками, композиторами, художниками, скульпторами, акторами, співаками тощо	розвиваються певні ремесла, території де населення дотримується народних традицій у побуті. Території бойових дій, місця де відбувалися важливі події які вплинули на хід історичного розвитку країни, регіону, міста – тощо. Місця археологічних розкопок. Музейні експонати які залучені до екскурсійних програм в музеях. Місця де народилися, жили, відомі особистості культури, де розвивалася їх творчість, музеї присвячені їх життю та творчості.
	4-Б Пізнавально-розважальний Об'єкти : фестивалі, спортивні змагання та ігри, шоу-програми, карнавали, народні гуляння, азартні ігри.	Задоволення потреби у розвагах, участь у карнавалах, відвідування фестивалів, регіональних спартакіад, олімпійських ігор, участь у спортивних шоу-програмах (які є основними мотиваційними	Регіони – переважно великі культурні центри, де проходять масові дійства, видовища, де відбуваються народні гуляння, наявність театрів, концертних залів, парків відпочинку, аквапарків, зоопарків, цирків, спортивних залів та великих

		чинниками які спонукали людину до виїзду з дому на деякий час), відвідування ігрових центрів, казино тощо.	багатофункціональних залів, підприємств грального бізнесу та інших закладів розваг
5. Екологічний	<i>Туристичні подорожі в природному середовищі, прогулянкові походи “екологічними стежками”, в межах національних парків (в зонах дозволених чинним природоохоронним законодавством)</i> Об’єкти – національні парки, заказники, пам’ятки природи, що знаходяться під особливою охороною та інші території, які підпадають під статус природоохоронних, відповідним чином обладнані “екологічні стежки”.	Знайомство з природою екологічно-стабільних, практично не змінених діяльністю людини території. Знайомство із традиційним способом життя місцевого населення та спостереження за унікальними об’єктами природи: життям диких тварин, умовами проростання рідкісних рослин, вивчення унікальних пам’яток природи, тощо.	Території, унікальні об’єкти та явища природи, які знаходяться під особливою охороною: природні національні парки, заказники, заповідні урочища, дендрологічні парки, парки-пам’ятки садово-паркового мистецтва

Спортивно-оздоровчий 1. Спортивний підсегмент 2. Спортивно-оздоровчий (в тому числі і самодіяльний) 3. Оздоровчий	1.1. Пішохідний туризм Об'єкт – маршрут який відповідає певній категорії складності 1.2.Гірський туризм Об'єкт – маршрут який відповідає певній категорії складності, включає проходження скельних ділянок 1.3. Велотуризм. Об'єкт – маршрут який відповідає певній категорії складності, із врахування можливості використання велосипедів. 1.4. Водний туризм. Об'єкт – маршрут який відповідає певній категорії складності, прокладений по руслу річки, із забезпеченням відповідними плавзасобами. 1.5.Спелеотуризм. Об'єкт – маршрут який відповідає певній категорії складності, прокладений в межах печер, чи на територіях з наявністю наземних форм карсту. 1.6.Автотуризм. Об'єкт – маршрут який відповідає певній категорії складності, прокладений в регіонах, практично незаселених, переважно по дорогах без твердого покриття. 2.1 . Пішохідний туризм Об'єкт – природний ландшафт 2.2. Гірський туризм Об'єкт – гірський ландшафт, скельні ділянки. 2.3. Велотуризм.	1. Проходження спеціально описаного та затвердженого маршрутно-кваліфікаційною комісією туристичного маршруту відповідної категорії складності, досягнення певного спортивного результату, підвищення свого кваліфікаційного рівня, отримання вищого спортивного розряду. 2. Задоволення свого хобі (англ. hobby) - використання вільного від заняття часу для активного відпочинку у вихідні дні, під час відпустки. Проходження туристичних маршрутів, без врахування відповідних спортивних вимог. Відпочинок в природних умовах переважно без використання туристської інфраструктури в місці перебування на відпочину, а також часто без	Території практично не змінені антропогенною діяльністю, придатні для проходження туристами – любителями активного відпочинку. Гірські території, практично незаселені та незмінені людською діяльністю: гірські ущелини, з крутими схилами, морени, скельні ділянки, снігові товщі на гірських схилах, фірн, гірські річкові долини з стрімкими гірськими потоками, порожистими руслами, високогірні льодовики та інші складно прохідні елементи гірського рельєфу, для проходження яких необхідна відповідна технічна та теоретична підготовка. Території технічно-можливого проходження маршруту з використанням велосипедів. Гірські та рівнинні ріки, озера, водосховища та прибережні смуги Території з наземними та підземними карстовими формами рельєфу (печери, гроти, карстові озера,
---	--	---	---

	Об'єкт – природний чи природно-антропогенний ландшафт. 2.4. Водний туризм. Об'єкт – аквальний та прибережний наземний ландшафт (річка, озеро, водосховище, море та їх береги) 2.5. Спелеотуризм. Об'єкт – карстовий ландшафт 2.6. Автотуризм. Об'єкт – природний чи антропогенний ландшафт, придатний для пересування авто- та мото- транспортом	використання послуг туристичних підприємств. 3. Оздоровлення, закаливання організму	карстові лійки, карстові джерела, тощо Великі регіони країни, території декількох країн, автошляхи з наявністю певної транспортної інфраструктури, часто дороги придатні тільки для автомобілів високої прохідності. Гірські, рівнинні чи передгірські ландшафтні комплекси, що містять, як правило, аквальні об'єкти разом із прилягаючими до них територіями, лісові масиви.
7. Екзотичний сегмент туристсько-рекреаційної діяльності	Пішохідний, водний, підводний, повітряний, гужовий, космічний. Об'єкт - віддалені регіони, малодоступні місця на планеті та маловивчені народності (їх звичаї, пам'ятки культури).	Відвідування маловивчених та малодоступних місць на планеті, знайомство та спостереження за життям рідкісних тварин, подорожі з використанням нетрадиційних транспортних засобів (повітряні кулі, парашути, дельтаплани, підводні плавзасоби, а також в'ючних тварин), відвідування складних, необладнаних для масового туриста, і маловивчених підземних печер, пошуки місць попередніх цивілізацій,	Малозаселені та незаселені території планети з незмінними природними ландшафтами; відкриті височинні та гірські місцевості, а також рівнинні ландшафти придатні для польотів з використанням нетрадиційних повітряних транспортних засобів, непрохідні ліси, болота, глибокі донні ландшафти (днища озер, водосховищ, морів); складні для відвідування карстові підземні порожнини; території населених пунктів, що не мають сучасної

		знайомство з життям та традиціями невеликих етнічних груп, що проживають поза межами сучасного цивілізованого суспільства, тощо.	інфраструктури і т.п.
--	--	--	-----------------------

Якщо проаналізувати представлену таблицю і врахувати особливості організації кожного із видів туристсько-рекреаційної діяльності (ТРД) – то стане очевидним що кожному сегменту, чи навіть підсегменту ТРД відповідає певний вид природнього чи урбанізованого середовища, відповідна професійна структура трудових ресурсів, вид туристичної інфраструктури тощо. Такий аналіз дасть можливість органам управління громадами визначити які ж туристсько-рекреаційні ресурси потенційно можна використовувати уже теперішній час та спрогнозувати – який напрям може розвиватися в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Дутчак С. В. Туристсько-рекреаційні ресурси ландшафтів. Чернівці, Видавничий дім «Родовід», 2014. 196 с.
2. Дутчак С. В. Управління регіональним розвитком туризму : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 128 с.
3. Джаман М. О., Дутчак С.В. Ринок туристичних і готельно-ресторанних послуг: навчально-методичний посібник. Полтава : ПУЕТ, 2012. 87 с.

*Капленко І. П.,
студентка 4 курсу
e-mail:ira.kaplenko02@gmail.com
Беркова О. П.,
канд.екон. наук, доцент кафедри
міжнародного туризму та
країнознавства,
Національний авіаційний університет,
м. Київ
e-mail:0987366872@ukr.net*

ВПЛИВ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ НА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ЗА ОСТАННІ 5 РОКІВ: АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА

Актуальність даної теми не викликає сумнівів, так як туризм є важливою галуззю для економіки України. Макроекономічні показники, такі як ВВП, інфляція, безробіття та курс валют, мають великий вплив на розвиток туризму, оскільки вони визначають рівень життя населення, доступність та якість послуг. У зв'язку зі зростанням зацікавленості в туризмі в країні та його значущості для економіки, це дослідження важливе для розуміння динаміки та перспектив розвитку туризму в Україні.

Дослідження проведено на основі аналізу статистичних даних, що стосуються туризму та макроекономічних показників з 2018 року по 2022 рік. Зроблено оцінку впливу таких показників, як ВВП, інфляція, безробіття, обмінний курс на розвиток туризму в Україні та проаналізовано їх динаміку протягом зазначеного періоду. Нижче наведено детальний аналіз цього впливу.

ВВП. Реальний валовий внутрішній продукт України в 2018 році зріс на 3,3%, номінальний ВВП становив 3,5587 трлн грн. У 2019 році порівняно з 2018 роком збільшився на 3,2%, номінальний становив 3,97 трлн грн. За 2020 рік номінальний ВВП країни становив 4194,1 млрд грн, він зменшився на 3,8%. У 2021 році зріс на 3,4%, номінальний ВВП становив 5 трлн 459,6 млрд грн. З початком війни, мінекономіки попередньо оцінює падіння ВВП на рівні 30,4%. Проаналізувавши дані можна сказати що ВВП зростав у період з 2018 по 2021

рік. Це може свідчити про позитивні тенденції у розвитку економіки, що сприяє збільшенню доходів населення та, відповідно, розвитку туризму. Проте, якщо врахувати падіння ВВП у 2022 році, воно пов'язане з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну, це відповідно негативно вплинуло на розвиток туризму.

Надалі наведено таблицю 1 з абсолютним та відносним відхиленнями ВВП України за останні 5 років (2018-2022 роки):

Таблиця 1

Абсолютне та відносне відхиленнями ВВП України за 2018-2022 роки)

Рік	Номінальний ВВП, млрд грн	Абсолютне відхилення, млрд грн	Відносне відхилення, %
2018	3,5587	-	-
2019	3,97	+0,4113	+11,56
2020	4,1941	-0,7759	-19,54
2021	5,459,6	+1,2655	+30,18
2022	3,798,8	-1,6608	-30,4

Бачимо, що ВВП зростав у 2019 та 2021 роках, але зменшився у 2020 році. Найбільше зростання відбулося у 2021 році, коли ВВП збільшився на 30,18% порівняно з попереднім роком. У 2022 році спостерігається суттєве зменшення ВВП на 30,4%, що може вказувати на негативний вплив війни на економіку країни.

Курс валют. За останні 5 років, беручи період з 2018-2022 рік, курс гривні відносно долара США зазнав істотних змін, а саме: 27,20 грн – 2018 рік; 28,95 грн – 2019; 26,96 грн – 2020; 27,29 грн – 2021; 32,34 грн - 2022. Розрахунки абсолютних та відносних відхилень курсу гривні відносно долара США за останні 5 років відображено у таблиці 2 нижче:

Таблиця 2

Абсолютне та відносне відхилення курсу гривні відносно долара США за 2018 – 2022 роки.

Рік	Курс (грн за долар)	Абсолютне відхилення (грн)	Відносне відхилення (%)
2018	27,20	-	-
2019	28,95	1,75	6,43
2020	26,96	-1,99	-6,88
2021	27,29	0,33	1,23
2022	32,34	5,05	18,51

З таблиці видно, що курс гривні відносно долара зріс на 1,75 грн (або 6,43%) в 2019 році в порівнянні з 2018 роком, а у 2020 році зменшився на 1,99 грн (або 6,88%). У 2021 році відбувся невеликий зріст в курсі гривні на 0,33 грн (або 1,23%) у порівнянні з 2020 роком, але у 2022 році курс значно збільшився на 5,05 грн (або 18,51%) в порівнянні з 2021 роком. Аналізуючи ці дані можна сказати, що зміна курсу валют могла вплинути на туристичну галузь України. Тому що зменшення курсу гривні може зробити туристичний продукт України більш доступним для іноземних туристів та збільшити туристичний потік в країну, і відповідно збільшення курсу – зменшення туристичних потоків.

Інфляція. За останні 5 років рівень інфляції в Україні коливався від 9 до 15%. Підвищення рівня інфляції може призвести до зростання цін на туристичні послуги в країні, що може знизити конкурентоспроможність України на світовому туристичному ринку та зменшити туристичний потік в країну. Позитивний вплив полягає в тому, що інфляція може підвищити рівень туризму в країні. Якщо вартість місцевої валюти зменшується в порівнянні з іншими валютами, туристи з інших країн можуть знайти ціни на туристичні послуги більш привабливими і почати більш активно відвідувати країну. Також, інфляція

може привести до зниження цін на товари та послуги в межах країни, що може зробити туризм в країні більш доступним для внутрішніх туристів.

Однак, інфляція також може мати негативний вплив на туризм. Якщо вартість місцевої валюти зростає, то ціни на туристичні послуги в країні можуть зрости, що може зробити її менш привабливою для іноземних туристів. Крім того, якщо інфляція є дуже високою, то може зрости загальний рівень цін в країні, включаючи ціни на харчування, розміщення та інші витрати пов'язані з подорожами, що також може зменшити інтерес до туризму в країні.

Рівень безробіття. Згідно з даними Державної служби статистики України, у 2018 році середньорічний рівень безробіття становив 9,9%, що є дещо вищим, ніж у 2017 році (9,4%). У 2019 році рівень безробіття знизився до 8,6%, що є найнижчим показником за останні роки. Однак, в 2020 році, внаслідок пандемії COVID-19 та змін в економічній ситуації в країні, рівень безробіття знову зріс до 9,5%. У 2021 році рівень безробіття був 9,8%, а на кінець 2022 року становив 25,8%. Зниження рівня безробіття може позитивно вплинути на туристичний розвиток України, оскільки зменшення безробіття може призвести до зростання рівня доходів населення та підвищення рівня споживчої активності. Це може сприяти збільшенню внутрішнього туризму в країні. Однак пандемія в 2020 році та повномасштабне вторгнення в 2022 році вплинули на зниження попиту на туризм.

За кожен рік з 2018 по 2022 ми маємо наступні результати, які надані в таблиці 3.

Значення відносного відхилення вказують на зміну відсоткової різниці між рівнями безробіття в порівнянні з попереднім роком. Наприклад, відносне відхилення рівня безробіття в 2020 році в порівнянні з 2019 роком становить 10.5%, що означає збільшення рівня безробіття на 10.5% відносно попереднього року.

**Абсолютне та відносне відхилення рівня безробіття в Україні
за 2018 – 2022 роки**

Рік	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення
2018	0.5%	5.3%
2019	-1.3%	-12.1%
2020	1.0%	10.5%
2021	0.3%	3.2%
2022	16.0%	163.3%

Таким чином, можна зробити висновок, що макроекономічні показники мають важливий вплив на розвиток туризму в Україні. ВВП, курс валют, інфляція та безробіття є основними факторами, які впливають на розвиток туризму. Відповідно, для стабільного та продуктивного розвитку необхідно забезпечення макроекономічної стабільності, ефективного управління валютним курсом та інфляцією, а також зменшення рівня безробіття. Крім того, важливо розвивати та зберігати туристичні об'єкти, інфраструктуру та послуги, що відповідають міжнародним стандартам та вимогам туристів, а також просувати туристичний бренд України на міжнародному рівні.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 13.03.2023)
2. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 13.03.2023).
3. UNWTO | World Tourism Organization a UN Specialized Agency. URL: <https://www.unwto.org/> (дата звернення: 13.03.2023).

Касьяненко В.О.,

*директор, спеціаліст вищої категорії,
КУ «Гайворонський центр професійного
розвитку педагогічних працівників»
Гайворонської міської ради
e-mail: rmkvohayvoron@ukr.net*

ОЛЕКСА ПОВСТЕНКО - УРОЖЕНЕЦЬ ГАЙВОРОНЩИНИ, ЯКИЙ ВРЯТУВАВ СОФІЮ КИЇВСЬКУ ВІД ЗНИЩЕННЯ РАДЯНСЬКИМИ ВІЙСЬКАМИ

На території Гайворонського краю народилося багато відомих особистостей. Це письменники, митці, інженери, програмісти, архітектори Важливе місце серед цієї зоряної когорти займає ім'я Олекси Івановича Повстенка, який врятував Софіївський собор від знищення радянськими військами.

Про життя Олекси Івановича дуже мало відомостей. У біографічних даних, котрі подаються у довідкових виданнях, зазначається, що Олекса Іванович Повстенко народився 25 лютого 1902 року в селі Хащова Гайсинського повіту на Поділлі в селянській родині.

Під час Української революції 1917-1921 років Олекса став козаком першого українського збройного формування Богданівського полку 6-ої Запорізької дивізії армії Української Народної Республіки, де й прослужив до осені 1919 року.

Після падіння УНР Олекса вирішив стати будівельником. У 1927 році він закінчив Волинський індустріальний політехнікум, що був розташований у Житомирі. Політехніком розпочав свою роботу у 1920 році [5] в будинку колишньої Другої чоловічої гімназії. Зараз це – Житомирський державний університет імені Івана Франка.

Потім Олекса Іванович закінчив аспірантуру при Науково-дослідному інституті промислового будівництва в Харкові та протягом 1929-1934 років викладав у Харківському будівельному технікумі курси «будівельної справи».

У ці ж роки О. Повстенко працював на посаді інженера-архітектора в Науково-дослідному інституті проектування металургійних заводів (ГІПРОМЕЗ), на будівлі Харківського центрального поштамту, в будівельному відділі Наркомосу України та в проектному відділі Управління Південних залізниць [3].

У 1935 р. талановитий архітектор разом із багатьма відомими українськими зодчими переїхав у Київ, де працював архітектором будівельного відділу Народного комісаріату освіти УРСР. В 1937 – став завідувачем кабінетом архітектури й керівником відділу підвищення кваліфікації архітекторів при Республіканському правлінні Союзу архітекторів України. В другій половині 30-х рр. XX ст. він посідає високі посади і проводить активну будівничу діяльність.

З 1939 до 1941 року Олекса Іванович був членом наукової ради Софійського архітектурно-історичного музею, а з 1941 року – директором цього музею. Отже, коли тривала II Світова війна Повстенко був директором Софії Київської. При обороні Києва від німецьких військ (командувач – генерал Андрій Власов) підрозділи військ НКВД розгорнули широкомасштабні роботи з мінування важливих об'єктів міста. Адже, Сталін наказав ...»не залишати противнику жодного кілограма хліба , ні літра пального.... Все цінне майно, ... яке не може бути вивезене, повинне безумовно знищуватися» [1]. Були заміновані всі важливі об'єкти життєзабезпечення міста – електростанції, водопровід, об'єкти залізничного транспорту, мости через Дніпро, поштамт, телеграф, всі великі адміністративні будинки. Німці так мінували Краків, коли відступали з Польщі. Але щоби нацисти закладали вибухівку під тисячі власних громадян!?

Кияни і не підозрювали про далекосяжні наміри «своїх» військових. Так, за спогадами старожилів, у підвали відомого київського «хмарочоса» – будинку Гінзбурга на вул. Інститутській , 16-18 (тепер на цьому місці знаходиться готель «Україна») вибухівку в дерев'яних ящиках носили енкаведисти з Жовтневого палацу, брешучи, що це вони начебто переховують архіви.

19 вересня 1941 року передові підрозділи німецької шостої армії увійшли до Києва , не знаючи про мінування і прислухавшись до чуток про те, що як

тільки включать електрику, все місто вибухне, німецькі сапери взялися розмінювати ті об'єкти, про які дізналися від власної агентури і від населення. Німці врятували Оперний театр, Держбанк, ЦК КП (б), НКДБ і ряд великих житлових будинків. Фактично фашисти врятували все те, чим ми сьогодні можемо пишатися...

Саперно-інженерний професіоналізм радянських підрозділів НКВД, що мінували Київ перед відступом військ, був дуже високий. При закладці враховувався рельєф і напрямок вітру. Пожежа, що почалася, мала охопити більшу частину міста, і практично повністю знищити центр Києва. Стояла суха пора. Пожежу не було чим гасити. Водопровідна станція була більшовиками підірвана та водопровід не працював, тому скоро весь Хрещатик перетворився на розбурхане море вогню. Німці поставили на набережній свої пожежні машини, проклали шланги через Піонерський парк, качали воду з Дніпра і гасили пожежі.

Коли центр Києва палав німці запросили представників іноземних засобів масової інформації, щоб показати світу злочини більшовизму. До наших днів залишилися фотографії, які в Радянському Союзі ретельно приховувалися.

Відповідно до відомостей Леонтія Форостівського, українського історика в еміграції, який під час німецької окупації України працюював головою Київської міської управи, Олекса Повстенко врятував Софійський собор від знищення радянськими військами. Про це він пише у своїй книжці «Київ під ворожими окупаціями» («окупаціями» він називав як і німецьку, так і «радянську»). На 22 сторінці цієї книжки читаємо: «Собор Св. Софії більшовики теж планували знищити. Вже майже перед втечею з Києва на територію городка, де міститься собор, заїхала автомашина з вибуховими речовинами для мінування. Врятування нашої національної святині маємо завдячувати героїчній відвазі п. О. Повстенка, який не допустив цього злочину, переконавши патріота у військовій шинелі (що мав мінувати собор) машину з вибуховими речовинами повернути назад» [5]. Якби Повстенко не наважився на такий рішучий крок, то Софійський собор зазнав би тієї самої долі, що й Успенський собор Києво-Печерської лаври. Цей факт підтверджується у листі, який писала Ніна Булавицька (колишня секретарка

Олекси Івановича) Повстенку: «Не раз згадую Вас і той день, коли Ви врятували Софію від руїни. Я абсолютно певна, що лише Вам треба завдячувати, що ми не втратили і Софії, бо ж я була чи не єдиним свідком розмови між Вами і солдафоном, який перед відступом Червоної армії прийшов шукати підвалів у Софії. Чи знають за це на Україні і чи Загребельний використав це у своєму творі (хоч і вживаючи зовсім інших загарбників)» [3]. Цікаво, що у радянських виданнях писалося, що Повстенко врятував Софію від німецьких окупантів (а не радянських!), які хотіли знищити центр міста Києва!

Закінчується Друга світова війна, а з нею вимушено переселяються на Захід, з території Радянського Союзу, сотні тисяч людей: письменники, історики, архітектори, митці, військовополонені, учасники визвольної боротьби та насильно вивезені на примусову працю. На теренах Німеччини та Австрії їх збереться близько мільйона. Вони втікали від репресій Радянської влади.

Перебуваючи у Німеччині, Олекса Іванович не стояв осторонь культурного та наукового життя емігрантів. 28-29 січня 1947 року в Мюнхені за його ініціативи, разом з Володимиром Січинським, було створено Українську Спілку Образотворчих Митців (УСОМ), яка діяла до 1951 року [2]. Він проводив значну педагогічну і наукову роботу. Читав лекції, був професором Богословсько-педагогічної академії Уавтокефальної православної церкви в Мюнхені.

У 1945 році в Авгсбурзі українськими вченими в еміграції було створено Українську вільну академію наук (УВАН). Першим президентом УВАН був Д.Дорошенко. Членом УВАН був і Олекса Іванович Повстенко [2].

У березні 1947 р. у Мюнхені було відновлено роботу Наукового товариства імені Т. Шевченка (НТШ). Олекса Іванович не стояв осторонь цієї важливої справи. Він був співробітником редакційної колегії «Енциклопедії Українознавства».

В 1949 році Олекса Повстенко переїхав до Сполучених Штатів Америки, де він був призначений на посаду архітектора-проектувальника в архітектурний відділ канцелярії Капітолію – будівлі Конгресу США. Майже тринадцять років він працював в архітектурному відділі.

Працюючи у США Олекса Повстенко написав свою найґрунтовнішу працю «Катедра св. Софії у Києві». Ця книга являється першим в історії змістовним дослідженням відомої пам'ятки давньоруської архітектури, яку О.Повстенко назвав «найвидатнішим Українським Палладіумом» [4].

Свої здібності вченого архітектора, мистецтвознавця і талановитого художника Олекса Повстенко виявив у прекрасній праці про пам'ятки столиці України «Золотоверхий Київ» (1954) [2].

Видатний архітектор, учений, дійсний член Української вільної академії наук, Наукового товариства імені Шевченка, інженер, історик, художник і мистецтвознавець, автор багатьох цінних праць з української архітектури і мистецтва, видатний громадський діяч, патріот української держави Олекса Іванович Повстенко помер «після довгої й тяжкої хвороби» 15 січня 1973 року у Вашингтоні. Похований в українському православному центрі в місті Баунд-Бруці в окрузі Сомерсет штату Нью-Джерсі, США.

З творчістю О.І.Повстенка жителів Гайворонщини познайомив Ростислав Якович Свідерський, краєзнавець, уродженець міста Гайворона, який проживає у місті Біла Церква. За його ініціативи у 2006 році на приміщенні будинку культури села Хащувате відкрито меморіально дошку на честь земляка.

Повстенко, обдарована, геніальна людина був неугодний радянській системі, адже в СРСР були заборонені його праці. Недивлячись на це - Олекса Повстенко у своїх працях доводив, що українці мають свою унікальну культуру, якою потрібно пишатися. Тож прийшов час відкривати імена справжніх патріотів!

Список використаних джерел

1. Ковальчук М. Богданівці 1917. Створення 1-го Українського полку імені Хмельницького. *Історична правда*. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2017/06/24/149980/>
2. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні. URL: <http://diasporiana.org.ua/ukrainica/4966-marunyak-v-ukrayinska-emigratsiya-v-nimechchini-i-avstriyi-po-drugiy-svitoviy-viyni-t-1-roki-1945-1951/>.

3. Одарченко П. Памяті проф. О.І.Повстенка. URL: <http://www.svoboda-news.com/archiv/pdf/1983/Svoboda-1983-036.pdf>.
4. Повстенко О. Катедра Св. Софії у Києві й доля архітектурних пам'яток великокняжої доби. URL: <http://lostart.org.ua/ua/research/426.html>
5. Форостівський Л. Київ під ворожими окупаціями. URL: <http://resource.history.org.ua/>.

УДК 338.48:17.022.1(477.85)(06)

Кілінська К.Й.,

*д. геогр. наук, професорка кафедри
географії та менеджменту туризму
e-mail:k.kilinska@chnu.edu.ua*

Смик О.С.,

*канд. геогр. наук, асистентка
кафедри географії та менеджменту
туризму, Чернівецький національний
університету імені Юрія Федьковича
e-mail:o.smuk@chnu.edu.ua*

ТУРИСТИЧНИЙ ІМІДЖ РІДНОГО КРАЮ (НА ПРИКЛАДІ САДГІРСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Садгора (*Садагура*; рум. *Sădăgura*; пол. *Sadagóra*) – невеличке містечко на лівому березі річки Прут на Буковині, знаходиться за 6 км на північ від м. Чернівців. Історичне минуле Садгори досліджували відомі буковинські краєзнавці: Б. Тимошук, С. Пивоваров, П. Чеховський, Ю. Карпенко, інші. Щодо заснування даного поселення існують різні точки зору. Одні дослідники стверджують, що це було у 1770 р., інші – навесні 1771 р. Відомо, що в 1770 р. Молдавське князівство було здобуте Дунайською армією Російської імперії. Командувач армії граф Рум'янцев з допомогою барона Петра-Миколая Гартенберга заснував недалеко від Чернівців монетарню, власником якої став Гартенберг. Справедливо вважають, що монетарня виникла на правому березі р. Тарнавки (зараз – потік Мошків), на незаселених землях тогочасного села

Рогізна. Про цю подію збереглися свідчення відомих дослідників Ф. Вікенхаузера, Р. Кайндля, Е. Фішера, Й. Полека.

За однією з версій назву нове поселення Садгора отримало від прізвища власника монетарні Гартенберга, з німецької мови воно перекладалося як «*Garten*» – сад та «*Berg*» – гора. Проте, в окремих документах 1785 р. вказується на молдавське походження топоніма Садгора, бо дослівно воно звучало як «*село в гурлі річки*» (румунською – «*satul de la gura râului*») [1].

Зі свідчення Ф. Вікенхаузера, навесні 1771 р. на берегах невеликої річки розпочалося зведення виробничих і житлових приміщень, а вже восени відкарбували перші монети. За його підрахунками на монетарні працювало понад 50 робітників різних спеціальностей: монетарів, столярів, шевців, миловарів, ін. Окрім монет, тут виготовляли колеса до возів, відливали дзвони для храмів.

Садгірська монетарня діяла протягом чотирьох років. У 1774 році вона закрилася за непотрібністю, гроші знецінилися, а поселення почало поступово занепадати. У 1783 р. Садгору взагалі викреслили із списку буковинських міст.

Станом на 1774 р. Садгора мала 104 мешканці; у 1778 р. тут було засновано римо-католицьку релігійну громаду, а 1815 р. збудували мурований костел, який освятили у 1826 р. під титулом Святого Архангела Михаїла. У 1897 р. храм було розширено та повторно освячено 1898 р. католицький костел Святого архангела Михаїла. Серед населення переважали євреї (75 %), також була значною польська (13 %) та українська громади (12 %). Чому у Садгорі проживало так багато євреїв? Бо це містечко було одним із місць, де австрійський уряд дозволив їм проживати. У 1848 р., коли євреї отримали більше прав, у Чернівцях відбувся досить потужний поштовх у розвитку міста.

Наприкінці XVIII ст. розпочався процес складання та затвердження геральдичних знаків окремих поселень Буковини. До прикладу: урядове узаконення герба місто Чернівці отримало у 1784 р., Садгора – 1801 р. [2]. Садгора протягом першої половини XIX ст. набуває статусу торгового ремісничого містечка.

На початку XIX ст. у Садгорі з'явився новий власник – барон Мустяца. Він купив ці землі та добився від австрійського уряду, щоб тут проводили щорічні ярмарки. Садгорі дали статус торговельного містечка й зобов'язали проводити щорічно 4 великі ярмарки і 8 малих. Це було величезним поштовхом у розвитку Садгори, вона з'явилася на картах світу і Європи. Тут організовувалися одні з найбільших у Європі на той час ярмарків.

Перші євреї тут з'явилися, коли організовувались величезні ярмарки. Але масове заселення євреями цих земель почалося тоді, коли тут оселився цадик Ізраель Фрідманн – (1842 р.) засновник відомої садгірської династії хасидів, яка не перервана й досі. Саме через резиденцію цадика Фрідманна, до якого приїздили на прийом поважні люди з усього світу, Садгору називали «Малим Єврейським Ватиканом».

Сьогодні на його могилу, що знаходиться на садгірському кладовищі, приїжджають іудеї з усього світу. Цадик Ізраель Фрідманн започаткував новий напрям релігії, який проповідував багатство, розкіш, радість. І багато дослідників єврейської культури стверджують, що саме у Садгорі зародилася мелодія всесвітньо відомої пісні «Хава нагіла». Її назва на івриті в буквальному перекладі означає «радіймо».

Фрідмани – рід цадиків. Засновник династії – Ізраель Фрідман прибув у Садгору взимку 1842 р. й виконував роль релігійного наставника місцевих хасидів аж до своєї смерті у 1850 р. З цього часу й до 80-х років XIX ст. функцію цадика у Садгорі виконував його син Абрагам Яків Фрідман. Після смерті останнього настала черга внука. Резиденція «чудодійних» рабинів функціонувала до Першої світової війни. З її початком садгірські Фрідмани перебралися до Відня і більше сюди не поверталися. На сьогодні династія Фрідманів налічує майже 400 сімей, які мешкають у США, Бельгії, Великій Британії і, звісно, Ізраїлі. Гробницю у Садгорі за рівнем святості прирівнюють з гробницею Нахмана в Умані, лишень це – різні династії. Під цим саркофагом покоються три рабини. Коли сюди приїжджають паломники, вони виконують ритуали, ставлять записки, пишуть прохання і побажання та вірять, що дух

рабинів віднесе їхні побажання до Господа. *Тут були паломники з Англії, Франції, Німеччини, Ізраїлю та інших країн світу.*

З появою в Садгорі барона Теодора Мустаці відбувається повернення поселенню статусу міста: 7 грудня 1801 року Вища придворна канцелярія у Відні своїм рішенням надала Садгорі офіційний статус торгово-ремісничого містечка з власним гербом та належними привілеями. В останньому пункті цього документу зазначалося: *«ввести власний герб у відповідності із запропонованим малюнком»*. Зображення й опис герба до наших днів не дійшли, хоча окремі дослідники вважають, що він був схожий на сучасний герб Садгірського району м. Чернівці. Він містив такі основні елементи: зображення міської брами, символічного трояндового саду на фоні символічної гори.

Зі входом Буковини до складу королівської Румунії у 1934 р. був затверджений новий герб: *«на срібному фоні зелена гора, над якою розміщені три червоні геральдичні троянди. Щит увінчаний срібною міською короною з трьома вежами»*. «Корону з трьома вежами» зображували в геральдиці «позаштатних» міст, або їх ще називали «муніципії», до яких і належала Садгора. У радянський період, на початку 1965 р., Садгору приєднали до Чернівців. Був утворений Садгірський район міста Чернівців, до якого увійшли, крім власне даного поселення, вся лівобережна частина міста, включаючи Стару та Нову Жучку, Ленківці й Рогізну. Сучасний розвиток геральдики Чернівецької області однозначно розвивається з врахуванням геральдичної спадщини минулого. Герб Садгірського району міста Чернівці був відновлений у 2008 р., за зразком знайдених ескізів, затверджених ще румунською королівською владою у 1930-их роках ХХ ст.

У другій половині ХІХ ст. Садгора стає місцем проведення щорічних ярмарків з продажу худоби, які допомогли їй посісти одне з чільних місць в торгівлі та ремесла австрійської Буковини. У центрі Садгори є сквер, який колись був ринком, де торгували худобою, яку скуповували і гнали до польського та німецького кордонів, продавали в Польщі, Голландії, Німеччині.

На місцевих ярмарках щорічно продавали до 100 тисяч голів, а митні доходи від продажу становили 200 тисяч гульденів [3].

Зберігся донині на Центральній площі міста один із небагатьох будинків у стилі віденської сецесії.

У Садгорі народився український піаніст, композитор Йосип Ельгісер. Він навчався тут у школі № 38, а потім переїхав у Чернівці. Він користувався великою повагою серед мешканців. З ним було за честь привітатися. Мешкав в одному з чудових будинків по вул. Александрі, який ніби виростав з пишної зелені кущів і дерев.

Хасидським центром у Садгорі є *Синагога*. *Навколо неї розміщувалися декілька споруд, у яких могли розміститися приїжджі різного соціального статусу.* Комплекс будинків простояв до Першої світової війни. Уціліла лише одна споруда, оскільки тут був госпіталь і над синагогою висів Червоний хрест. Євреї знають, що їхню синагогу врятував хрест. Вціліла будівля синагоги проіснувала до приходу радянської влади на Буковину, за часів якої тут облаштували дім сільгосптехніки. За незалежної України частину будівель, які належали колись євреям, продали. Будівлю синагоги віддали євреям для відновлення, яке відбувалося за старими фотографіями.

З 1777-1778 рр. у Садгорі була створена польська парафія, яка у 1815 р. збудувала мурований костел. Його освятили у 1826 р. під титулом Святого Архангела Михаїла. У 1897 р. храм було розширено та повторно освячено у наступному році.

За часів радянської влади костел закрили у 60-х роках, розмістивши у ньому склад продовольчих товарів. Повернули святиню на початку 90-х років. Храм відремонтували та освятили. У жовтні 2003 р. єпископ Мар'ян Бучек освятив також відновлений розпис костелу, у травні 2018 р. архієпископ Мечислав Мокшицький проголосив храм санктуарієм Пресвятої Діви Марії Фатімської, у вересні 2020 р. єпископ Едуард Кава освятив два нових вітражі в пресвітерії костелу. Величезну роботу по відновленню костелу проводить діючий ксьондз

Кшиштоф Сапальський, уродженець Польщі, який вже більше 20-ти років править служби у Садгорі.

До Садгори належать поселення Рогізна, Денисівка, Баронівка, Стара і Нова Жучка, Слобідка, Шанці. На території Рогізни та Денисівки археологи знаходили предмети, що належать до трипільської культури. Це – одні з найстаріших поселень Садгори, чим тутешні мешканці пишаються.

На території Садгори знаходиться величезна кількість туристично-рекреаційних магнітів, які мають всі необхідні складові для залучення туристів. З кожним роком їх кількість зростає і в цьому процесі величезну роль відіграють місцеві мешканці, які у більшості випадків є меценатами історичних артефактів.

Список використаних джерел

1. Буковина. Визначні постаті: 1774-1918 (Біографічний довідник) / упоряд. О. М. Павлюк. Чернівці: Золоті литаври, 2000. 252 с.
2. Михайлина Л. П. Нариси з історії Хотинської фортеці: факти, легенди, гіпотези.– Хотин, 2001. 128 с. : іл.
3. Семенюк М. С. Ілюстрована історія Рогізної. Чернівці : Місто, 2014. 191 с.
4. Медіа гарячих новин. URL: <http://mtrk.com.ua/news/21814-2012-09-20-15-43-26.html>.
5. Герби міст Буковини. URL: <http://uagerb.com/bukovina/gerbi-mist-bukovini>.

УДК 502.171:332.12(06)

*Кобилівська Д.,
учениця 11 класу
email: daria.kobylivskaya@gmail.com
Баранюк О.М.,
вчитель географії
КЗ «Гайворонський ліцей № 2»
Гайворонської міської ради
Кіровоградської області*

ПРОБЛЕМИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ, ВИКЛИКИ ДЛЯ ГРОМАД

На жаль вже сьогодні ми можемо спостерігати те, як руйнівна діяльність людини несе пагубні наслідки для навколишнього середовища. Гайворонська

громада не є виключенням. У нашій громаді спостерігається нераціональна утилізація відходів. Тільки в одному місті Гайворон, щодня з домогосподарств на сміттєзвалища вивозять 40 м³ твердих побутових відходів, які займають 68 га, на яких можна було б виростити більше ніж 300 тон зернових 350 кукурудза 320 тон соняшника і це лише дані з офіційних джерел. Окремим прикладом є діяльність фермерських господарств громади, які не раціонально утилізують відходи свого виробництва, що чинить шкоду навколишньому середовищу, сприяючи викиду парникових газів, у тому числі CO₂, у повітря, забруднюючи його.

Крім того, в результаті діяльності людей вичерпуються корисні копалини їх більшу частину корисних вже добуто, в тому числі – таку важливу копалину як природний газ. Станом на 2022 рік розвіданих запасів газу в Україні вистачить приблизно на 15 років, а що далі? Це запитання актуальне не лише для України а і для всього світу в цілому. Мною було проведено ряд досліджень, мета яких запропонувати більш раціональні способи утилізації відходів й крім того підвищити фінансову спроможність громади, що є додатковою перевагою. Прикладами для наслідування стали високорозвинені країни Європи, Азії та Америки, які вже роками застосовують технології переробки відходів отримуючи від цього прибуток та зменшуючи шкоду навколишньому середовищу до мінімуму. Мова йде про технології виробництва біогазу – газу, що утворюється при мікробіологічному розкладанні метановим бродінням біомаси. Для виробництва біогазу з біомаси органічна речовина піддається процесам ферментації у спеціальних біогазових установках. В процесі зброджування утворюється газоподібний метан, горючий газ, який спочатку очищається від сторонніх газів, а далі перетворюється на енергетичні джерела відповідно до потреб. Спалювання біогазу у когенераційних модулях (когенераторах) вивільняє енергію, яка до того була збережена у біомасі. Практично всі види біомаси можуть бути використані в якості вихідних матеріалів для виробництва біогазу. В залежності від доступності та застосовуваної технології можуть використовуватись різні субстрати та суміші

субстратів. В основному використовуються сільськогосподарські відходи, залишки та відновлювана сировина, а також органічні відходи промисловості, торгівлі та приватних домогосподарств. Хоча біогазові станції не є новизною для світу, проте вони досі недостатньо популяризувалися на території нашої країни, незважаючи на її великий потенціал у цій сфері.

Напрями використання біогазу: спалювання в котельних агрегатах для нагрівання води та подачі її споживачам; підготовка біогазу та його подача в газорозподільні мережі місцевих споживачів природного газу (змішування з природним газом); очищення, осушення, стиснення і заправка біогазом газобалонних автомобілів, тракторів та інших сільгоспмашин; вироблення електроенергії тощо. Отож, біогаз – реальна альтернатива природному газу, виробництво якого в Україні, а в тому числі і Гайворонській громаді, допоможе вирішити ряд проблем, в тому числі екологічну та фінансову.

Отож для дослідження було обрано одне з найбільших ПСП Гайворонської громади «Нива». Провівши певні розрахунки було визначено, що приблизна кількість біогазу яку можна отримати на виробництві з різних видів сировини: 982 354 Нм³/т. Із них біометану: 674 100 Нм³/т. Приблизний прибуток від продажу біометану дорівнює приблизно 674 000 \$. Не враховуючи затрати на збагачення біогазу до біометану та додаткові витрати на виробництво станція окупить себе приблизно через 4.5 роки, що робить будівництво біостанції на ПСП “Нива” перспективним проєктом, який стане вигідним для бюджету Гайворонської громади. У Гайворонській громаді більше 10 фермерських господарств, тож при виробництві біогазу на кожному з них, дохід у бюджет місцевої громади буде досить вагомий. Окрім того було прораховано приблизний потенціал переробки ТВП з міського сміттєзвалища, з яких можна було б отримати близько 226300 м³ біогазу.

Отож поширення переробки відходів допоможе не лише поширити позитивний вплив на екологію, ще й отримати певний дохід. Якщо розповсюджувати таку діяльність на всій території це матиме вагомий вплив в майбутньому. Крім того було проведено опитування серед жителів

Гайворонської громади в якому жителів опитували про їх обізнаність щодо технологій виробництва біогазу, і чи бачать вони їх у майбутніх перспективах громади та чи не будуть вони проти будівництва біогазової станції на території громади. В результаті опитування було з'ясовано що більшість респондентів згодні з будівництвом.

Отже розповсюдження технологій з переробки відходів, зокрема виробництва біогазу, є важливим кроком до зміцнення ресурсозабезпеченості нашої держави та збереження навколишнього середовища. Як приклад, вводити такі технології можна в Гайворонській громаді. Виробництво біогазу в громаді допоможе підвищити її фінансову спроможність, та матиме позитивний вплив на екологію, зменшуючи кількість викидів шкідливих газів в атмосферу, забруднення території, тощо.

Список використаних джерел

1. Велика Українська Енциклопедія. Біогаз. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%91%D1%96%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D0%B7>.
2. AgroBiogas. Що таке біогаз? URL: <https://agrobiogas.com.ua/raw-material-for-biogas/>.
3. AgroBiogas. Сировина для біогазу – AgroBiogas. URL: <https://agrobiogas.com.ua/raw-material-for-biogas/>.
4. Інвестиції в альтернативу енергетики. URL: <https://getmarket.com.ua/ua/news/investiciyi-v-al-ternativnu-energetiku-yak-v-ukrayini-zaroblyayut-na-biogazi>.

Колотуха О.В.,

*д. геогр. наук, професор кафедри
міжнародного туризму*

та країнознавства,

Національний авіаційний університет

e-mail: okolotuh@ukr.net

Миргородська О.Л.,

канд. пед. наук,

доцент кафедри готельно-

ресторанного та туристичного бізнесу

й іноземних мов,

Херсонський аграрно-економічний

університет

e-mail: olemyr8@ukr.net

Олексин М.П.,

викладач кафедри аварійно-

рятувальної, професійно-прикладної

фізичної підготовки та туризму,

Льотна академія Національного

авіаційного університету

ОРОГРАФІЧНІ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКІ РЕСУРСИ СЕРЕДНЬОГО ПРИДНІПРОВ'Я

О. Колотуха визначає *орографічні рекреаційно-туристські ресурси* (від грец. *óρος* – гора, *γραφία* – писати і лат. *resource* – підніматися, виникати знову) як ресурси, пов'язані з рельєфом території, що викликають інтерес туристів [3]. Звісно, що провідне місце серед орографічних рекреаційно-туристських ресурсів займають *гірські ресурси*. Адже, різноманітність природних умов гір, наявність як екстремальних, так і сприятливих і навіть комфортних умов для відпочинку й спорту створюють передумови для розвитку найрізноманітніших типів рекреаційної діяльності – від спортивних, що вимагають високої майстерності, тренінгу та загартованості, до оздоровчих, масових, пізнавальних. При рекреаційному освоєнні рельєфу територій оцінці, в першу чергу, підлягають такі параметри та якості як гіпсометричні, ландшафтно-естетичні, а також соціально-економічні (транспортна доступність, освоєність, насиченість інфраструктурою, розвиненість сфери обслуговування та історико-краєзнавчих

об'єктів). Натомість, на рівнинних територіях також представлена ця категорія ресурсів, які можна розділити на дві групи: ресурси природнього походження та ресурси антропогенного походження.

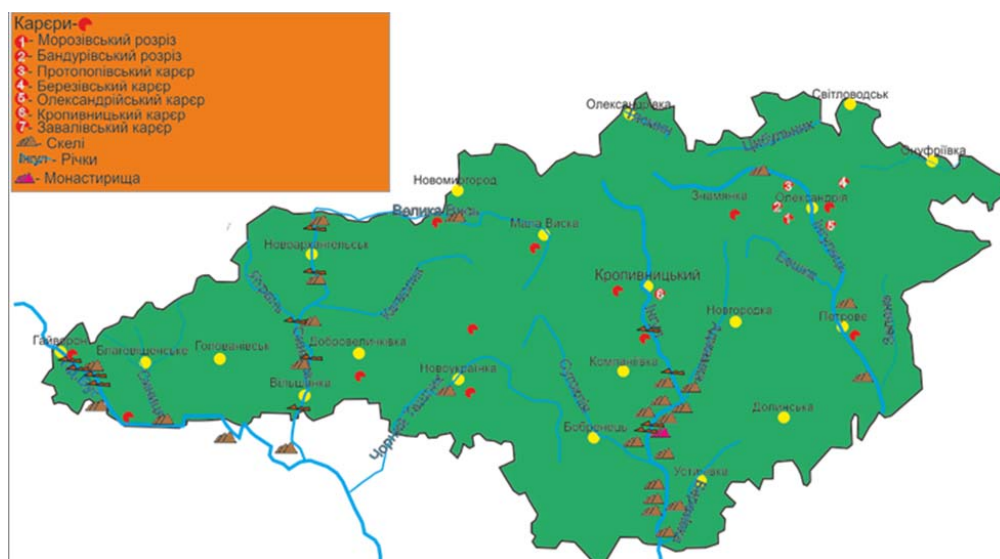
До першої групи слід віднести виходи на денну поверхню кристалічних порід у вигляді мальовничих скель, скельних масивів, каньйонів, відслонень гірських порід. До другої групи відносять будь-які антропогені втручання в територію і використання їх для своїх потреб і цілей, а саме – райони видобутку різних корисних копалин (кар'єри, розрізи, шахти), земляні вали, гатки старих водяних млинів тощо. Ці об'єкти, щоби бути включеними у категорію рекреаційно-туристських ресурсів, мають викликати у туристів як ландшафтно-естетичну, так і туристсько-спортивну цікавість.

Особливості рельєфу Середнього Придніпров'я визначаються Українським щитом – тектонічною структурою південно-західної частини Східноєвропейської платформи, яка являє собою брилове підняття фундаменту, що простягається на 1000 км з північного заходу на південний схід смугою шириною 250 км. Умовною межею Українського щита прийнято ізолінію глибини залягання кристалічних порід 300 м від поверхні. В межах Середнього Придніпров'я у структурі Українського щита виділяють такі мегаблоки: Інгільський (Кіровоградський) та Бузько-Росинський (Росинсько-Тікичський). Їх розділяє Голованівська міжблокова тектонічна зона з долиною р. Синюхи. Кристалічний фундамент Українського щита складається переважно з метаморфічних порід, а нерівномірно розвинутий і малопотужний осадовий чохол – з мезокайнозойських порід. Завдяки денудації на денну поверхню у вигляді скель виходять породи різного віку. Найдавніші еоархейські породи (гіперстенові плагіогнейси) сальківської світи побузького гранулітового комплексу, сформовані близько 3,8 млрд років тому, виявлено в Середньому Побужжі в кар'єрі Козачий Яр (сел. Завалля Гайворонського району Кіровоградської області) [1]. Річкові долини «розрізають» осадовий чохол на поверхні Українського щита та «виводять» на денну поверхню кристалічні породи у вигляді відслонень, скель та скельних масивів. Фахівці-геологи у межах

Українського щита виділяють 187 геологічних пам'яток по 6 областях України. До них віднесені найбільш характерні відслонення гірських порід і форми земної поверхні, які мають наукову та естетичну цінність. Це пам'ятки природи, які дозволяють зрозуміти геологічну історію території України [2].

Таким чином, в рельєфі Середнього Придніпров'я переважають денудаційні, водноерозійні форми рельєфу. Стрімкі гранітні скелі можна побачити серед кристалічних відслонень в долинах річок Південний Буг, Синюха, Інгул, Інгулець та їхніх численних приток. Незвичайні нагромадження гранітних брил та валунів, а також таємничі гроти є майже на всій території регіону. Найцікавіші з них увійшли до природно-заповідних територій в складі петрофітних комплексів, серед них національний природний парк «Бузький Гард», регіональний ландшафтний парк «Гранітно-степове Побужжя», заповідні урочища «Розлитий камінь», «Калмазівське», «Кіліповське», «Сальківське», «Буцький каньйон», пам'ятки природи «Каскади», «Слони», «Монастирище», «Кам'яна стінка», «Скеля», «Долина Миколи Чудотворця» тощо.

Ця категорія ресурсів поки що є малодослідженою. Більшість науковців лише констатують їх наявність у складі природних рекреаційно-туристських ресурсів. Орографічні ресурси антропогенного походження задіюються так званим індустріальним туризмом. Орографічні рекреаційно-туристські ресурси Кіровоградської області досліджував М. Олексин (рис. 1) [5].

Автор: М. Олексин

Рис. 1. Орографічні рекреаційно-туристські ресурси Кіровоградської області

В контексті ресурсів природного походження досить цікавими об'єктами, з погляду туриста, є чисельні скелі, які виходять на денну поверхню більшості степових і частково лісостепових районів. Вони вносять красиву гірську компоненту у спокійний хвилястий краєвид. До найбільш привабливих виходів гранітів ведуть туристські стежки. Особливо привабливими є гранітні скелі долини р. Південний Буг (Протичанська скеля, Турецький стіл, скеля Пугач тощо), мальовничий Актовський каньйон на р. Мертвовод, дуже гарний Буцький каньйон на р. Гірський Тікич, гранітні відслонення та водоспади урочища «Каскади» в долині р. Дубівки південніше с. Злинка Маловисківського району. Сакральним та мальовничим є урочище «Монастирище» в долині р. Інгул. Монастирище – дохристиянське капище, де збереглися язичницькі культові споруди, жертovníки та кам'яні брили з висіченими на них символами. Поблизу м. Новоукраїнка височать 20-метрові «Ташлицькі скелі». А поблизу с. Софіївка Компаніївського району вражає око «Розлитий камінь» – ніби водні перекати на березі річки Сугоклеї, але вони гранітні. В заглибинах цих гігантських брил – різноманітні, часто дуже рідкісні рослини. Адже лише тут можна побачити красиві і рідкісні червонокнижні рослини як сон чорніючий, гвоздика бузька, горицвіт весняний тощо [4].

Широко використовуються скелі та скельні масиви Придніпров'я у спортивному гірському та пішохідному туризмі для проведення різноманітних туристсько-спортивних, альпіністських та скелелазних заходів. До спортивних рекреаційно-туристських ресурсів, що використовуються скелелазами та туристами-спортсменами, належать природні скелі Українського щита, які у долинах річок виходять на денну поверхню. Вони використовуються як для тренувань спортсменів-скелелазів, так і для проведення туристських змагань різного рівня. Це – скеля Пугач біля м. Южноукраїнська на р. Південний Буг, скелі в гирлі р. Корабельної, скелі поблизу с. Мигія та інші (Миколаївська обл.), скелі Буцького каньйону (Черкаська обл.). При загальній оцінці скелелазних трас

за своєю складністю до 9 категорії, орієнтовна складність природних скель Середнього Придніпров'я є достатньо високою (табл. 1).

Таблиця 1

Скелелазні райони та масиви Центральної України

№	Скелелазний район (масив)	Кількість секторів	Кількість трас	Орієнтовна складність
1.	Буцький каньйон (Черкаська обл.)	9	>100	4с – 8б
2.	Долина диявола (Миколаївська обл.)	1	3	6а+ – 6в+
3.	Корабельна балка (Миколаївська обл.)	1	11	4а – 7с+
4.	Мигія (Миколаївська обл.)	1	8	3а – 6в
5.	Южноукраїнськ (Миколаївська обл.)	3	42	5а – 7в

Місцями тренувань та змагань різного рівня є й антропогенні об'єкти – скельні кар'єри. Наприклад, Крюковський у м. Кременчуці, Соколовський у м. Кропивницькому, Мигійський у Миколаївській області та ряд інших.

Цілий ряд буровугільних розрізів та кар'єрів вже тривалий час не розробляються та поступово заповнюються підземними водами, перетворюючись на мальовничі озера з гарними краєвидами. Цілий ряд таких акваторій перетворилися на купально-пляжні атракції – Мигійський кар'єр в Миколаївській області, Морозівський та Костянтинівський вугільні розрізи, Катеринівський кар'єр в Кіровоградській області тощо.

Список використаних джерел

1. Вовк В.М. Геологічний словник. для студентів вищих навчальних закладів. Кіровоград : «КОД», 2012. 504 с.
2. Геологічні пам'ятки України : у 4 т. Т. 2 : Український щит (Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Кіровоградська, Черкаська області)/ Держ. геолог. служба України. Київ: [б.в.], 2007. 319 с.
3. Колотуха О.В. Спортивний туризм та активна рекреація: географія, систематизація, практика (словник-довідник). URL: <https://geohub.org.ua/node/1929>
4. Колотуха О., Колотуха І., Соколовський В. Ресурсно-туристський потенціал Кіровоградської області: Монографія. Харків : Мачулін, 2019. 164 с.
5. Олексин М. П. Орографічні рекреаційно-туристичні ресурси рівнинної України. Кропивницький: ЦДПУ, 2018. 82 с.

Кравцова І.В.,

*канд. геогр. наук, доцент кафедри
географії та методики її навчання,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: irinakravzova@gmail.com*

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ ГЕОСПАДЩИНИ У КУЛЬТУРНОМУ ЛАНДШАФТІ ГАЙВОРОНЩИНИ

В сучасному українському науковому середовищі дослідницького обґрунтування набули поняття біологічного та ландшафтного різноманіття. Цій проблематиці присвячено багато праць вітчизняних науковців, які працюють у сферах географії, екології, біології, природоохоронної діяльності тощо. У зарубіжній географії останнього десятиліття XX ст. – початку XXI ст. широкого поширення набула концепція георізноманіття. Це поняття включає в себе розуміння й вивчення абіотичних складових природного середовища та проблему їхнього збереження й охорони. Варто зауважити, що під географічними об'єктами, що формували георізноманіття будь-якої території, спочатку розуміли виключно геологічні об'єкти – це різноманітні відслонення, місця видобутку корисних копалин тощо. Сьогодні поняття георізноманіття стало більш ширшим і включає в себе не лише елементи геолого-геоморфологічної будови території, але й прояви різноманітних рельєфоутворюючих процесів, гідрокліматичні та ґрунтово-географічні особливості різних територіальних утворень. Також георізноманіття формують об'єкти геоспадщини.

Антропогенна діяльність стала тією рушійною силою, яка надзвичайно активно впливає на георізноманіття. У результаті безперервної взаємодії людини та природи сформувалися різні класи, підкласи, типи антропогенних ландшафтів, одні з яких формують групу культурних ландшафтів, а інші, що виникають в результаті нераціональної господарської діяльності, формують групу акультурних ландшафтів. Варто зауважити, що межа переходу від культурного

до акультурного ландшафту у сучасній антропосфері є дуже тонкою. Характер взаємодії природної та штучної систем, що формують сучасні антропогенні ландшафти, зумовлює розвиток або конструктивних типів зв'язків між цими системами, або зв'язків деструктивного характеру. Антропогенні ландшафти розвивалися і змінювалися паралельно із розвитком людини розумної. Сьогодні в своїй структурі вони включають матеріальні / *tangible* (рухомі та нерухомі / *movable and immovable*) та нематеріальні / *intangible* елементи. Нерухомі матеріальні елементи представлені антропогенними формами рельєфу, історичними, промисловими, культурними спорудами. Ці всі об'єкти є важливими ресурсами для геоконсервації. Водночас, неварто нехтувати і рухомими матеріальними компонентами (пам'ятниками, скам'янілостями, різноманітними культурними артефактами тощо), які дозволяють знайомити із геоспадщиною далеко за межами відповідної території.

Гайворонщина – це географічний регіон, що охоплює територію в межах колишнього адміністративно-територіального утворення Кіровоградської області.

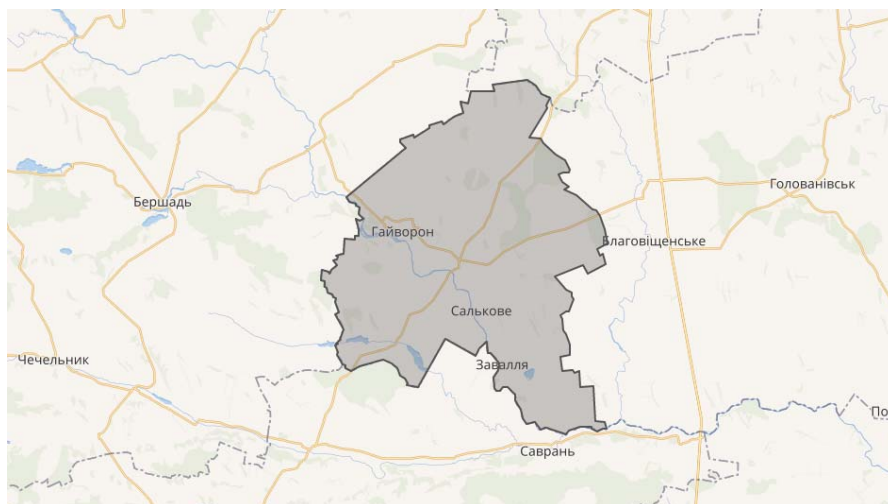

Рис. 1. Гайворонський район Кіровоградської області (станом до 17.07.2020 р.)

Це був найвіддаленіший адміністративно-територіальний район Кіровоградської області. Площа території дослідження становить 0,7 тис км². Каркасну структуру цього регіону формують 29 населених пунктів, серед них місто Гайворон та селища Завалля й Сальково. Гайворонщина знаходиться на

Придніпровській височині, у тектонічному відношенні територія лежить на Українському щиті. Поверхня належить до басейну р. Південний Буг. Нерухомі матеріальні елементи представлені 94 родовищами та розробками корисних копалин (Заваллівське родовище графіту, Гайворонське родовище мігматитів, Гайворонське родовище суглинків, Заваллівське родовище чарнокітів, Заваллівське родовище кальцифіру; родовища питних і технічних вод: Гайворонське родовище (ділянка Будьонівська), Заваллівське родовище (ділянка Північна; ділянка Заваллівська; ділянка Південна) тощо), селитебними та дорожніми ландшафтами, різноманітними архітектурними пам'ятками культури та побуту тощо. Індекс комунікативності території становить 0,123 км/км².

З метою ідентифікації геоспадщини регіону пропонуємо застосувати методику, розроблену у роботі таких учених: *Szepesi J., Ésik Z., Soós I., Németh B., Sütő L., Novák T.J., Harangi S., Lukács R.* (2020). Угорські географи оперують поняттям «унікальні ландшафтні цінності». Під поняттям «*unique landscape values*» розуміють типові ландшафтні елементи як натурального, так і антропогенного походження, які представляють натуральну, історичну, культурну, наукову або естетичну важливість для місцевої громади. У національному кадастрі Угорщини наведені такі типи унікальних ландшафтних цінностей (таблиця 1).

Таблиця 1

Типи унікальних ландшафтних цінностей та їхнє співвідношення [3]

Основна категорія / <i>Major categories</i>	Унікальні ландшафтні цінності / <i>unique landscape values</i>	Відсоткове співвідношення
Культурна спадщина	Поселення / <i>Settlement related</i>	51,2
	Транспорт / <i>Transportation</i>	1,5
	Промисловість / <i>Industrial</i>	17,9
	Інші індустріальні цінності / <i>Other industry values</i>	7,0
Натуральні цінності	Георізноманіття	4,9
	Біорізноманіття	15,6
Ландшафтні цінності	Оглядовий майданчик з унікальним або типовим видом / <i>Viewpoint with unique</i>	1,6

<i>or characteristic view</i>	
Лінійний оглядовий майданчик – це унікальний або характерний візуальний образ / <i>Linear lookout is unique or distinctive visual image</i>	0,1
Непрокласифіковані	0,2

Детальні польові дослідження та оцінку вибраних об'єктів гео- та культурного різноманіття потрібно проводити за кількома критеріями, які опубліковані у методології оцінки (гео)об'єктів (*Reynard et al. 2007; Vujičić et al. 2011; Zouros 2005*). За матеріалами *Brilha* (2016), польові роботи були сфокусовані на параметрах, які визначають пріоритети управління територією, а саме: цілі геоконсервації, ризик деградації та подальша освіта, туристичне значення. Прикладними показниками є репрезентативність, місцезнаходження, науковість, цілісність, геологічне різноманіття, рідкість, обмеження використання, доступність спостереження, вразливість, освітній потенціал, безпека та асоціація з іншими цінностями. Розглядаючи функціональні значення, безпосередньо пов'язані з територією як додаткові цінності (природні та антропогенні), були взяті до уваги туристична інфраструктура та інтерпретаційна панель.

Таблиця 2

Вибір критеріїв територій, об'єктів георізнманіття та якісна оцінка освітньої та туристичної цінності [3]

Критерії для вибору території (<i>Brilha</i> , 2016)	Основні критерії для обрання місцевого георізнманіття (<i>Browne</i> , 2012)	Додаткові критерії для обрання місцевого георізнманіття (<i>Browne</i> , 2012)	Освітні цінності обраної території (<i>Brilha</i> , 2016)	Туристичні цінності обраної території (<i>Brilha</i> , 2016)
Репрезентативність	Освітнє значення	Загроза існуванню	Дидактичний потенціал	Краєвид
Цілісність	Туристична цінність	Унікальність	Геологічне різноманіття	Інтерпретаційний потенціал
Рідкість	Історична цінність	Біорізнманіття	Доступність	Доступність
Науковість	Естетична цінність	Археологія	Безпека	Безпека
		Будівельна		

		спадщина та наскальний живопис		
		Культурна цінність		
		Цінність для громади		
		Економічна цінність		
		Інші значення		

Таким чином, Гайворонський регіон Кіровоградської області має давню історію господарського освоєння та розвитку, досить специфічне функціональне навантаження, складну сучасну ландшафтну структуру, і, як наслідок, велику кількість елементів, що формують геоспадщину цієї території як за культурними критеріями, так і природними, зокрема і критерієм ландшафтного різноманіття.

Список використаних джерел

1. Денисик Г.І. Антропогенне ландшафтознавство: навчальний посібник. Частина I. Глобальне антропогенне ландшафтознавство. Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2012. 336 с.
2. Ситник О.І., Кравцова І.В., Курнос І.Т., Ніколаєвський В.П., Хлевнюк О.Я., Петричук О.І. Природнича географія Гайворонського краю: монографія [за ред. О.І. Ситника, І.В. Кравцової]. Вінниця: ТВОРИ, 2021. 184 с.
3. Szepesi J., Ésik Z., Soós I., Németh B., Sütő L., Novák T.J., Harangi S., Lukács R. Identification of Geoheritage Elements in a Cultural Landscape: a Case Study from Tokaj Mts, Hungary. *Geoheritage*. 2020. 12 (4). P. 2–21.

*Криловець М.Г.,
д. пед. наук, професор кафедри
географії, Ніжинський державний
університет імені Миколи Гоголя,
e-mail: km50@ukr.net*

ПІДГОТОВКА КЕРІВНИКІВ ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧИХ ГУРТКІВ

Вдосконалення вищої педагогічної освіти і введення нових освітніх стандартів ставить перед вищою школою завдання модернізації змісту і методів підготовки майбутнього вчителя. Пріоритет ідей гуманізації і демократизації розвиваючого навчання, розвитку школи, формування рекреаційної та екологічної культури вимагає введення в підготовку вчителя краєзнавчого компоненту. Краєзнавчий компонент має стати провідним у процесі навчання і виховання учнів.

Важливою складовою професіоналізму вчителя є краєзнавча підготовка. До певної міри, вона функціонує як суттєва передумова виховного впливу на особистість й утвердження гуманістичних тенденцій, як оберіг духовних цінностей певного етапу, трансформуючи, водночас, кращі надбання культури народу з минулого в майбутнє, забезпечуючи неперервність життєдіяльності поколінь.

Дані останніх досліджень свідчать, що рівень професійної підготовки вчителів до виховної роботи засобами краєзнавства лише до певної міри відповідає сучасним вимогам. Такий стан обумовлений тим, що у вузівській системі підготовки ще недостатньо використовуються можливості для практичного втілення краєзнавчих ідей. Головну причину зазначеного вбачаємо в тому, що підготовку майбутніх педагогів до краєзнавчої діяльності в педагогічній теорії досліджено ще недостатньо.

Аналіз науково-педагогічної літератури та спеціальних досліджень окремих напрямів розвитку освітньо-виховного краєзнавства останніх років показує, що характер досліджень краєзнавчої освіти, в основному, визначають досить загальні підходи, що поєднуються з вузькоспеціалізованим пошуком у межах

усталених поглядів на краєзнавчу освіту.

Краєзнавство здавна визнано одним із найважливіших засобів зв'язку навчання та виховання з життям – одного з основних принципів педагогіки. Використання місцевого матеріалу привертало увагу видатних педагогів минулого Я. А. Коменського, І. Песталоцці, Ж. Ж. Руссо, П.Г. Редкіна, К.Д. Ушинського та ін.

Останнім часом дослідники, критично оцінюючи результати в галузі освіти та виховання, усе частіше звертаються до проблеми спеціальної підготовки майбутнього педагога, до його готовності розв'язувати низку краєзнавчих завдань (О.В. Браславська, Б.О. Чернов, Б. П. Пангелов, Ю. М. Філоненко та ін.). Водночас автори зазначають, що практика підготовки вчителя до краєзнавчого виховання, яка на сьогодні склалася, є недостатньо ефективною.

Визнання краєзнавства ефективним засобом виховання студентів обумовлено багатьма факторами. Краєзнавство – це шлях безпосереднього чуттєво-раціонального пізнання конкретних об'єктів довкілля, ефективний засіб патріотичного, трудового, фізичного виховання, розвитку громадської активності та професійної орієнтації. Таким чином, краєзнавство виконує навчальну, розвивальну і виховну функції. Тому воно має посісти чільне місце в системі факторів удосконалення виховання майбутніх учителів для національної школи та підвищення рівня загальноосвітніх знань, морального виховання студентів загалом.

Краєзнавча освіта майбутнього вчителя – це процес і результат становлення фахівця, який, опанувавши досвід і цінності регіональної культури, здатний професійно використовувати їх у педагогічній діяльності.

За дидактикою, краєзнавство – один із важливих засобів виховання людей, одна з дійових форм організації педагогічного процесу, одне із джерел довідкової інформації про край як частину території в адміністративному, етнографічному або фізико-географічному розумінні.

Краєзнавство і туризм заслужено відзначені як ефективні педагогічні засоби активізації всієї навчально-виховної та організаційно-методичної роботи. Зміст,

організаційні форми і методи сучасного шкільного краєзнавства і туризму визначаються цілями та завданнями суспільного виховання, вимогами навчальних програм, особливостями історичного минулого, конкретними природними й соціально-економічними умовами рідного краю.

Краєзнавча підготовка поєднує в собі громадську роботу і суспільно корисну працю. Студенти виконують різну організаторську роботу, збирають і обробляють краєзнавчий матеріал, виготовляють наочні посібники, беруть участь у природоохоронних заходах, охороні пам'яток історії і культури, пропагують краєзнавство серед населення, залучають до діяльності учнів під час практики, передають їм набутий досвід.

Однією з найголовніших складових успіху економічно розвинутих країн світу є використання менеджменту, тобто науково обґрунтованої та якісно побудованої системи управління.

Управління — це цілеспрямована дія на об'єкт з метою змінити його стан або поведінку у зв'язку зі зміною обставин. Управляти можна технічними системами, комп'ютерними мережами, автомобілем, конвеєром, літаком, людьми тощо. Менеджмент є різновидом управління, який стосується роботи з людьми (працівниками, колективами працівників, групами, організацією тощо). Життя вимагає ознайомлювати студентів з елементами менеджменту.

У процесі туристичної підготовки майбутніх учителів-географів необхідно акцентувати увагу студентів на вивчення історії туризму в Україні і світі, ознайомити з формами туристично-краєзнавчої роботи серед учнівської молоді, нормативними документами з питань туристичної роботи з учнями і студентами.

Під час краєзнавчої підготовки студенти мають вивчити географічне положення, політико-адміністративний устрій, фізико-, політико-, транспортно-еколого-географічне положення своєї області, положення відносно основних сировинних баз, ринків збуту, найбільших промислових вузлів України, також знати історію заселення, становище своєї території у різні часи.

У процесі фізичної і технічної підготовки студентів потрібно ознайомити із тактикою і технікою пішохідного туризму (рух стежками, на підйомах, спусках,

на бродях, у густому лісі) і технікою страховки. Студенти мають навчитись використовувати в походах основну мотузку, репшнур, обв'язку, карабін, пристрої для спуску, альпеншток, льодоруб, знати техніку зав'язування вузлів, організацію переправ через річку.

При підготовці до походу студенти мають навчитись розробляти маршрути за тривалістю, протяжністю і складністю, розподіляти обов'язки серед членів групи, складати план-графік походу, вибирати місця ночівлі, оформляти похідну документацію а також організовувати спорядження для походу (особисте, групове, спеціальне), укладати рюкзак, складати кошторис походу.

Особливу увагу необхідно приділити заходам із забезпечення безпеки у походах: протипожежним (під час влаштування бивака), гігієнічним (під час приготування їжі, використання грибів, ягід), обеззараженню води, під час грози тощо. Необхідно навчити студентів прийомам самоконтролю, умінню оцінювати свої сили і можливості, підтримувати психологічний «клімат» у групі. Також потрібно навчити уникати травматизму і захворювань у поході, надавати долікарняну допомогу при нещасних випадках.

Програма має забезпечити такий рівень туристської підготовки майбутнього вчителя географії, щоб він зміг організовувати та проводити ступеневий похід або похід першої категорії складності та підготувати учнівську команду до туристичних змагань міського та районного рівня.

Потрібно намагатися, щоб студенти у процесі навчання постійно поглиблювали свої знання, оволодівали науковою методикою краєзнавчого пошуку, бо у краєзнавстві – невичерпне джерело духовності і культури нашого народу. Майбутній учитель має знати, що використання краєзнавчого матеріалу на уроках значно їх поліпшить, підвищить зацікавленість учнів предметом.

Постійне підвищення ефективності і якості навчального процесу школи можливе лише на основі нових досягнень наукових досліджень і передового досвіду навчальної роботи шляхом їх оперативного й масового упровадження. У свою чергу, результати передового педагогічного досвіду є важливою умовою

розвитку як педагогічної теорії, так і вдосконалення практики, факторів регулювання їх співвідношення.

Серед географів-практиків є багато професіоналів. Їх досвід вивчається і поширюється не тільки в Україні, а й за її межами. Через кожні три роки проводяться всеукраїнські конкурси «Учитель року», на яких учителі географії демонструють цікаві методичні здобутки, отримуючи звання лауреатів та заслужених учителів, чим підтверджують високий професіоналізм і здатність географів розв'язувати складні педагогічні проблеми. Але не стільки на конкурсах, як у повсякденній роботі вчителі доводять, що географії як навчальному предмету, належить значна роль у розвитку та соціалізації особистості учня у школі.

Нові підручники, навчально-методичні комплекси мають відповідати сучасному рівню географічної науки, бути методично забезпеченими і дидактично вивіреними. Вони повинні піднести на новий рівень викладання географії, пробуджувати пізнавальний інтерес студентів до романтики експедицій, бажання вивчати рідний край.

Із метою поліпшення ситуації, що склалася, доцільно упроваджувати в навчальний процес діяльний підхід до навчання, який передбачає формування у студентів щонайменше чотирьох видів педагогічної діяльності: навчальної, інноваційної, управління колективом та саморозвитку. Здійснюючи навчальну діяльність, слід не просто передавати наукові знання, а розвивати здібності учня засобами географії. Інноваційна діяльність передбачає і проведення вчителем педагогічних експериментів, і упровадження в навчальний процес нових форм спілкування з учнями – діалогових, дискусійних, і вміння моделювати на уроці життєві ситуації, що тісно пов'язані з географічними явищами, процесами, і розробки методики викладання в навчальних закладах нового типу – ліцеях, гімназіях, а також включає вміння передавати власний інноваційний досвід та використовувати інноваційний досвід інших учителів у своїй роботі. Колективне самоуправління як один із видів діяльності вчителя географії є надзвичайно важливим. Адже майбутній учитель географії мусить навчитися працювати як із

окремим учнем, так і з учнівським колективом. При цьому орієнтуватись у своїй управлінській діяльності на кожну особистість, підтримувати сприятливий клімат у колективі, забезпечувати ефективність роботи проблемних груп, учнівських команд, брати участь у роботі предметної кафедри. Для того, щоб бути особистістю, вчителю слід постійно удосконалюватись – загальнокультурно, професійно, фізично. Ставши об'єктом особистого розвитку, учитель зможе розв'язати головну проблему освіти – формування активної і творчої особистості учня, здатної до самореалізації, задоволення своїх потреб.

УДК 338.483-043.86(477.65)(06)

*Курнос І. Т.,
вчитель екології,
КЗ «Гайворонський ліцей №2»
Гайворонської міської ради
Кіровоградської області
e-mail: biologiakurnos@gmail.com*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГЕОТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ ГАЙВОРОНСЬКОЇ ОТГ

Геотуризм в Україні є інноваційним. Новий напрямок в туризмі, такий як геологічний, спроможні організувати досвідчені геологи та люди, які займаються геологічними польовими роботами. Долаючи розроблені геотрейли всі зацікавлені можуть перейняти досвід, знання професіоналів і побачити унікальні об'єкти, які недоступні простому туристу. Гайворонщина багата на численні пейзажі геологічної краси, які можна досліджувати. «Мовчазні» раритети вічної еволюції Землі є свідченнями неперевершеної сили та творчості природи, які відображені в незвичайних чергуваннях рельєфу поверхні та гірських порід, а також в красі геологічних явищ.

Для нашого регіону геотуризм є досить молодим видом туризму. Хоча пізнавальні й відпочинкові піші, водні, велосипедні, автомобільні подорожі до мальовничих та унікальних геологічних об'єктів і місцевостей є популярні

віддавна, але лише нині особливу увагу почали приділяти інформаційному та освітньому наповненню цих турів.

Геотуризм – спрямований на збереження природи, культурної спадщини, традицій, вивчення історії, географії, популяризацію неповторності тієї чи іншої території, залучення інвестицій, розвиток патріотизму. Таким чином, цей вид туризму спрямований на пізнання особливостей тієї чи іншої території, її природну, культурну чи історичну спадщину. Об'єктом геотуризму є унікальність місцевості, це можуть бути незвичні ландшафти, гірські породи, унікальність флори та фауни, берегові лінії, річкові долини. Поряд з природними особливостями місцевості, геотуризм направлений на ознайомлення з культурними характеристиками території: унікальний фольклор, ремесла, одяг, звичаї, місцева кухня тощо.

Цікавими для геотуристів будуть місця виходу на поверхню найдавніших порід не території України – відкладів Українського Кристалічного Щита. Такі явища можна спостерігати у долині Південного Бугу та відслоненнях у кар'єрах. Річка Південний Буг – єдина в Україні, де збереглися у природному вигляді пороги, які надають рівнинній річці гірський характер. Південний Буг прорізає кристалічні породи щита, які виходять тут на денну поверхню.

Виділені науково-пізнавальні аспекти геотуризму є досить привабливими для науковців та студентів насамперед наступних галузей науки: геології, фізичної географії (геоморфології, ландшафтознавства, гідрології, ґрунтознавства), геоботаніки, зоогеографії, екології, гірничої справи, краєзнавства тощо.

Відвідування кар'єрів студентами географічних факультетів з науковими цілями можна здійснювати за двома напрямками:

1) вивчення або ретельне ознайомлення зі штучними геологічними розрізами на бортах кар'єрів Гайворонського гранітного та Берестягівського каолінового.

2) вивчення або ретельне ознайомлення, збір колекції гірських порід і мінералів різних геологічних верств, які розкриті в кар'єрах;

3) вивчення або ретельне ознайомлення з елементами рельєфу кар'єру, умов

та процесів їх утворення;

4)ознайомлення з екологічними процесами на бортах кар'єрів (зсуви, осипи, обвали, водна ерозія);

5)вивчення процесів саморозвитку ландшафтів після виведення його з експлуатації і наступною консервацією на прикладі різновікових категорій кар'єрів;

6)вивчення кар'єрних озер, які утворилися самостійно після закриття кар'єрів.

Не менш цікаві дослідження в польових умовах можуть здійснювати студенти біологічних факультетів.

1)вивчення або ретельне ознайомлення, збір гербарію рослинності відвалів, вивчення сукцесій рослинності на відвалах;

2)спостереження за життям тварин на відвалах (особливо за орнітофауною, безхребетними, ссавцями та ін.);

3)вивчення процесів вторинного ґрунтоутворення на відвалах;

4)ознайомлення з технологіями технічної та біологічної рекультивації на відвалах.

Значний внесок у розвиток геотуризму належить кандидату географічних наук УДПУ імені Павла Тичини Ситнику Олексію Івановичу, який щорічно для студентів проводить практичні заняття в польових умовах Гайворонщини.

Для написання та захисту курсових і дипломних робіт студенти вивчають форми рельєфу (геолого-геоморфологічні утворення), річкові долини Придніпровської та Подільської височин; геологічні форми і явища – мінерали, породи та їхні різновиди у межах дієвих кар'єрів, структурно-тектонічні утворення (складки, луски, скиби, насуви, скиди, характерне напластування лівобережної частини Південного Бугу), магматичні інтрузії, палеонтологічні скам'янілості, процеси мінералізації, родовища корисних копалин; форми антропогенного перетворення середовища – відкриті гірничі виробки, глиняні та піщані кар'єри, котловани, шурфи, водовідводи, відвали гірських порід, дієві і давні об'єкти гірничого промислу та пов'язані з цим перетворення територій.

Для розвитку даного виду туризму на території громади необхідно приділити увагу до залучення місцевих жителів, які відіграють велику роль в організації відпочинку в геотуристичних територіях. Місцевий бізнес та групи людей об'єднуються для того, щоб створити відмінний та автентичний продукт для туристів.

Найбільш важливим є економічні переваги для місцевих жителів – в процесі освоєння туристами території, туристична індустрія наймає місцевих працівників, користується місцевими послугами та продуктами. Коли члени суспільства почнуть розуміти переваги геотуризму, вони візьмуть відповідальність за управління дестинацією на своїй території, що буде приносити їм не тільки економічну вигоду, але й економічну стабільність.

Заохочення бізнес-структур до збереження та охорони місць, привабливих для геотуристів, так, як їм це вигідно з економічної точки зору. Знаходження таких ділових моделей, які б мінімально впливали на деградацію території, а навпаки, були б корисними для її розвитку; Такі заходи повинні бути широко пропагандуючі для того, щоб залучати туристів, які є екологічно свідомими, а тим самим залучати велику частину туристичного ринку для розвитку економіки Гайворонського краю.

Список використаних джерел

1. Геотуризм як один з шляхів раціонального використання природних ресурсів. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/73902153.pdf>.
2. Геотуризм: практика і досвід. URL: https://www.researchgate.net/profile/Ihor-Bubniak/publication/273460959_Geo-Karpati_-_stvorenna_polsko-ukrainskogo_turisticnogo_slahu_Geo-Carpathians_-_creation_of_the_polish-ukrainian_touristic_route/links/551672e90cf2d70ee2749cb4/Geo-Karpati-stvorenna-polsko-ukrainskogo-turisticnogo-slahu-Geo-Carpathians-creation-of-the-polish-ukrainian-touristic-route.pdf.
3. Інноваційна складова розвитку геологічного туризму. URL: https://www.nonproblem.net/wp-content/uploads/2019/12/2018_15_096.pdf.
4. Науковий туризм в галузі індустріального туризму. URL: <http://krt.dp.ua/images/files/pdf/Наука/Інші/Криворіжці/Казакова%20Т.А.%20Науковий%20туризм%20в%20галузі%20індустріального%20туризму.pdf>.

*Лаба Л.О.,
вчитель біології,
КЗ «Гайворонський ліцей №1»
Гайворонської міської ради
Кіровоградської області
e-mail: liya.dolinskaya@ukr.net*

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ ГАЙВОРОНЩИНИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ПРИ ЛІКУВАННІ ШКІРНИХ ХВОРОБ

Рослинний світ подарував людині величезне багатство – лікарські рослини, які завжди були джерелом життя, їжі, здоров'я. Здоров'я людини – найбільше її багатство. Тільки здорова людина може реалізувати свої здібності, бути щасливою.

Варто наголосити, що лікарські рослини споконвіку використовуються людиною і в наш час – це комора несподіванок, наукових відкриттів, які чекають на тих, хто серйозно і наполегливо ступає на шлях практичного використання або теоретичного вивчення цих рослин для профілактики та лікування безлічі хвороб. В умовах загального погіршення екології та здоров'я населення підвищується попит на сировину лікарських рослин, біологічно-активні речовини, з яких більш м'яко діють на організм людини, аніж препарати синтетичної природи. Дикорослі лікарські рослини та препарати з них відіграють значну роль у профілактиці та ефективному лікуванні багатьох захворювань.

Дуже важливе значення надається фітотерапії при серцево-судинних, шлунково-кишкових, дерматологічних, венеричних і простудних хворобах. Близько 40% всіх препаратів сучасної медицини виготовляється з рослинної сировини та майже 50% за її участі.

До 85% лікарської рослинної сировини збирають в природних місцезростаннях видів лікарських рослин на території України. Більшість цінних видів сировини приурочені до лісових, чагарникових та лучно-чагарникових фітоценозів, близько 25% їх зростають лише на луках та лучно-степових

ділянках і майже 20% видів є представниками синантропної флори. В залежності від видових, біологічних та еколого-ценотичних особливостей, участь сировинно значущих лікарських рослин у фітоценозах може складати в межах 5-80%. Якщо враховувати досить різноманітні форми прямого і непрямого антропогенного впливу на популяції лікарських рослин, то вони мають сировинну цінність на площі, яка становить менше 10% території України.

Кожного року зростають площі та різноманіття культивованих лікарських рослин, водночас багато видів їх неможливо вирощувати в культурі через складність агротехніки та ін. Офіційно на Україні щорічно заготовляють сировину 70-80 видів, а в значних об'ємах – 30-40 видів лікарських рослин.

Протягом останніх 10-15 років видовий склад сировини лікарських рослин майже не змінився, в той же час обсяг заготівлі як у цілому, так і окремих видів суттєво зменшується кожні 3-5 років. Основними причинами таких змін є дигресія ценопопуляцій лікарських рослин під дією сукупності антропогенних і екологічних факторів та надмірна експлуатація масивів цінних видів з обмеженим ареалом. Стійка тенденція до скорочення природних ресурсів дикорослих лікарських рослин вимагає об'єднання зусиль вчених різних галузей фітобіології для вирішення, з одного боку, проблеми забезпечення населення лікарськими препаратами, з іншого – збереження природної фітобіоти держави. Сюди відносяться цикли науково-дослідних робіт з проблеми оцінки ресурсів і пошуку нових сировинних видів лікарських рослин. Ця проблема вимагає вивчення досвіду використання дикорослих лікарських рослин у народній медицині, поглибленого аналізу біохімічного складу різних видів окремих рядів з наступною перевіркою дії біологічно-активних речовин на живі організми, клінічним випробуванням; розробки технології виготовлення препаратів з рослинної сировини та розробки технології культивування видів з обмеженим ресурсним потенціалом і ряд інших. Останнім часом активно розвиваються еко системний підхід при вивченні ресурсів сировинних видів, а також біохімічне дослідження їх з метою виявлення в них цілющих біологічно-активних сполук.

Досить динамічною системою, баланс якої залежить від ступеня використання і здатності до відновлення популяцій певних видів в умовах зміненого навколишнього середовища, являються сировинні ресурси лікарських рослин. Аналіз поширення та ресурсне значення лікарських рослин в Україні свідчить про стійку тенденцію до скорочення сировинного ареалу більшості видів (за винятком синантропних). В результаті тривалого не контролюваного використання ресурсів багатьох дуже цінних лікарських рослин та аварії на ЧАЕС, спричинили кризовий стан ресурсів багатьох цінних дикорослих видів. Це погіршує якість життя людини та гальмує розвиток відповідної галузі медицини.

Більше 50% лікарських рослин, що використовують як лікарську сировину, складають саме дикорослі види. Вони, а також препарати з них, відіграють значну роль у профілактиці та ефективному лікуванні багатьох захворювань, зокрема шкірних.

Трав'янистий покрив Гайворонщини є різноманітним: спориш, пирій, тимофіївка, осет, лобода, молочай, кропива, фіалка, м'ята та інші. Серед цілющих бур'янів поширені деревій, кульбаба, подорожник великий, полин гіркий, ромашка лікарська, собача кропива, чистотіл великий, конвалія, копитняк звичайний, живокіст лікарський, оман високий, череда трироздільна, бузина чорна. На узліссі і долинах можна зустріти глід, горицвіт весняний, звіробій, материнку, мати-й-мачуху (підбіл), чебрець, шипшину [4].

Цілющі властивості рослин залежать від наявності в них різноманітних за хімічною структурою і терапевтичною дією речовин. Одними з найважливіших є наявність білків, а також амінокислот, нуклеїнових кислот, алкалоїдів, вуглеводів, крохмалю, клітковини, глікозидів, сапонінів, жирів і жирних олій, ефірних олій, фенолів, флавоноїдів, дубильних речовин, смол, вітамінів тощо [1].

Аналіз літературних даних про вміст біологічно активних речовин у сировині лікарських рослин, що використовуються при лікуванні шкірних захворювань, дає підставу стверджувати, що 56 видів, які нами вивчались, 40

видів містять дубильні речовини, 39 – флавоноїди, 33 – аскорбінову кислоту, ефірну олію – 32 види, алкалоїди -19, каротин -16 та ін. [2]

У живому рослинному організмі внаслідок обміну речовин безперервно відбувається утворення, перетворення і розклад органічних речовин.

В процесі фотосинтезу в зеленій рослині з неорганічних сполук утворюються вуглеводи та білки. З яких внаслідок різних хімічних перетворень виникають усі інші органічні сполуки, які є речовинами вторинного походження в живій клітині. Це – алкалоїди, органічні кислоти, дубильні речовини та фітонциди.

Деякі рослини, що ростуть на Побужжі, занесено до Червоної Книги України: ковила, ковила перчаста, лілія лісова, сон чорніючий, півники угорські, волошка руська, кизильчак чорноплідний, наперстянка великоцвітна, сон-трава, асплетій північний, волосовидний пухирник ламкий, сконалія, анемона лісова, горицвіт весняний, купальниця європейська, півники водяні, підсніжник звичайний, сальвінія плаваюча, тирлич легеневий, фіалка запашна, черемха звичайна. [4]

Список використаних джерел

1. Бензель Л. В., Дармогай Р.Є., Бензель П.В. Лікарські рослини і фітотерапія (фітотерапевтична рецептура): навч. посіб. Київ: ВСВ «Медицина»; 2010. 400 с.
2. Голяченко О., Ганіткевич Я. Історія медицини. Тернопіль: Лілея, 2004. 248 с.
3. Мінарченко В. М., Тимченко І.А. Атлас лікарських рослин України. Київ: Фітосоціоцентр, 2002. 172 с.
4. Регіональний інформаційний портал «Кіровоградщина». URL: <https://web.archive.org/web/20120507121930/http://irp.kr.ua/map/gajvoron/> (дата звернення: 25.04.2023).

*Лавренюк Л.І.,
вчитель української мови та
літератури, спеціаліст вищої
категорії,
КЗ «Гайворонський ліцей №1»
Гайворонської міської ради
Кіровоградської області
e-mail:lavrenykluda0102@gmail.com*

ЗАМОВЛЯННЯ ГАЙВОРОНЩИНИ ТА УМАНЬЩИНИ

Досі вчені-фольклористи нарікають на те, як важко збирати замовляння, як неохоче інформанти повідомляють шукані тексти й описують дії, які їх супроводять. Ще й донині – нехай у неясній, «забобонній» підсвідомості – замовляння оберігаються народною культурою від стороннього погляду, чи то буде холодно-аналітичний погляд ученого, чи люто викривальний – «борця проти пережитків», чи зацікавлений – нашого атеїстичного сучасника. Так бережуть і охороняють лише великі святині.

Досить сказати, що замовляння, мабуть, найзабутіший і нерозповсюджений жанр фольклору, який довгий час не визнавався. Але, як не дивно, наші сучасники все частіше звертаються до прадавньої практичної магії. Можливо, в цьому є якийсь сенс?

У XVIII столітті замовляння лише згадуються у контексті міфологічних уявлень слов'ян. А вже у XIX ст. дослідження цього жанру усної народної творчості простежується у працях літературознавців. Одним з найвідоміших дослідників фольклору є П. Чубинський. Власні фольклорно-етнографічні дослідження та залучення порівняльного матеріалу роблять його праці енциклопедичним посібником народної культури.

Пізніше дослідження особливостей замовлянь знаменується науковою розвідкою М. Грушевського. Вчений розглядає замовляння як окремий жанр народної творчості і наголошує на їх архаїчності і самотності.

Інтерес до замовлянь, як жанру народної творчості, знову активізується лише на початку 60-х років XX століття. Нині дослідження сучасної замовної традиції становлять собою унікальні відомості про передачу сакрального знання і принципи використання текстів у традиційній медицині, що передбачає вивчення замовляння як психічного феномену.

Збирати замовляння потрібно продовжувати і в наш час, бо цей жанр фольклору на сьогоднішній день не користується популярністю, на відміну від інших видів усної народної творчості. Людей, які вміють замовляти, залишилося мало, а самі замовляння втрачають свою «цілющу» силу через зневіру до них. Якщо ми звертаємося до практичної магії, то в більшості випадків віра допомагає робити чудеса.

У місті Гайворон проживає знахарка Грицик Катерина Захарівна, 1932 року народження, яка вміє лікувати хвороби за допомогою магії слова.

У Катерини Захарівни була бабуса, яка вміла направляти та замовляти, цей особливий дар передався і їй. Що може лікувати за допомогою магічних слів, вона відчувала ще в молодому віці, але займатися цією справою спочатку боялася. Згадує свій перший «лікувальний процес», який відбувся під час скиртування соломи в колгоспі. Односельчанка впала зі скирти та вивихнула ногу. Знахарка направила вивих, нашіптуючи 9 разів одне і те ж замовляння, яке через два дні дало позитивний результат. Також використовувала заговори для зупинення крові із носа промовляючи 3 рази замовляння; заговорювала зубний біль, нашіптуючи 3рази необхідні слова; викачувала ляк у мали дітей 9 раз читаючи необхідні замовляння.

Приходять до неї за допомогою, щоб замовила ту чи іншу хворобу не лише місцеві жителі, а й люди з сусідніх міст, сіл, районів та областей. І ніколи не було нарікань на адресу знахарки, навпаки, слова великої вдячності за її неоціненну справу.

У селі Коржовий Кут Уманського району ми спілкувалися з місцевим цілителем Ліщуком Валерієм Владиславовичем, 1954 року народження, який лікує людей саме замовляннями, молитвами, нашіптаною ним водою,

вимовлянням на хмари, відвідуванням церкви, а також святих мість (мова йде про «Долину Миколи Чудотворця», де на гранітних каменях чітко видно відбитки босих людських ніг. Вважають, що сам Микола Чудотворець ступав там босоніж.)

В молоді роки Валерій Владиславович займав посаду сільського голови. Маючи міцне здоров'я та добру вдачу був переконаний, що не може залишатися осторонь людських бід. З часом рід занять змінився. Чоловік присвятив своє життя турботі про здоров'я та добробут людей.

Замовні тексти можна розподілити на групи за темами, яких виявилось п'ять: 1) календарно-обрядові; 2) лікувальні; 3) замовляння-обереги; 4) побутові; 5) замовляння на худобу.

У замовляннях початок хвороби часто співвідноситься з північчю-півднем – часом найбільшої концентрації темряви/світла (потойбічного/земного – нечистого/чистого): «І ти, лукавий, ... чи ти в часу, чи ти в получасу, чи ти в дні, чи в полудні, чи ти в ночі, чи ти в півночі». З іншого боку, міфічний «полудень» асоціюється із сонцем, спекою, півднем, літнім сонцестоянням; «північ» – з холодом, місяцем, північчю і зимовим сонцестоянням.

Існує також чимало описів лікування хвороб на світанку: «Вийти вранці, чуть стане сонце сходить, і тоді, як не буде хмарки на дворі стать перед сонцем і казати: ; «Добридень, пропасниці! Єсть вас сімдесят сім, а принесла вам снідання всім!»;

«Побачивши з правої сторони молодий місяць в перший раз після повнолуння і, перехрестившись, промовити: «Тобі, місяцю з повні, а мені на здоров'ї подивитись і хороше надивитись»;

Так, перед лікуванням промовлялась молитва, після чого йшло заклинання «часу»: «в первім разі, лучшім часі»; перед тим, як викачати хворобу яйцем, промовляли: «Стань мені першим разом, ліпшим часом, стань мені, Господи, до поміщі!»; від хвороби у худоби: «Першим разом, Господнім часом, на синьому морі лежить камінь, на камені – кам'яна корова»; «Їхав чоловік першим разом (другим, третім разом), святим часом через калиновий міст».

В обох районах найчастіше використовуюся лікувальні замовляння, також люди використовують побутові та календарно-обрядові.

Найчастіше люди промовляють замовляння при лікуванні різних хвороб, часто тоді, коли лікарі не в силі допомогти і з відчаю рідні звертаються до нетрадиційної медицини, зокрема до знахарів та цілителів з надією знайти порятунок.

І в місті Гайворон, і в селі Коржовий Кут Уманського району за сферою вживання використовуються одні й ті ж замовляння. А це свідчить про те, що на вживання тих чи інших замовних текстів не впливає територія проживання, менталітет окремо взятої території. Найбільш актуальними та вживаними вважаються лікувальні тексти та молитви, які впливають на змінення самопочуття людей в кращу сторону не в залежності від місця їхнього використання.

Дослідивши замовляння, як народний феномен серед жителів міста Гайворон та села Коржовий Кут Уманського району дійшли таких висновків, що в обох районах головними користувачами замовних текстів та молитов являються жінки, оскільки вони мають віру в те, що звертання до нетрадиційної медицини є справді дієвим і необхідним в побуті. Чоловіки обох районів відносяться до замовлянь більш скептично, такі результати ми отримали від дослідження. І тому кількість чоловіків, які користуються наданнями наших предків набагато менша, на відміну від жінок.

Опрацювавши отримані відомості дійшли таких висновків, що і в місті Гайворон Кіровоградської області і в селі Коржовий Кут Черкаської області найбільше користуються лікувальними текстами замовлянь, про що свідчить статистика. Вирішуючи проблеми зі здоров'ям, люди вірять у цілющу силу прадавніх текстів, які дійшли до нас із сивої давнини через розповіді наших предків. І, не дивлячись на територіальну різницю між обраними поселеннями, всі однаково користуються замовляннями, тексти яких в більшій мірі відомі і одним і іншим опитуваним.

Часто люди використовують замовні тексти під час саджання та обробки культурних рослин, зняття стресу, зупинці крові, не підозрюючи того, що вони користуються замовляннями. І тому замовляння, використовуючись із покоління в покоління, стали невід'ємною частиною нашого буття.

Основною формою будови замовних текстів є речитативна мова, а головною фігурою виступає паралелізм, від якого походять інші тропи, зокрема метафора, метонімія, порівняння, гіпербола. Суттєвою структурною ознакою замовлянь є діалог.

Збирання, систематизацію та аналіз текстів замовлянь необхідно продовжувати, бо прямі джерела поповнення наших знань про замовляння стрімко вичерпуються. Тому паралельно слід розробляти методику використання непрямих джерел, здатних, нехай і частково, поповнити вже безповоротно втрачене або втрачуване.

УДК УДК 314.04(477.46):159.923.2(045)

*Максютов А. О.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри географії та
методики її навчання,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: andriy.maksyutov@udpu.edu.ua*

РЕГІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Становлення незалежної України, зусилля держави і суспільства по створенню умов для формування патріота і громадянина України актуалізували питання усвідомлення національної та територіальної ідентичності населення.

Активізація дослідження питань регіональної ідентичності населення різко зросла після подій 2014 року, внаслідок яких Україна тимчасово втратила контроль над частиною своєї території. У 2022 році, після повномасштабного військового вторгнення та тимчасової окупації ще більшої частини України

питання регіональної ідентичності населення стало ще більш актуальним. Однією з першопричин цього явища є несприйняття значною частиною жителів Криму та Донбасу себе як українців, як частини України, що сталося внаслідок тривалої гібридної пропагандистської війни. Тривожні настрої спостерігаються і в інших регіонах України, зокрема населених спільнотами національних меншин [6, с. 128].

Вивчення питань регіональної ідентичності населення в Україні, крім теоретичного значення, має і практичне значення, адже дає змогу спрогнозувати розвиток подій і вживати своєчасних заходів для збереження національної єдності України, незалежності, соборності та територіальної цілісності.

Окремі аспекти дослідження територіальної та регіональної ідентичності населення України були висвітлені у працях науковців: О. М. Гнатюк [1], Л. П. Нагорна [3], А. Л. Мельничук [1], Я. Б. Олійник [4], М. О. Растворова [1], С. І. Сюткін [6], І. Я. Мурзіна [2], С. І. Ростецька [5] та інші. Саме завдяки їхньому науковому доробку були закладені основи методологічних принципів та науково-методичних засад географічних досліджень регіональної ідентичності населення регіонів України.

Дослідження регіональної ідентичності населення є актуальним в умовах формування громадянського суспільства та становлення української державності, це питання на території Черкащини вивчалось епізодично, і наразі немає достовірних даних про рівень регіональної ідентичності населення Черкаської області. В той же час це важливо, оскільки Черкаська область є адміністративно-територіальною одиницею України першого рівня, розташованою у центральній лісостеповій частині країни по обидва берега середньої течії Дніпра та Південного Бугу, а таке розташування має специфічний вплив на ментальність населення регіону.

Розташування Черкаської області в географічному центрі України на перетині міжнародних повітряних, транспортних автомобільних коридорів і великих залізничних вузлів та біля головної водної артерії країни, річки Дніпро, дає можливість для розвитку транспортної інфраструктури. Таке стратегічне

розміщення Черкаської області викликає великий інтерес у регіональному та геополітичному значенні, адже на території області формується велика кількість грошових, товарних, трудових ресурсів, що в свою чергу впливає на специфіку формування регіональної ідентичності населення регіону [7].

Метою дослідження регіональної ідентичності населення Черкаської області є виявлення ступеня прив'язаності жителів області до своїх населених пунктів, регіону та країни, дослідження настроїв мешканців регіону щодо єдності України, їх громадянських цінностей та само ідентифікації.

Доведено, що ідентичність є невід'ємною характеристикою людини, що виявляється у визнанні своєї унікальності з одного боку, й відчутті приналежності до певної спільноти з іншого.

Поняття ідентичність – результат процесу ідентифікації, в основі якої лежать механізми розрізнення і ототожнення. Саме тому ідентичність означає і унікальність індивіда чи спільноти і приналежність їх до певного об'єкта ототожнення – людини, місця, етносу тощо.

Ідентичність має свою структуру і включає наступні рівні: 1. емоційний – настрої, почуття індивіда або спільноти, які виникають до об'єкта ідентифікації; 2. пізнавальний – уявлення індивіда або спільноти про об'єкт ідентифікації та включення себе до його складу; 3. поведінковий – готовність індивіда або спільноти до дії, а також сукупність мотивацій до дії, що є результатом само ототожнення [1].

Людям притаманний широкий спектр ідентичностей, але в рамках свого дослідження ми вивчали регіональну ідентичність населення. Незмінним фактором, що формує регіональну ідентичність, є система норм і правил поведінки, цінностей і переконань певної територіальної спільноти, через яку сприймається політична, економічна і соціальна ситуація [5, с. 119].

На нашу думку регіональна ідентичність це – комплекс індивідуальних і колективних уявлень, які визначають приналежність та особливий зв'язок населення з певною територією або відповідною територіальною спільнотою. Отже, регіональну ідентичність це – усвідомлення індивідом своєї

приналежності до певного адміністративно-територіального чи історико-географічного регіону.

І. Я. Мурзіна визначає регіональну ідентичність як зв'язок, який відчуває житель певної території з місцем його проживання і який настільки впливає на існування людини, що формується особливий тип особистості [2, с. 104].

На думку Л. П. Нагорної, регіональну ідентичність слід розуміти як сприйняття індивідом себе як представника «уявної спільноти», яка базується на єдності території проживання, соціально-культурного досвіду, ціннісних орієнтацій та способу життя [3, с. 405].

В результаті дослідження доведено, що регіональна ідентичність це – одна з особливостей формування регіону як політичного, економічного, культурного простору, і в ході регіоналізації стає результуючим фактором фрагментації простору країни, формування відмінностей і регіональної багатоманітності в політичних і природних межах та в зв'язку з економічною спеціалізацією, етноконфесійним і культурним розселенням.

Регіональна ідентичність формується під впливом ряду чинників: географічне положення, геодемографічні чинники, історико-культурні чинники [4, с. 223].

Для виявлення рівня регіональної ідентичності населення Черкаської області ми провели анкетування у 33 із 66 територіальних громад. Загалом до експерименту було залучено близько 100 респондентів. За результатами анкетування 78,6 % респондентів ототожнюють себе із місцем постійного проживання та пишаються тим, що є жителями Черкащини. Великий відсотковий показник склали переміщені особи із місць ведення бойвих дій та тимчасово непідконтрольних територій (12,9 %). Дані респонденти не ідентифікують себе, як населення Черкаської області та більшість планують повернутися у місця постійного проживання. 3,5 % опитаних вияви бажання виїхати за межі України. 2,2 % респондентів планують виїхати на постійне місце проживання у західні області України. Виявилось, що 2,8 % опитаних важко дати відповідь на питання анкети.

Отже, результати досліджень показали, що населення Черкаської області має високий рівень регіональної ідентичності, але при цьому демонструє значно вищий рівень національної ідентичності. Це дає можливість вважати регіон політично стабільним та не схильним до антиукраїнських проявів. При цьому варто відмітити інертність жителів Черкащини до проявів суспільно-політичного життя країни.

Список використаних джерел

1. Мельничук А. Л., Гнатюк О. М., Растворова М. О. Порівняльний аналіз регіональної ідентичності міст Запоріжжя, Вінниці та Києва. Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Херсон, 2011. 212 с.
2. Мурзіна І. Я. Регіональна ідентичність та регіональна самосвідомість: посіб. Київ: Дискус, 2017. 104 с.
3. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст: посіб. Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 405 с.
4. Олійник Я. Б., Гнатюк О. М. Територіальна ідентичність населення Подільського регіону: монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2017. 223 с.
5. Ростецька С. І. Роль символічної політики у формуванні локальної ідентичності Політична культура та ідеологія: монографія. Київ: Вектор, 2017. 119 с.
6. Сюткін С. І. Географія населення: навч. посіб. Суми: ВПП «Фабрика друку», 2015. 128 с.
7. Стратегія розвитку Черкаської області на 2021–2027 р.р. URL: <https://strategy2027-ck.gov.ua/> (дата звернення: 04.05.2023).

УДК 37.035

*Мельник І. Г.,
канд. геогр. наук, доцент кафедри хімії,
географії та наук про Землю,
ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
e-mail: irgenmaks@gmail.com*

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА ОСВІТА В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

Підготовка майбутніх вчителів географії в галузі рекреаційно-туристичної освіти є вимогою сьогодення. Як відомо, краєзнавчий принцип навчання є одним

із ключових у дидактиці. Шкільна програма приділяє належну увагу вивченню географії свого адміністративного регіону, що, у свою чергу, потребує від учителів бути краєзнавцями, мати ґрунтовні знання не тільки з географії, а й з історії, етнографії та ін. суміжних краєзнавчих напрямів. Педагог має науково розуміти природу, читати її, як відкриту книгу [1]. У школах України звичною практикою стали учнівські екскурсії (певна їх кількість передбачена програмами з географії 6-9 та 10-11 класів), а в канікулярний період учні зі своїми наставниками вдаються до туристичних подорожей, що мають велике значення для формування національної свідомості, активної громадянської позиції, сприяють розширенню кругозору та оздоровленню. Тож учитель географії повинен мати кваліфікацію, щоб розробити та провести екскурсію на природу, підприємство, супроводити туристичну групу школярів під час туристичної поїздки. Підсилюють роль рекреаційно-туристичної освіти і ті реформи, які відбуваються в середній школі. За новими програмами НУШ змінюється статус окремих освітніх компонентів (у т. ч. географії), з'являються інтегровані курси, дисципліни «за вибором», зокрема пов'язані з туризмом. Важливим сегментом у школах залишається музейна робота (якщо є шкільний музей або експозиція) та гурткова, причому туристичний напрям роботи є одним з найпопулярніших серед учнів. Колективи шкіл активно долучаються до заходів, ініційованих МОН України в рамках «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року». Це зльоти юних туристів-краєзнавців, всеукраїнські конкурси екскурсоводів музеїв закладів освіти, конкурси на кращу туристсько-краєзнавчу експедицію учнівської молоді з активним способом пересування «Мій рідний край» та ін. Серед основних складників виховання у Концепції виокремлено громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання [2]. Усе це актуалізує завдання отримання належної рекреаційно-туристичної освіти майбутніми вчителями географії.

Метою нашої наукової розвідки стало визначення умов і пріоритетних завдань щодо формування в майбутніх вчителів географії мінімально необхідних

компетентностей для організації краєзнавчої, екскурсійної та рекреаційно-туристичної діяльності в школі.

Відзначимо, що заклади вищої освіти України пропонують комбіновані освітні програми підготовки бакалаврів та магістрів за педагогічними спеціальностями (із зазначенням основної та додаткової спеціальності/спеціалізації). Якщо туристично-краєзнавча спеціалізація є додатковою, то освітня програма обов'язково містить низку дисциплін з галузі туризму та рекреації. За відсутності додаткової «туристичної» спеціалізації закладам вищої освіти варто пропонувати майбутнім педагогам здобути відповідні компетентності за рахунок дисциплін вибіркового блоку, що дозволить збільшити шанси випускників на працевлаштування. До прикладу, у Луганському національному університеті студентам, які навчаються за спеціальністю 014.07 Середня освіта (Географія), пропонуються такі вибіркові освітні компоненти як: «Рекреаційна географія», «Краєзнавчі студії», «Туристично-краєзнавча робота в школі», «Природничі студії». Цей перелік може бути доповнений іншими численними дисциплінами, пов'язаними з технікою та методикою екскурсійної діяльності, особливостями дитячого туризму і т. ін. Деякі ЗВО подібні освітні компоненти збирають у відповідні «блоки» (нарівні з іншими тематичними блоками) і пропонують здобувачам освіти поглибити кваліфікацію за відповідним напрямом.

Рекреаційно-туристична підготовка майбутніх вчителів географії має бути системною і різноплановою. Добре, якщо ЗВО мають певні традиції в організації виїзних практик, туристичних подорожей, зборів, виставок, місцевої екскурсійної діяльності (наприклад, проведення невеличких екскурсій містом для гостей університету або для місцевих спільнот силами самих студентів). Такі заходи сприяють формуванню практичних навичок, випитаних у галузі рекреації, туризму, допомагають здобувачам освіти краще вивчити свій регіон. Вітається, як джерело додаткових умінь, участь студентської молоді в клубах та молодіжних організаціях, університетській музейній роботі, краєзнавчих наукових конференціях.

Корисними стануть і гостьові лекції фахівців з галузі туризму (рекреації, екскурсійної справи), з яких можна отримати багато корисної інформації про наявні турпродукти для школярів, про останні зміни в законодавчо-нормативних положеннях, дізнатись про сучасні технології надання рекреаційних та туристичних послуг. Неформальне спілкування із запрошеними фахівцями часто розкриває багато нюансів в їхній практичній діяльності, про що в підручниках навряд чи напишуть. Поглибити знання з географічного (історичного, літературного та ін.) краєзнавства допоможуть зустрічі студентів з відомими місцевими краєзнавцями.

Під час педагогічних практик, які обов'язково є в програмі підготовки фахівців з галузі Освіта/Педагогіка, варто орієнтувати студентів-практикантів на вивчення досвіду баз практики (шкіл, гімназій, ліцеїв) в організації роботи шкільних гуртків з краєзнавства, екології, спортивного туризму тощо. Корисним буде для здобувачів освіти ознайомитись з планом гуртка та взяти участь у заходах, запланованих керівниками.

Ураховуючи особливості сьогодення (російська-українська війна та її наслідки) вважаємо за необхідне звернути особливу увагу в підготовці майбутніх учителів географії на такі аспекти рекреаційно-туристичної діяльності:

- правові питання організації екскурсій та туристичних маршрутів (оформлення дозволу на туристичну поїздку та супровідних документів, розподіл повноважень та відповідальності та ін.);

- вимоги безпеки під час подорожей з дітьми та молоддю (у т. ч. алгоритми дій керівника групи в різних екстремальних ситуаціях на маршруті, порядок та прийоми долікарської допомоги постраждалим, попередження нещасних випадків);

- психолого-педагогічні особливості рекреаційно-туристичної діяльності (уміння правильно формувати групи туристів, вибудовувати відносини з учасниками туристичної подорожі або екскурсійною групою, не допускати виникнення конфліктів і т. ін.);

- використання цифрових технологій в організації рекреаційно-туристичної діяльності дітей та молоді.

Щодо останнього, то майбутній вчитель географії для організації екскурсій, подорожей та експедицій повинен вміти: зробити маршрутну карту за допомогою веб-картографічних платформ; використати сучасні цифрові сервіси для оформлення «пам'ятки туриста» або сторінки подорожі у Facebook з фото та коротким щоденним звітом для заспокоєння батьків; розробити віртуальну екскурсію; задіяти мобільні застосунки для орієнтування на маршруті. Прикладом корисного мобільного додатку може слугувати Maps Me. Закачаний у смартфон, він допоможе зорієнтуватись у великому місті навіть за відсутності Інтернету. Широкого поширення під час організації подорожей школярів набуває практика створення віджетів (віджет – це невелика програма, яка показує деяку інформацію або виконує нескладну дію). Так, інструмент BookWidgets дозволяє зробити веб-квести з практичною інформацією до туристичної поїздки (це можуть бути робочі аркуші, пазл-мозаїки, інтерактивні карти), які вчитель може запропонувати учням напередодні подорожі, під час, або по завершенні подорожі, щоб підвищити ефективність останньої [3]. Віджет учні відкривають за посиланням, яке надсилається на смартфон.

Насамкінець зазначимо, що впровадження окреслених заходів сприятиме підготовці висококваліфікованих педагогів-географів, для яких організація екскурсії або туристичної подорожі не стане стресом та непідйомним завданням.

Список використаних джерел

1. Тименко Л. Особливості організації подорожей та експедицій з учнівською та студентською молоддю. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія : Педагогічні науки. 2015. Вип. 140. С. 140-143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_140_37 (дата звернення 29.04.2023).
2. Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді: офіційний сайт. URL: <https://patriotua.org> (дата звернення 28.04.2023).
3. How to boost your field trips with technology. BookWidgets. URL: <https://www.bookwidgets.com/blog/2022/04/how-to-boost-your-field-trips-with-technology-the-complete-teacher-guide> (дата звернення 29.04.2023).

Мельник О. В.,

к. геогр. н., асистент кафедри фізичної
географії географічного факультету,
e-mail: melnykoleg28@ukr.net

Мельнійчук М. М.,

к. геогр. н., професор кафедри фізичної
географії географічного факультету,

Стельмах В. Ю.,

к. геогр. н., старший викладач кафедри
фізичної географії географічного
факультету,

Ковальчук С. І.,

старший лаборант кафедри фізичної
географії географічного факультету,
магістр географії,

Качаровський Р. Є.,

старший лаборант кафедри економічної
та соціальної географії географічного
факультету, магістр географії,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки

МОЖЛИВОСТІ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ БАСЕЙНУ РІЧКИ КРАСОХА

Проведено дослідження рекреаційного потенціалу малої річки Красоха. Здійснено опис об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ), що знаходяться в басейні річки. Запропоновано заходи оптимізації рекреаційного використання об'єктів ПЗФ.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, рекреаційний потенціал, р. Красоха, р. Кормин, р. Стир, Колківська ТГ, Луцький район, Волинська область.

A study of the recreational potential of the small Krasoha River was conducted. A description of the objects of the nature reserve fund (NRF) located in the river basin was carried out. Measures to optimize the recreational use of NRF facilities are proposed.

Key words: nature reserve fund, recreational potential, Krasokha River, Kormyn River, Styr River, Kolkivska TC, Lutsk District, Volyn Region.

Рекреаційний потенціал є іманентною властивістю навколишнього середовища, ландшафтної оболонки, абіотичних та біотичних складових. Одночасно він є одним із різновидів емерджентного прояву комплексної взаємодії між усіма компонентами навколишнього середовища у всеохоплюючому його розумінні (як природного, історико-культурного, соціально-економічного, естетично-атрактивного, ментального простору тощо), що генерує рекреаційний *пропотенціал*, тоді як наявність спостерігача (користувача) надає йому цінності, формуючи рекреаційний потенціал як єдність «ресурс–оцінка ресурсу», яка змінюється залежно від етапів історичного процесу та цивілізаційного будівництва. Основою рекреаційних ресурсів є природоохоронні території, що зазнали незначного антропогенного впливу й перебувають переважно у межах басейнів малих та середніх річок [8–9].

Малі річки Волинської області є об'єктом дослідження багатьох сучасних науковців: Мольчака Я. О., Фесюка В. О., Зузука Ф. В., Кутового С. С., Забокрицької М. Р., Чижевської Л. Т., Павловської Т. С., Нетробчук І. М., Караїм О. А. Рекреаційний потенціал об'єктів ПЗФ басейнів малих річок області досліджували І. М. Нетробчук, Л. Т. Чижевська, З. К. Карпюк, В. Ю. Стельмах, О. В. Мельник, С. В. Полянський, Н. В. Мельник, І. В. Єрко, Р. Є. Качаровський, С. І. Ковальчук, О. В. Антипюк.

Колківська територіальна громада Луцького району Волинської області (центр ТГ – смт Колки), утворена ще в жовтні 2017 р. (площа – 764,9 км², чисельність населення станом на 01.01.2022 р. – 21 459 осіб, 28 населених пунктів) [3–5; 10]. Клімат на території громади характеризується м'якою зимою та нестійкими морозами, теплим літом, затяжними опадами у вигляді дощу восени та весною; сприятливий для здійснення рекреації й туризму впродовж року: у травні–серпні – для активного й пасивного відпочинку, кліматолікування, взимку – для організації зимових видів туризму і активного відпочинку в холодний період (триває близько 60 днів). Середньорічні значення за 2022 р.: температура – +9,1 °С (мінімальна температура – -13,3 °С, максимальна –

+33,0 °C); атмосферний тиск – 748,8 мм рт. ст. (мінімальне значення – 723,9, максимальне значення – 771,1); вологість повітря – 76 % (мінімальне значення – 20 %); швидкість вітру – 3,9 м/с. Тривалість безперервного періоду з температурою понад 0 °C – 214 діб (з 19.04.2022 р. до 18.11.2022 р.) [3–4; 10].

Річка Красоха – ліва притока р. Кормин (права притока р. Стир, басейн р. Дніпро) протікає у межах Колківської ТГ. Довжина річки – 15,38 км, площа водозбору – 96,61 км², похил – 0,31 м/км. Витік знаходиться на південний схід від с. Семки, далі тече переважно на північний схід через с. Красноволя і навпроти с. Тельчі впадає в р. Кормин (довжина річки – 61,98 км, площа водозбору – 675,98 км², похил – 0,59 м/км) [3; 5; 7; 9–10].

У басейні р. Красоха, переважно в межах басейну її основної притоки р. Грань, на землях Рудниківського лісництва ДП «Колківське ЛГ» розташовані три об'єкти ПЗФ місцевого значення, що утворені рішеннями Волинської обласної ради зокрема, це однойменні заказники ландшафтний «Рудниківський» (загальна площа 376,0 га, утворений від 27.12.2006 р., № 7/29) та лісовий «Рудниківський» (6,5 га; від 17.03.1994 р., № 17/19), а також ботанічна пам'ятка природи «Журавичівська» (2,4 га; від 17.03.1994 р., № 17/19). Загальна площа природоохоронних територій басейну малої р. Красоха складає 384,9 га, щільність – 5,64 об'єкта/100 км², частка земель ПЗФ – 7,24 %. Переважаючими об'єктами ПЗФ є ландшафтні території, площа яких становить 376,0 га (частка – 97,7 %) [3–4; 6; 8; 10].

Природоохоронні об'єкти басейну р. Красоха, створені для збереження вікових високобонітетних насаджень із сосни звичайної *Pinus sylvestris*. Трав'яний ярус яких є багатим на лікарські рослини, ягідники із журавлини болотяної *Vaccinium oxycoccos*, чорниці миртолистої *Vaccinium myrtillus*, буяхів звичайних *Vaccinium uliginosum* (лісовий заказник «Рудниківський»). Ці лісові фітоценози стали місцем мешкання і розмноження багатьох видів поліської фауни – зайця сірого *Lepus europaeus*, вивірки звичайної *Sciurus vulgaris*, сарни європейської *Capreolus capreolus*; деяких лісових видів птахів, зокрема лелеки чорного *Ciconia nigra* – рідкісного виду ЧКУ, що охороняється конвенціями CITES, Бернською, Боннською, угодою AEWA [1–2; 5–6].

Для стійкого довготривалого функціонування об'єктів ПЗФ необхідно вжити певних заходів і дотримуватись певних вимог [5; 8; 10]: 1) підвищити рівень охорони збережених частин території об'єктів ПЗФ; 2) здійснити зонування територій, істотно зменшивши частку земель, доступних для обмеженого господарського використання; 3) локалізацію рекреаційної дисгресії здійснити шляхом виокремлення екологічних стежок та маршрутів із одночасною заборонаю створення стаціонарних закладів розміщення, що передбачають будівельні роботи; 4) підвищити статус наявних об'єктів ПЗФ місцевого значення до загальнодержавного; 5) створити нові об'єкти природно-заповідного фонду; 6) створити екологічні служби на рівні Колківської ТГ Луцького району Волинської області; 7) управління об'єктами ПЗФ здійснювати колегіально екологічною службою Колківської ТГ Луцького району із залученням спеціальної наукової комісії (куратором об'єкта від ЗВО та НДІ), пріоритетом якої буде збереження об'єкта ПЗФ; 8) внести існуючі об'єкти ПЗФ до місцевих, регіональних та міжрегіональних туристсько-рекреаційних маршрутів; 9) покращити інформування місцевого населення та рекреантів про цінність об'єктів ПЗФ для формування проактивного екологічного світогляду.

Висновки. Об'єкти ПЗФ басейну р. Красноха є досить важливими елементами мережі природоохоронних територій Волинської області. Вони мають значний рекреаційний потенціал. Визначення фактичної рекреаційної ємності є першочерговим завданням, що повинно передувати їхньому рекреаційному освоєнню.

Список використаних джерел

1. Карпюк З. К., Фесюк В. О. Природоохоронні мережі Волинської області: монографія. Луцьк : видавництво «Терен», 2021. 212 с.
2. Карпюк З. К., Фесюк В. О., Антипюк О. В. Природно-заповідний фонд Волинської області : альбом-каталог Київ, 2018. 136 с.
3. Колківська територіальна громада. URL: <https://kolkyrada.gov.ua/> (дата звернення 01.04.2023).
4. Луцька РДА. URL: <http://lutskadm.gov.ua/> (дата звернення 02.04.2023).
5. Мельник А. В., Чир Н. В., Качаровський Р. Є. Природоохоронні території в контексті туристичної привабливості ОТГ: регіональний вимір. РЕГІОН–2020: стратегія оптимального розвитку : матер. Міжнар. наук.-практ. конф.

- (м. Харків, 8-9 жовтня 2020 р.). Харків, 2020. С. 142–145.
6. Природно-заповідний фонд Волинської області. URL: <http://eco.voladm.gov.ua/category/all/locality=9> (дата звернення 05.04.2023).
 7. Регіональний офіс водних ресурсів у Волинській області. URL: <https://vodres.gov.ua/> (дата звернення 04.04.2023).
 8. Управління екології та природних ресурсів Волинської ОДА. URL: <https://voladm.gov.ua/category/upravlinnya-ekologiyi-ta-prirodnih-resursiv/1/> (дата звернення 04.04.2023).
 9. Чижевська Л. Т., Лавренчук О. М., Качаровський Р. Є., Карпюк З. К., Антипюк О. В. Оцінка сучасного стану водних ресурсів Волині. *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів* (11–12 квітн. 2019 р.), Луцьк, 2019. С. 98–101.
 10. Чир Н. В., Єрко І. В., Качаровський Р. Є., Антипюк О. В. Перспективи розвитку туристичної інфраструктури Маневицького району Волинської області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Географія»*. 2018. № 1. Вип. 44. С. 118–123.

УДК 37.14

Назаренко Т. Г.,
д. пед. наук, професор, завідувачка
відділу навчання географії та
економіки,
Інститут педагогіки НАПН України
e-mail: geohim@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ЗНАНЬ ЗАСОБАМИ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Туристична освіта – це галузь навчання, яка зосереджена на формуванні навичок, знань та компетентностей, пов'язаних з управлінням та наданням послуг рекреаційного туризму. Вона включає в себе вивчення принципів, практики та політики туризму, а також управління рекреаційними об'єктами, пам'ятками та подіями [1, с. 78].

Туризм як соціально-економічне явище є об'єктом вивчення багатьох наук: економіка, географія, краєзнавство, історія, екологія, право, політика, медицина, психологія та соціологія, культурологія тощо. Кожна з наук додає певні чинники в сферу туризму, створюючи новий науковий напрям туризмознавства –

туризмологію. Узагальнюючи сказане, робимо висновок про те, що вивчення туризму може відбуватися за галузевим або проблемним принципом. Саме проблемний принцип, за визначенням О. Любіцевої, професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка, покладений у формування нового наукового напрямку туризмології, де комплексне дослідження туризму стає міждисциплінарним завданням [3, с.38].

Вперше із туризмом учні знайомляться на уроках географії в закладах загальної середньої освіти. Формування туристичних знань може стати чудовим способом допомогти учням зрозуміти важливість індустрії туризму та її вплив на різні країни та регіони, а відтак сформувати профорієнтаційне мислення при обранні майбутньої професії.

Під час вивчення географії учні дізнаються про різні регіони світу, їхні фізичні та культурні характеристики та те, як вони взаємодіють один з одним, про різні види туристичних напрямків, такі як історичні місця, природні та культурні пам'ятки [2, с. 281]. Завдяки цим знанням учні можуть розвинути розуміння чинників, які приваблюють туристів до різних напрямків, таких як клімат, географія, культура та історія. Вони також можуть дізнатися про вплив туризму на місцеву економіку, культуру та навколишнє середовище.

На додаток до традиційного навчання в класі, шкільна географія також надаватиме учням можливість брати участь у практичному навчанні, наприклад через екскурсії до місцевих туристичних місць або участь у віртуальних турах відомими пам'ятками.

Яким же чином відбувається формування туристичних знань на уроках географії. Ось декілька порад вчителю:

1. Ознайомте учнів із поняттям туризм. Почніть із переліку наукових туристичних понять та їх різними формами, такими як відпочинок, пригодницький та екологічний та зелений туризм.

2. Досліджуйте туристичні напрямки. Заохочуйте учнів досліджувати та вивчати різні туристичні напрямки, такі як національні парки, історичні місця та культурні пам'ятки.

3. Дослідить вплив туризму. Поясніть учням про позитивний і негативний вплив туризму на довкілля, місцеві громади та економіку. Це може включати обговорення таких питань, як перенаселеність, забруднення та культурна ерозія.

4. Проаналізуйте статистику туризму. Використовуйте статистичні дані, щоб допомогти учням зрозуміти економічне значення туризму та його вплив на різні країни та регіони.

5. Плануйте проект сталого (збалансованого) туризму. Заохочуйте учнів критично мислити про те, як розробляти проекти сталого (збалансованого) туризму, які мінімізують негативні наслідки та сприяють позитивним результатам як для відвідувачів, так і для місцевих жителів.

6. Організуйте екскурсію. Екскурсія до місцевого туристичного місця чи пам'ятки, надасть учням практичний досвід і краще розуміння індустрії туризму.

Загалом, формування знань про туризм на уроках географії може стати пізнавальним і захоплюючим способом допомоги учневі в сприйнятті навколишнього світу та просторової організації, а в майбутньому в обранні видів діяльності, пов'язаних з професією [6, с.22].

Саме шкільний навчальний предмет географія вперше в учнів формує уявлення про туризм. І знайомляться вони з ним через зміст підручника, де надається інформація про туристичну сферу економіки. Зміст підручника географії для закладів загальної середньої освіти містить інформацію про природні та культурні пам'ятки різних регіонів України та світу, зокрема наводяться данні про історичні пам'ятки, музеї, парки та інші туристичні природні та культурні об'єкти [5, с. 23-24]. У підручниках також розглядається інфраструктура туризму, включаючи готелі, ресторани, транспорт та інші послуги, які обслуговують туристів. Все більш популярним в Україні стає екотуризм і підручники з географії висвітлюють і цю тему, наголошуючи на важливості збереження навколишнього середовища, сприяючи розвитку сталого(збалансованого) туризму.

Вплив туризму на навколишнє середовище, економіку та суспільство також розглядається в підручниках з географії. Це включає позитивні та негативні наслідки туризму для місцевих громад, такі як економічні вигоди, збереження культури та погіршення навколишнього середовища.

Оскільки туризм в Україні стрімко розвивається в останні роки, і країна стає все більш популярним місцем для іноземних туристів, виникає необхідність у більш ретельному вивченні туристичних особливостей і це покликана зробити в закладах загальної середньої освіти саме географія, як комплексна інтегрована наука [4, с. 115].

Події останнього року переконали нас у важливості вивчення географії як просторової науки для збереження цілісності державної території і розвитку туризму в тому числі. Інтеграція та комплексний підхід необхідний для вирішення екологічних, економічних та соціальних проблем суспільства. У наш час взаємозв'язок природи й людини особливо актуальний. Але які б не були програмні вимоги та методичні вказівки, вони будуть здійснюватися насправді лише за умови, якщо вчитель буде досить обізнаний про сутність інтегрованих зв'язків, переконаний в необхідності їх і буде володіти практичними навичками для здійснення їх у викладацькій роботі.

Список використаних джерел

1. Абрамов В. В. Історія туризму : підручник. Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків: ХНАМГ, 2010. –294 с.
2. Блій Г., Муллер П., Шаблій О. Географія: світи, регіони, концепти. Київ: Либідь, 2004. 738 с.
3. Любіцева О. О. (у співавторстві) Країни – лідери туризму. Київ: «Альфа-ПІК», 2019. 382.
4. Мальська М. П. Туризм у міжнародному і національному вимірах. Історія і сучасність. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 266 с.
5. Назаренко Т. Г. *Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання)*. Харків. ВГ «Основа», 2016. – 112 с.: іл., табл. URL: <https://lib.iita.gov.ua/id/eprint/707431>.
6. Прасул Ю. І. Картографування для потреб туризму : Бібліографічний довідник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2005. 44 с.

*Немировська Т.Г.,
вчитель біології та географії,
спеціаліст першої категорії,
Долинівська філія
КЗ «Гайворонський ліцей №1»
Гайворонської міської ради
Кіровоградської області
e-mail: nemirovska@gmail.com*

ТУРИЗМ ЯК СУЧАСНИЙ СПОСІБ ПІЗНАННЯ ТЕРИТОРІЇ

З року в рік зростає кількість мандруючих людей. Мандрують діти, молодь, дорослі, люди похилого віку. Мандрують літаками, автомобілями, потягами, на велосипедах, байдарках, плотах, пішки. Сьогодні туризм визначають як феномен ХХІ ст. , що став невід'ємною складовою життя більшості людей світу.

Особливим рішенням ООН було визнано, що туризм є одним із найбільш бажаних видів людської діяльності, що заслуговує на похвалу і захоплення з боку всіх народів. Тому згідно статті 24 Загальної декларації прав людини, прийнята Генеральною асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року проголошує: «Кожна людина має право на відпочинок і вільний час, включаючи розумне обмеження робочого паку періодичні оплачувані відпустки». Стаття 12, Міжнародного паку про громадянські і політичні права; прийнято 6 грудня 1966 року Генеральною асамблеєю ООН, закріплює право кожної людини вільно залишити будь-яку країну, у тому числі й власну. У 1985 р. на VI сесії Генеральної асамблеї Всесвітньої туристичної організації при ООН /ВТО/ було схвалено «Хартію туризму». У ній проголошено право кожної людини на відпочинок та дозвілля, що передбачає вільне без обмежене пересування, окрім забороненого законом [10].

В наш час туризм набув величезного значення як соціально-культурне явище. Оскільки за допомогою мандрівок, подорожей, екскурсій люди краще пізнавали свій край, особливості його природи, історії, культури.

У Акопультко (документ Всесвітньої наради з туризму) 1982 року зазначено, що світовий туризм може стати чинником забезпечення миру на Землі,

моральною та інтелектуальною основою для взаєморозуміння і взаємного зв'язку між народами [10]. Він розширює світогляд, підвищує культурний рівень, забезпечує духовне життя, є чудовим засобом пізнання природи, знайомить зі звичаями, побутом, культурою. На нинішній час у світі нараховує більше 200 міжнародних організацій ядром яких виступає Організація Об'єднаних Націй (ООН), тому 2 січня 1975 року було створено Всесвітню туристичну організацію (ВТО). ВТО об'єднує нині більше 160 країн та територій [10].

Відповідно до Закону України «Про туризм», туризм – це тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування. Турист – особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з метою перебування, незабороненою законом країни на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачувальної діяльності та із зобов'язаннями залишити країну або місце перебування в зазначений термін.

Туризм сприяє розвитку пізнавального і дослідницького краєзнавства. Тому в умовах рідного краю туристи часто стають краєзнавцями, а краєзнавці – туристами, оскільки туризм є найважливішим засобом пізнання рідного краю.

Рідна природа – могутнє джерело виховання учнів, оскільки досліджуючи природу дитина, глибше вивчає навколишнє середовище, розвиває інтелект і культуру, тому учитель географії спираючись на багатий конкретний матеріал, який дає навколишнє середовище, може і повинен полегшити учням засвоєння складних понять фізичної та економічної географії, захопити їх процесом пізнання природи і життя своєї країни, виховати істинних громадян незалежної України і тут справджуються слова письменника [9].

Великого значення краєзнавству надавав В.О. Сухомлинський. Так, він вважав, що одним із найголовніших завдань учителя є відкриття перед вихованцями першоджерел рідного краю, рідного міста, села, який потрібно вивчати всебічно тому, що краєзнавчий матеріал поживляє сприйняття на уроках, робить його цікавим, допомагає учням глибше зрозуміти нові наукові

поняття й терміни, розширює і поглиблює розуміння ними навколишнього середовища, прищеплює уміння активно впливати на нього [3].

Використання краєзнавчого матеріалу – ефективний засіб зв'язку навчання географії з життям, трудовою діяльністю місцевого населення, засіб активізації пізнавальної діяльності школярів у процесі навчання і підвищення його виховного значення. Також проводячи краєзнавчу роботу на місцевості вчитель вивчає психологічні особливості учнів, їхні інтереси й нахили, а це у свою чергу полегшує вирішення питання індивідуального підходу у навчання й вихованні [9].

Тому, вивчаючи предмет «Пізнаємо природу» в 5 класі доцільно, при вивченні тем «Рослини та їхнє різноманіття», «Тварини та їхнє різноманіття», «Земля на глобусі і фізичній карті», «План місцевості», «Гриби й лишайники» використовувати фото, відео та гербарні матеріали.

При вивченні географії в 6 класі результативним буде використання бесіди «Рослини рідного краю», ігор «Біологічне лото», «Зоологічне лото», а також екскурсії по екологічній стежці «Стінка», «Бам», де діти мають змогу вивчать геологічну структуру, кліматичні, ґрунтові ресурси, рослинний і тваринний світ.

В 7 класі при вивченні «Географії материків і океанів» учні порівнюють природу рідного краю порівнюючи геологічну будову, кліматичні ресурси, рослинний і тваринний світ, що дає краще закріпити матеріал. Цікавими для учнів є ігри «Поле чудес», «Брейн-ринг». Закріпленню вивченого матеріалу сприяє екскурсія, зокрема учні нашої школи відвідали розплідник в Червонянському лісництві, де в живу вивчали життя таких тварин, як фазани, олені, косулі, дикі свині, від яких діти були в захваті.

На території ТОВ «Долинівка» є страусина ферма, інкубаційна фабрика по вирощуванні гусей, курей, свиней, ВРХ. Ці місця відвідували учні Долинівської філії, а потім готували учнівські проекти.

З учнями 8 – 9 класів більше детально вивчались урочище «Стінка», «Бам», були зібрані картографічні, гербарні матеріали, вивчались рідкісні рослини і

тварини своєї місцевості, гідрологічні об'єкти, розрізи ґрунтів, кліматичні ресурси. Також учнями була здійснена екскурсія в краєзнавчий музей «Місцями бойової слави» і відвідування сіл Червоне і Хашувате, де діти ознайомились з цікавим краєзнавчим матеріалом.

Вивченню рідного краю сприяли і екскурсії на метеорологічну станцію м. Гайворона, де діти ознайомились з різними метеорологічним обладнанням, що дозволило більш якісно вивчити програмний матеріал.

Також був відвіданий Гайворонський краєзнавчий музей та краєзнавчий музей с. Гайворона, де діти вивчали і знайомились з тваринним світом рідного краю, розглядаючи муміфікованих тварин.

При вивченні «Економічної і соціальної географії» використовується краєзнавчий матеріал при вивченні галузей господарства, цьому сприяє і мانیвська робота «Населення Гайворонського району і проблеми і перспективи», розробки наукових проєктів «Моя Кіровоградщина», «Кіровоградщина – перлина всесвіту», «Заповідні куточки Гайворонського району». Ці матеріали були джерелом для написання книги «Заповідні куточки Кіровоградщини», авторами яких були педагоги Гайворонської громади.

До туристсько-краєзнавчої роботи залучаються і батьки. Діти 5 – 6 класів ведуть календарі природи. Є сім'ї, в яких фенологічні спостереження перетворюються на захоплення, на повсякденну потребу. Учитель керує цією роботою так, щоб не звести спостереження до простої фіксації, навчає встановлювати зв'язки між природними компонентами та явищами. Читання великої книги природи супроводжується короткими записами, перевіркою народних прикмет, виготовленням виробів з природних матеріалів, фотополюванням і вивчення стіннівки «В об'єктиві натураліста». Я намагаюсь переконати дорослих і дітей, що будь-який куточок природи може стати місцем цікавих досліджень. Тобто, досліджуючи рідний край в дітей пробуджуються думки, почуття, що дозволяє по-новому озирнутись навкруги. З цією метою організовую з батьками прогулянки до місцевого парку та річки.

У старших класах пропоную батькам взяти участь у вивченні проблем охорони навколишнього середовища на місцевому підприємстві, а також вивчення екологічного стану місцевих криниць села, їх екологічного забруднення особливо в центрі села на основі досліджень СЕС.

Саме в такій роботі підвищується престиж шкільних предметів «Географія» та «Біологія», росте авторитет учителя в очах дітей, учні, на основі краєзнавчого матеріалу більш вдало застосовують теоретичні знання на практиці, пізнаючи нерозривну єдність природного середовища і людини, засвоюючи етичні та правові норми, пов'язані з природокористуванням. І не слід думати, що дивовижні відкриття, цікаві знахідки чекають на нас десь далеко, вони навколо нас.

Список використаних джерел

1. Власова Л. В. Дослідницька робота з учнями під час проведення проходів вихідного дня. *Методичний збірник на допомогу організаторам туристсько-краєзнавчої роботи в школах та позашкільних закладах*. 2006. №4. С.10.
2. Заставний Ф. Виховний потенціал географічного краєзнавства в Україні. *Географія та основи економіки в школі*. 2007. №2. С.40.
3. Корнеєв О. В. Географічне краєзнавство як інформаційна складова шкільної географії. *Географія*. 2008. № 3. С. 6-7.
4. Корнеєв О. В. Методика шкільного географічного краєзнавства. Харків: Вид. група «Основа», 2007. 144 с.
5. Крашло М., Серебрій В. Географія. Практичні заняття на місцевості. Київ: Шкільний світ, 2006. 128 с.
6. Стаднік О. Г. Літня практика з географії. Харків: Вид. група «Основа», 2004. 112 с.
7. Бондаренко С. Шкільні краєзнавчі екскурсії. *Краєзнавство, географія, туризм*. №8. С. 11-18.
8. Суторміна Л. І. Географічне краєзнавство як засіб активізації навчально-виховної роботи. Харків: Вид. група «Основа», 2008. С. 5-14.
9. Осматенко Т. В. Формування краєзнавчих знань – дієвий засіб підвищення ефективності навчально-виховного простору з географії. Харків: Вид. група «Основа», 20008. № 8. С. 2-7.
10. Петринка Л.В. Географія туризму. Харків: Вид. група «Основа», 2011. С. 4-88.

*Нетробчук І. М.,
канд. геогр. наук, доцент кафедри
фізичної географії, Волинський
національний університет
імені Лесі Українки
e-mail: netrobchuk.iryua@vnu.edu.ua*

ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОТУРИЗМУ

Природно-рекреаційні ресурси завжди були і залишаються одними із провідних для організації відпочинку та оздоровлення, в'їзного та внутрішнього туризму, екскурсійної діяльності. Значним таким потенціалом володіє Волинське Полісся, який не в повній мірі використовується.

Волинське Полісся – природна область Українського Полісся, що знаходиться між річками Західний Буг та Случ і займає більшу частину Волинської та північно-західну частину Рівненської областей. Більша частина Волинської області знаходиться в межах Волинського Полісся. Територія його поділяється на північну частину, що розташована у Поліській низовині, та південну – денудаційну хвилясту рівнину. Основними природними особливостями Волинського Полісся, які вирізняють його від інших поліських областей, є низинний рельєф з широкими заболоченими річковими долинами, наявність крейдових порід та їхня тріщинуватість, поширення карстових і льодовикових форм рельєфу (Волинське моренне пасмо). А також – наявність численних озер, додатній баланс вологи, високий рівень ґрунтових вод, формування перезвожених земель і боліт, висока лісистість території, що становить майже 45 % всієї площі області [2].

Рекреація в національних природних парках стала важливим елементом дозвілля та оздоровлення міських жителів. В області функціонують 2 природоохоронні, науково-дослідні, рекреаційні установи загальнодержавного значення – Шацький національний природний парк та національний природний парк «Прип'ять-Стохід» [3]. Відповідно до функціонального зонування на території парку виділено зони стаціонарної та регульованої рекреації.

Найбільший інтерес у розвитку екотуризму в національних парках відіграє рекреаційна зона. Тому розглянемо природні рекреаційні ресурси вищезазначених парків та їх вплив на туристсько-рекреаційну діяльність.

Національний природний парк «Прип'ять-Стохід» – один із найунікальніших природних комплексів, як в Україні, так і у Східній Європі, розташований в північній частині Волинського Полісся. Тут залишилось чимало чудових, незайманих куточків природи, де можна доторкнутись до первинної краси землі. Цей край чарує своїми безкраїми лісами, прекрасними озерами і болотами. Однак найбільш мальовничі краєвиди простежуються уздовж рр. Прип'ять та Стохід. Остання має дуже влучну назву, що характеризує її повністю – «річка сто ходів». Характерною особливістю цих річок є наявність десятків рукавів, русел, затонів, стариць, серед яких безліч заболочених і піщаних островів [1].

Шацький національний природний парк розташований у північно-західній частині Волинського Полісся. Визначальною особливістю території парку є зосередження великої кількості озер різного походження, з розкинутими в пониззі болотами і лісовими масивами. Тут знаходиться одне з найглибших в Україні озеро Світязь та проходить Головний європейський вододіл, який розділяє басейни Західного Бугу і Прип'яті. У парку виділяють 4 зони відпочинку: «Гряди», «Світязь», урочище «Гушове» та «Пісочне» [3,4].

Серед природних ресурсів важливу роль відіграє рельєф, який впливає на просторову диференціацію кліматичних, біотичних та інших ресурсів, а також він має велике значення для естетики ландшафту, створюючи тим самим сприятливий психологічний клімат для успішного лікування, відпочинку та оздоровлення. З позиції геоморфологічного районування територія парків – це Прип'ятсько-Волинська моренно-зандрова і терасна рівнина. Тому тут присутні флювіальний, флювіогляціальний, еоловий, біогенний, лімногенний та антропогенні форми рельєфу. Загалом рельєф парків може впливати на розвиток наукового, велосипедного, пішохідного, лижного, кінного та інших видів туризму.

Поверхневі води є також важливою складовою природних рекреаційних ресурсів. В НПП «Прип'ять-Стохід» протікають 4 річки – Прип'ять, Стохід, Цир і Бистриця. Найголовнішими серед них є річки Прип'ять і Стохід. Вагоме місце в природних водоймах парку займають також озера: Біле, Люб'язь, Рогізне, Добре, Бережновільське. Найбільшим серед озер парку є заплавно-руслове оз. Люб'язь.

До об'єктів зони регульованої рекреації Шацького НПП, в якій відбувається короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, відноситься група озер, що згрупована за класами рекреаційної придатності. Так, до I класу (найбільш придатні) відносять озера Світязь, Пісочне, II клас (досить придатні) становлять озера Пулемецьке, Перемут, Піщанське, Кримно, III клас (придатні) – озера Чорне, Люцимер, Острів'янське, Карасинець, IV клас (мало придатні) – озера Линовець, Довге, Кругле, Мошне, Луки, Климівське та V клас (не придатні) сюди відносяться інші озера. До спеціальних рекреаційних ресурсів на території парку можна віднести мінеральні води та лікувальні грязі озера Світязь. У хімічному складі води є гліцерин, бром та інші лікувальні компоненти. Крім цього, вода дуже м'яка, мікроелементи присутні в іонній формі, що робить її неперевершеним лікувальним і косметичним засобом.

Отже, поверхневі води парків сприяють організації туристсько-рекреаційної діяльності, зокрема розвитку водного, спортивно-оздоровчого туризму, загальнооздоровчого відпочинку (купально-пляжний), рибальству тощо. Варто відзначити, що улітку в НПП «Прип'ять-Стохід» відбуваються змагання з екстремального водного туризму – «Поліська регата».

До того ж, на думку фахівців управління екології та природних ресурсів Волинської обласної державної адміністрації [3], водні ресурси мають значний нереалізований потенціал і можуть служити основою для будівництва на їх берегах будинків і баз відпочинку, пансіонатів, створення рекреаційних зон короткочасного відпочинку.

У рекреації, оздоровленні та лікуванні важливу роль відіграють лісові масиви, зокрема рекреаційного призначення. Основними типами лісу є соснові фітоценози, дубово-соснові субори, березняки, вільхові, подекуди трапляються

змішані дубові гаї з грабом, сосною, ясенем. Ліси багаті ягодами та грибами. Серед грибів, що ростуть у лісах парків, переважають лисички, опеньки, масляки, зелениці, білі, підберезники, підосичники. Багаті ліси також і ягодами. Найбільш поширеними серед них є чорниця, лохина, брусниця, суниця, ожина, малина, журавлина. Загалом лісові ресурси сприяють розвитку пішохідного, кінного, утилітарного туризму (збір грибів, ягід, лікарських рослин, колекцій, гербаріїв), лижним прогулянкам, спортивному орієнтуванню та іграм, фітолікуванню, відтворенню фізичних, моральних сил шляхом споглядання високоестетичних пейзажів [1]. Оскільки потенціал лісових ресурсів також не завжди ефективно використовується, доцільно волинським лісівникам облаштувати більше рекреаційних пунктів, які допоможуть зробити регіон більш туристично привабливим як для місцевих жителів, так і для іноземних туристів та потенційних інвесторів [3].

Особливості рослинного та тваринного світу також впливають на організацію туристсько-рекреаційної діяльності. Так, в НПП «Прип'ять-Стохід» через високий рівень води поширена різноманітна водна і прибережно-водна рослинність. Частина території парку (заплави річок Прип'яті та Стоходу) відносяться до водно-болотних угідь міжнародного значення. Значну частину парку займають ліси (35%), що представлені сосною, вільхою та березою, подекуди дубом. Серед фауни парку найбільше місце займають птахи: чапля сіра, крижень, гуска сіра тощо. З червонокнижних видів: скопа, лелека чорний, орлан-білохвіст, зміїд, журавель сірий. Лише тут в Україні зафіксоване гніздування синиці білої, яка є символом парку. Тут проходить сезонна міграція птахів. Тому вважається, що це одне з найкращих місць в Україні для спостереження за птахами.

В Шацькому НПП теж представлено багатий видовий склад рослинності. Флора парку налічує 795 видів вищих судинних рослин, серед яких найбільшими за кількістю видів є родини складноцвітих, злакових та осокових. Загалом тут представлено близько 40 % флори всього Українського Полісся. Такі лісові угруповання як соснові ліси зеленомохових та чорницевих, соснових лісів ялівцевих, дубово-соснових лісів ліщинових занесені до Зеленої книги України.

Тваринний світ парку представлений типовими поліськими видами: лось, сарна європейська, кабан дикий, заєць сірий, вівірка звичайна та ін. Також варто відзначити, що територія парку є важливим регіоном для збереження зникаючого виду – очеретянки прудкої, а також таких важливих видів як глухар, коловодник ставковий, журавель сірий, які в Європі перебувають під загрозою зникнення [4]. Отже, флористичні та фауністичні ресурси впливають на такі напрями розвитку туризму та рекреації, як наукового (проведення орнітологічних спостережень), зеленого сільського та екологічного туризму, мисливства, рибальства тощо.

З вищезазначеного випливає, що така велика наявність природно-рекреаційних ресурсів позитивно сприяє розвитку екотуристської діяльності в обох національних природних парках та може здійснюватися за такими видами туризму: пізнавальний, науковий, лікувально-оздоровчий, фестивальний, водний, спортивно-оздоровчий, екзотичний.

Список використаних джерел

1. Нетробчук І. М. Туристсько-рекреаційна діяльність в національному природному парку «Прип'ять-Стохід». *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. № 11. С. 139-144.
2. Нетробчук І. М., Забокрицька М.Р., Хільчевський В.К. Волинське Полісся: межиріччя Західного Бугу та Случі – природні ресурси та їхнє використання. *Українське Полісся: проблеми та тренди сучасного розвитку*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Ніжин, 1–2 березня 2021 р. / Ніжин: НДУ ім. Гоголя, 2021. С. 28-32.
3. *Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Волинській області за 2021 р.* URL: <https://voladm.gov.ua/files/file/Ekologiya> (дата звернення: 10.04.2023).
4. Шацький національний природний парк. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 13.04.2023).

*Поліщук В. П.,
вчитель історії та правознавства,
спеціаліст вищої категорії,
звання «старший вчитель»,
КЗ "Гайворонський ліцей №2»
Гайворонської міської ради
Кіровоградської області,
e-mail: dfkzgjksor@gmail.com*

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ГАЙВОРОНСЬКОГО ТЕПЛОВОЗРЕМОНТНОГО ЗАВОДУ В ЕКОНОМІЦІ КРАЮ

Протягом всього історичного розвитку транспорт відігравав помітну роль в економічній сфері. До промислового перевороту XIX століття він складався з гужового, морського та річкового транспорту. З розвитком техніки в нашу епоху, саме залізничний транспорт відіграє найважливішу роль в гужових та пасажирських перевезеннях. Однак подальший сучасний розвиток залізничної галузі в нашій країні та регіоні має як славетні трудові сторінки так і певні проблеми. Це стосується і унікального залізничного підприємства нашого міста відкритого акціонерного товариства «Гайворонський тепловозремонтний завод».

Внаслідок розвитку цукрової промисловості на початку 90-х років XIX століття гостро постало питання вдосконалення транспортної системи. Вантажі доправлялися на підводах до великих станцій. Це призвело до здороження продукції та затримки доставки вантажів. Відсутність шосейних доріг ставила перевезення в залежність від природних умов.

Оскільки гужовий транспорт не справлявся з наростаючим потоком перевезень, було винесено питання реорганізації та розширення існуючої системи транспорту та створення нової інфраструктури. Саме тому з початку 90-х рр. XIX століття починається розвиток залізниць від вузлових станцій до цукрових та спиртових заводів. В кінці 80-х років XIX століття цукрозаводчики краю звернулися до «Київського районного комітету по залізничних і водних

перевезеннях по Дніпру, Дністру та Південному Бугу» із замовленням розробити проєкт судноплавства по Південному Бугу. Справа в тому, що від Первомайська Південний Буг був судноплавним, а до Ладижина і Брацлава були тільки суднохідні відрізки. На думку цукрозаводчиків, будівництво портів та причалів, рух пароплавів та барж дали б можливість вирішити транспортну проблему та отримати зручний вихід до чорноморських портів.

Розробка цього проєкту надзвичайно зацікавила деяких членів комітету, які представляли інтереси власників пароплавів та кораблебудівних заводів. Особливу активність в питанні судноплавства по Південному Бугу проявляв член комітету В. Лещинський, який відкрито лобював інтереси власників пароплавств. Але проти цього проєкту виступив Уповноважений по перевезеннях голова згаданого комітету професор В. М. Щегловітов. Він обґрунтовано довів, що проєкт перевезення вантажів по Південному Бугу надзвичайно дорогий. До портів і причалів потрібно було б будувати під'їзні шляхи, і до того ж від Миколаєва практично не передбачалося зустрічних перевезень. В. М. Щегловітов надав розрахунки, згідно яких водні перевезення були в 2-3 рази дорожчими від залізничних. Саме це стало найвагомішим доказом на користь розвитку залізничного транспорту в краї.

З метою здешевлення залізничного будівництва було прийнято рішення будувати залізницю не на широку – 1520 мм – колію, а вузьку – 750 мм. Саме вузькоколіїні залізниці існували на той час в багатьох країнах і з'єднували основні магістралі з промисловими підприємствами, цукровими заводами, рудниками, шахтами і призначалися для спеціального рухомого складу.

В 1890 році на замовлення Акціонерного Товариства цукрових заводів, Російське акціонерне товариство почало будівництво залізної дороги Рудниця – Устя, а згодом Вінниця – Зятковці – Устя, яка отримала назву «Південні під'їзні шляхи». Згодом виникла потреба протягнути залізниці до станції Підгородня. Напередодні першої світової війни «Південні під'їзні шляхи» налічували 56 тарифних зупиночних пунктів, 17 тарифних станцій, 22 роз'їзди та 1 вантажну платформу.

Згідно плану будівництва, в напрямку Підгородньої важливою залізничною станцією повинно було стати волосне містечко Хашувате, яке на той час було важливим центром торгівлі, знаходилася на перетині торгових шляхів. Але хашуватські підприємці та волосна адміністрація добилися, щоб залізничний центр з усіма службами було перенесено в село Струньківський Ташлик, де згодом виникла станція Гайворон. В 1893 році будівельна артіль із села Пилипонівка (нині м. Бершадь) починає зведення паровозного депо, залізничного вокзалу та інших служб. Із завершення в 1897 основних робіт і почався рух поїздів. В 1898 році для ремонту рухомого складу були закладені паровозоремонтні майстерні [2]. Так розпочалась історія Гайворонського тепловозоремонтного заводу.

За весь період з 1899 по 1917 рік ніякого удосконалення та розширення майстерень не проводилось. Тільки в 1911 році збудований ковальський цех.

Після громадянської війни розпочалась відбудова майстерень. Робітники повертались на роботу і життя в майстернях почало оживати.

З 1928 року з появою компресора у виробництві почали використовувати пневматичне обладнання для ремонту котлів паровозів. З цього часу колектив майстерні почав освоєння капітального ремонту паровозів.

Під час Другої Світової війни робота на заводі продовжувалась до 6 липня 1941 року. З 9 липня розпочалась евакуація обладнання, інвентаря та архівних матеріалів підприємства. Завод евакуювали в місто Алатир Чувашської АРСР.

За 10 років (1946-1956 рр.) розвитку заводу пройшли значні зміни – значно збільшився виробничий план, цехи змінили свій вигляд, більшість цехів. Змінилася і технологія ремонту та виготовлення ряду деталей паровозів. Значно «виросли» виробничі кадри заводу, їх технічна та практична підготовка.

В 1962 році проведена реконструкція паровозоремонтного та механічного цехів, добудовано ремонтно-механічний цех.

Починаючи з 1965 року різко скорочується кількість паравозів які потребують ремонту. Заводу запропоновано перейти на ремонт тепловозів. Колектив заводу провів велику підготовчу роботу з підготовки кадрів,

придбання обладнання, розробці та виготовленню нового технологічного оснащення.

З 1967 року колектив заводу почав ремонтувати тепловози вузької колії ТУ-4. В 1969-1970 рр. добудовано приміщення до ливарного цеху, реконструйований цех з ремонту дизелів. Побудовано приміщення для випробовування дизелів.

З квітня 1972 року кожного місяця завод випускав по три тепловози ТУ-2. Для ремонту тепловозів завод отримав багато нового спеціального обладнання: шліцефрезерний верстат, горизонтально-протяжний, вертикально-фрезерний, хонінгувальний, кругло-шліфувальний, гідропрес.

Тепловози серії ТУ-7 почали ремонтувати з 1986 року.

Колективом Гайворонський ТРЗ в 2001 році освоєні такі напрямки роботи, як: ремонт дизелів типу 12VFE17/24, ремонт гідромеханічної коробки переміни передач ГДП-1000 та НМ-612 теплообмінників 2ТЭ10Л [4].

Система управління заводу постійно удосконалюється, проводяться заходи щодо зниження матеріалоємності та енергоємності виробництва, удосконалюється організація планування матеріально-технічного забезпечення.

У 2001-2013 році Державне підприємство «Гайворонський тепловозоремонтний завод» засноване на державній власності і підпорядковане Міністерству транспорту України.

Відповідно до наказів Міністерства транспорту, підприємство входить до складу Українського об'єднання державних промислових підприємств залізничного транспорту «Укрзалізпром», яке підпорядковується Міністерству транспорту України. Завод постачає запчастини на залізниці України та країни Балтії.

Основними напрямками діяльності підприємства були:

- Ремонт тепловозів нормальної та вузької колії;
- ремонт дизелів;
- ремонт колісних пар;
- виготовлення запасних частин для залізничного транспорту;
- випуск товарів народного споживання послуг [4].

Фонд державного майна України у 2014 році ПАТ «ТРЗ» включив до плану приватизації. В липні 2014 року Кабінет міністрів України затвердив рішення щодо продажу 100% акцій заводу (які знаходилися у власності Фонду державного майна України), і у вересні 2017 року завод був проданий за 10,7 млн. гривень. Новим власником підприємства стала компанія ТОВ «УКРСПЕЦХЕМ».

У 2019 році форма власності підприємства змінена на Приватне акціонерне товариство «Гайворонський тепловозремонтний завод» (ПрАТ «ГТРЗ»).

На сьогодні Приватне акціонерне товариство «Гайворонський тепловозремонтний завод» не працює.

Все що було досягнуто на унікальному Гайворонському ТРЗ за більш як 100 років – це результат праці багатьох поколінь працівників заводу. Досвід, традиції, відданість своєму підприємству.

Список використаних джерел

1. Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. Кіровоградська область. Київ: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1972. 816 с.
2. Комірний О. І. Служить нам вузькоколійка. *Гайворонські вісті*. 2007. №2. С.2.
3. Павличук О. А. Місто над Бугом. Вінниця: «Вінницька газета», 2017. 40 с.
4. Павличук О. А. Край Прибузький. Енциклопедія Гайворонського району. Вінниця, 2008. 288 с.

УДК [908+913](477.65-21)(06)

*Полухіна О.Л.,
вчитель географії та біології
Гайворонська філія №2
КЗ «Гайворонський ліцей №2»
Гайворонської міської ради
Кіровоградської області*

НАРИС ПРО ІСТОРІЮ ТА ГЕОГРАФІЮ МІСТА ЗАЛІЗНИЧНИКІВ.

Я вам розкажу про наш край, про землю наших батьків. Ми звісно любимо свій край, свою малу Батьківщину, але чи можна любити не знаючи.

Сподіваємося, що наша розповідь про визначні місця нашого краю додасть вам знань про рідний край, а значить і любові до нього.

Перед тим як розпочати розповідь про визначні місця Гайворона давайте визначимо його географічне положення.

Перш за все географічні координати міста: 48°20'пн. ш і 29°50' сх д.

Пропоную здійснити подорож по 48° паралелі, але так як, у нас не такі можливості, як у лорда Гленарвана, наша подорож буде заочною. На 48° паралелі розташовані такі міста як Париж, Мюнхен, Ужгород, Чернівці, Кропивницький, Кривий Ріг, Дніпро, Запоріжжя, Донецьк та інші міста.

Що ж до довготи, то це приблизно довгота Пулковської обсерваторії, Києва, Одеси, Константинополя і так далі. Цей меридіан майже співпадає з меридіаном піраміди Хеопса, тому його часто називають Меридіаном Великої Піраміди, або Великим Меридіаном. Ну, а якщо бути абсолютно точним то Гайворон розташований на довготі міста заснованого Александром Македонським, і названого в його честь. Довгота Гайворона – 29°50'сх.д, довгота Александрії – 29°55'сх.д.

Наше місто, розташоване на берегах річки, яку наші предки Богом називали, на Придніпровській височині, майже в центрі найбільшої європейської держави. Маленьке місто залізничників. Маленьке, але таке, таке гарне.

Саме розташування нашого міста можна вважати унікальним, тому не дивно що в ньому є багато унікальних, визначних місць. Ми проклали декілька туристичних маршрутів, які рекомендуємо Вам.

Але спершу давайте дізнаємося (чи пригадаємо), історію його заснування і чому наше місто має таку назву.

Місто Гайворон розташоване на лівому березі річки Південний Буг. Утворилось від злиття трьох сіл – Гайворона, Струнькова, Ташлика.

Поблизу міста виявлені поселення трипільської (III тисячоліття до н.е.) і черняхівської (II-V ст.н.е.) культур. В 1960-61 рр. досліджено Гайворонське поселення VI-VII ст., яке вважається одним із центрів чорної металургії давніх слов'ян. Виявлено 25 залізоплавильних печей, залишки напівземлянкового житла,

виробничий інвентар, прикраси, побутові речі, кераміку тощо. Перша писемна згадка про поселення над Бугом датується 1752-м роком. Тоді було виділено землю для церковних потреб.

Як пише Ю. Сіцінський, у 1753 р. було збудовано дерев'яний храм і освячено на честь Святого Іоанна Предтечі. У 1889 р. споруджено нову цегляну церкву Храм Святого Іоанна Предтечі. У XIX і початку XX століття Гайворон, Струньків і Ташлик входили до складу Хащуватської волості Гайсинського повіту Подільської губернії. Жителі цих сіл були кріпаками. У 1869 р. пруський підданий Вільгельм Дистель на Південному Бузі спорудив греблю і млин, а в с. Ташлику – стельмашню, де виготовлялись вози, колеса та сільгоспінвентар. Млин був дерев'яний, але в 1903 р. він згорів. У 1904 р. збудовано кам'яний млин. Борошно було високого гатунку, тому з 1904 до 1914 р. відправлялось до царського двору.

Розвиток поселенню дала вузькоколійна залізниця, яка була прокладена у 1897 році. На околиці с.Струнькова збудували вокзал, паровозне депо, залізничні ремонтні майстерні. Збільшувалась кількість жителів. Залізничній станції дали назву «Гайворон». Першим промисловим підприємством був винокурний (спиртовий) завод належав він пану О.Чарновському. У 1917 р. створюється ревком, який дбав про охорону підприємств і проводив експропріацію поміщицьких земель. Під час громадянської війни Гайворон окупували австрійські війська, армійські підрозділи армії Денікіна, захоплювали на невеликий проміжок часу озброєні загони отаманів Григор'єва, Зеленого, Волинця, Марусі, Левченка, Клименка, Махна та ін. 6 березня 1920 р. під час першого зимового походу армії УНР було звільнено від більшовиків Гайворон і Хащувате. Відзначилась 1-а Запорізька дивізія Гулого-Гуленка. Радянська влада встановлена у травні 1920 р. Відновлюється робота підприємств, функціонують школи, лікарня, бібліотека. У 1924 р. відкривається школа фабрично-заводського учнівства, сільбуд, хато-читальня. Вживались заходи щодо ліквідації неписьменності. У 1923 р. в Україні проведено адміністративно-територіальну реформу. Гайворон, Струньків і Ташлик увійшли до складу Хащуватського району. У 1926 р. в цих населених пунктах проживало 6368 громадян. Під час

примусової колективізації утворились колгоспи «Червона зірка», «Червоний промінь», імені Чубаря. Взимку 1932-1933 рр. спалахнув страшенний голод. Виснажені і опухлі люди вмирали на полях, вулицях, долинах і в лісах. У 1938 р. села Струньків, Ташлик і посьолок «Пролетарій» було об'єднано в селище міського типу Гайворон. 19 квітня 1949 року президія Верховної Ради УРСР віднесла Гайворон до міст районного підпорядкування і перетворила селищну раду у міську. До них у 1959 р. приєднано і село Гайворон.

В нашому місті є багато визначних місць, які можна з гордістю показувати не тільки киянам, одеситам чи львів'янам, а і іноземцям. Це найдовша в Європі вузькоколійна залізниця, і єдиний на теренах колишнього Радянському Союзу завод по ремонту спочатку паровозів, а потім тепловозів вузькоколійки, залізничний міст, стадіон, школа №5, гранітний кар'єр. І пам'ятники в нашому місті не тільки визначним людям, а паровозам, тепловозам і тракторам, а так склалося тому, що люди у нас працюваті, що живемо ми у місті залізничників, і майже в кожній родині у нас раніше був хтось з родичів залізничником. А ще у нашому місті є Замки Середньовіччя і... навіть Стіна Радості. Тож пропонуємо вам декілька маршрутів екскурсій по найкращому місті в світі. І не забудьте покататися на «подільському трамваї».

Список використаних джерел

1. «Гайворон на п'єдесталі». Укладачі: Ситник О.І., Полухіна О.Л., Баранюк О.М., Хлевнюк О.Я., М.М. Працьовитий Вінниця «ТВОРИ».ТВОРИ», 2020
2. Ситник О. І., Кравцова І.В., Курнос І.Т. Хлевнюк О.Я Петричук О.І. «Природнича географія Гайворонського краю» Вінниця «ТВОРИ».2021.
3. О. Павличук «Місто над Бугом – рікою» Вінниця «Видавництво Вінницька газета», 2017.

*Пугач С. О.,
д. геогр. наук, доцент, професор
кафедри економічної та соціальної
географії,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки
e-mail: puhachserhiy@gmail.com*

ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ МЕРЕЖ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ ЛУЦЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сьогодні у нашій країні триває адміністративно-територіальна реформа. Новостворені територіальні одиниці потребують детальних наукових вишукувань з метою оптимізації їх функціонування та пошуків стратегій для подальшого розвитку. Одним із головних завдань є вивчення транспортних мереж, адже саме шляхи сполучення є похідною від адміністративного поділу, його «кровоносною системою». Після територіальної реформи гостро постала проблема комунікацій між центром та периферією, будь-яка територіальна реформа потребує масштабного шляхового будівництва. Враховуючи обмежені сучасні фінансові можливості нашої країни, ми не можемо собі дозволити прокладання (чи реконструкцію) неефективних та другорядних доріг. Саме тому ми вважаємо такі дослідження актуальними та такими, що потребують подальших вишукувань.

Мережа автомобільних доріг загального користування Луцького району Волинської області складає 9865,8 км, у тому числі 589,7 км (6,0 %) доріг державного значення та 9276,1 км (94,0 %) місцевого значення та вулиць [6].

Автошляхи державного значення поділяються на 4 групи: міжнародні, національні, регіональні, територіальні. Із 589,7 км загальної довжини автомобільних доріг державного значення Луцького району 62,5 км (10,6 %) припадає на міжнародні дороги, 160,5 км (27,2 %) – на національні, 59,1 км (10,0 %) – на регіональні, 307,6 км (52,2 %) – на територіальні шляхи.

Міжнародні автомобільні дороги мають найважливіше значення для розвитку регіону. Вони формують опорний каркас території, багато в чому визначають спеціалізацію регіону. По них здійснюються зв'язки із іншими країнами, транзитні переведення. На території Луцького району Волинської області така дорога одна: М-19 (Доманове (на Брест) - Ковель - Чернівці - Тереблече (на Бухарест)) [1]. Це одна із головних транспортних артерій не тільки Луцького району, а й Волинської області загалом. Вона проходить територією Луцької, Підгайцівської, Копачівської, Рожищенської ТГ. Найвищий рівень забезпеченості автошляхами міжнародного значення (густота автошляхів) у Луцькій громаді (73,2 км/1000 км²). Середні показники характерні для Підгайцівської (50,7 км/1000 км²) та Копачівської (49,7 км/1000 км²) територіальних громад. Найнижчі значення відмічені у Рожищенській громаді (24,0 км/1000 км²).

Національні дороги відіграють найважливіше значення для функціонування господарства Луцького району. Автошлях Н-17 поєднує Луцьк із регіональним центром м. Львів. Автошлях Н-22 поєднує Луцьк із пунктом пропуску «Устилуг» та м. Рівне. Національні дороги поширені лише у 8 територіальних громадах Луцького району: Боратинській, Городищенській, Горохівській, Луцькій, Олицькій, Підгайцівській, Торчинській, Цуманській. Найвищий рівень забезпеченості автошляхами національного значення у Підгайцівській громаді (134,0 км/1000 км²). Дещо нижчі показники мають Городищенська та Олицька громади. Середні показники характерні для Боратинської, Луцької ТГ, низькі – для Горохівської, Мар'янівської, Торчинської, Цуманської територіальних громад [6].

Регіональні автомобільні дороги з'єднують дві або більше областей між собою. На території Луцького району така дорога одна: Р-14 (Луцьк – Ківерці – Маневичі – Любешів – Дольськ). Вона проходить територією трьох громад: Луцької, Ківерцівської, Колківської [3]. Найвищий рівень забезпеченості автошляхами регіонального значення у Ківерцівській ТГ (59,0 км/1000 км²).

Дещо нижчі показники мають Колківська (25,9 км/1000 км²) та Луцька (29,6 км/1000 км²) громади.

Територіальні автомобільні дороги з'єднують адміністративні центри областей з районними центрами, містами обласного значення, містами обласного значення між собою та адміністративні центри районів між собою. На території Луцького району Волинської області таких доріг 8 [6]. Найвищий рівень забезпеченості автошляхами територіального значення мають Копачівська (150,9 км/1000 км²), Берестечківська (102,1 км/1000 км²), Торчинська (86,3 км/1000 км²) територіальні громади. Найнижчі показники (менше 26,0 км/1000 км²) мають Городищенська, Луцька, Підгайцівська, Олицька громади.

Автомобільні дороги місцевого значення та вулиці складають основну частку сучасної мережі автомобільних доріг Луцького району. Вони поділяються на обласні та районні. Довжина автомобільних доріг місцевого значення Волинської області складає 9276,1 км. З них 658,2 км (7,1 %) припадає на обласні дороги, 8618,0 км (92,9 %) – на районні дороги та вулиці.

Обласні автомобільні дороги з'єднують адміністративні центри областей з іншими населеними пунктами в межах області між собою та з залізничними станціями. Вони наявні в усіх територіальних громадах Луцького району [3]. Найвищий рівень забезпеченості автошляхами обласного значення мають Берестечківська (213,0 км/1000 км²), Боратинська (178,7 км/1000 км²), Копачівська (163,5 км/1000 км²) територіальні громади. Найнижчі показники забезпеченості (менше 90 км/1000 км²) мають Ківерцівська, Доросинівська, Олицька ТГ. Для більшості громад (Городищенська, Горохівська, Колківська, Копачівська, Луцька, Мар'янівська, Підгайцівська, Рожищенська, Торчинська, Цуманська) характерний показник у межах 90-160 км/1000 км².

Районні автомобільні дороги мають найнижчий статус. Вони з'єднують районні адміністративні центри з іншими населеними пунктами, а останні – між собою. Найвищий рівень забезпеченості автошляхами районного значення та вулицями мають Луцька (5017,2 км/1000 км²), Підгайцівська

(3133,2 км/1000 км²), Боратинська (2424,7 км/1000 км²) територіальні громади. Найнижчі показники густоти районних доріг (менше 900 км/1000 км²) мають Мар'янівська, Берестечківська, Доросинівська, Колківська ТГ. Переважна більшість громад (Городищенська, Горохівська, Ківерцівська, Олицька, Рожищенська, Торчинська, Цуманська) мають показник забезпеченості у межах 1185-2011 км/1000 км².

Головними проблемами розвитку автомобільних доріг Луцького району Волинської області є: недостатнє використання транспортних комунікацій для міжнародного транзиту вантажів; незадовільний транспортно-експлуатаційний стан автодоріг; невідповідність стандартів автомобільних доріг України стандартам ЄС; незадовільний рівень безпеки дорожнього руху; відставання розвитку автомобільних доріг від темпів автомобілізації; низький рівень сервісного обслуговування користувачів; недостатній обсяг фінансування та інвестицій у розбудову доріг і розвиток галузі та ін. [5].

Для покращення якості автомобільних комунікацій необхідна програма розвитку інфраструктури у Луцькому районі Волинській області. Відповідно до Програми автотранспортна мережа району повинна відповідати наступним вимогам [2]: до обласного центру повинні підходити або міжнародні, або національні дороги; до кожного центру ТГ повинні підходити регіональні дороги; до кожного міського поселення повинні підходити територіальні дороги; підвищення транспортної освоєності малозаселених та сільських територій; будівництво автомобільних доріг в обхід населених пунктів; забезпечення транспортного сполучення з кожним поселенням області дорогами з твердим та удосконаленим покриттям; забезпечення відповідності автомобільних шляхів міжнародним стандартам; розбудова міжнародних транспортних коридорів; оптимізація обсягів вантажних і пасажирських перевезень відповідно до пропускної здатності автотранспортної мережі.

Список використаних джерел

1. Автомобільні шляхи України. *Вільна енциклопедія Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Автомобільні_шляхи_України#cite_note-4.

2. Бондар Н. М. Розвиток транспортної інфраструктури України на засадах державо-приватного партнерства : монографія. Київ : НТУ, 2014. 336 с.
3. Луцький район. *Децентралізація*. Сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/newgrayons/1305>.
4. Про затвердження переліку автомобільних доріг загального користування державного значення. Постанова від 16 вересня 2015 р. № 712. *Верховна Рада України. Офіційний веб-портал*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/712-2015-%D0%BF/para6#n6>.
5. Пугач С. Соціальна географія комунікаційних мереж Західної України : монографія / за ред. К. Мезенцева. Луцьк : видавництво «Терен», 2021. 284 с.
6. Служба автомобільних доріг у Волинській області. *Укравтодор*. URL: https://vl.ukravtodor.gov.ua/pro_sluzhbu/pro_nas.html.

УДК 94“1939/1945“:929.52(06)

*Семко Н.Г.,
учитель історії та правознавства,
спеціаліст вищої категорії,
Гайворонська філія №1
КЗ«Гайворонський ліцей №2»
Гайворонської міської ради
Кіровоградської області
e-mail: 19semko75@gmail.com*

ІСТОРИЧНИМИ СТЕЖКАМИ СЕЛА ВІЛЬХОВЕ ГОЛОВАНІВСЬКОГО РАЙОНУ – ПЕРЛИНИ СКІФСЬКОГО СТЕПУ

Село Вільхове розташоване на річці Синиці, лівій протоці річки Південний Буг. Відстань села простягнулась на 11 кілометрів, відстань до районного центру м. Благовіщенське залізничної дороги ст. Грушка – 18 км., відстань до автотраси Київ – Одеса – 6 км. По річці Синиці, після греблі долина звужується, русло, звиваючись між крутими берегами з виходами кристалічних порід, досягає через 7 км околиці с. Вільхове, до греблі, через яку пролягав в минулому Чумацький шлях, а пізніше – тракт з Тульчина до Єлисаветграду, через смт. Голованівськ (ця околиця носить назву «Гардова»).

У с. Вільхове на шляху 7 км, русло переходить з одного ставка в інший. У місцях виходу кристалічних порід збудовано три греблі, на яких в 30-40 р.р. XX століття діяли електростанції, а також до 70 років – «водяні» млини.

Вивчаючи історію виникнення села та його назви, зустрічаємо такі дані, що назва села Вільхове походить від дрімонімів, тобто від назви дерев Вільхи. Та існує версія, що назва походить від слова волхви, які довгий час жили на території сучасного села. Та більшість фактів свідчить про те, що назва села Вільхове походить від назви дерева і засноване у XVIII ст., за даними архіву, хоч є дані про існування поселення ще із часів трипільської культури.

З уст в уста передається легенда, що за часів Коліївщини, це XVIII ст., а саме 1768 – 1969 роки, коли точилися бої за Умань (на той час велика козацька фортеця) Іван Гонта був наказаним гетьманом та очолював загін козаків, що охороняли гарнізон в Умані. Він, перейшовши на бік повсталих козаків Максима Залізняка, вивіз всю скарбницю уманського полку. Там були значні запаси золота, срібла та золота карета. За легендою їх везли на кількох возах. Тікаючи від переслідування польських військ, повсталі, разом із Іваном Гонтою, перебиралися через ліси, не мінаючи і Гардовецький ліс. Щоб не вести з собою великий вантаж (золото, срібло), який ускладнював відступ, вирішили його заховати до кращих часів. Кажуть, що частина цих скарбів закопана у Гардовецькому лісі.

На той час село не було таке велике, як зараз, русло річки Синиці було густо поросле вільхами і старожили кажуть, що тут водилось багато дичини: вовки, лисиці та інші. Так от, коли гайдамаки тікали, вони по дорозі закопували свої скарби в різних місцях. Але, щоб впізнати їх при поверненні, закидали яму камінням і садили дерево, яке не росло у даній місцевості.

В цю легенду в селі Вільхове вірять і досі, і є люди які шукають ці скарби. Але справа ускладнюється тим, що якщо їх шукати із металодетектором, то він буде реагувати на метал, який є вкрапленням у камінні. Тому вважають, що ці скарби знайти не можливо.

Старожили згадують, що скарби були заховані під великими каменюками,

які викладені у формі змії. Залишки цих каменів знаходяться у Гардовецькому лісі. Старожили кажуть, що у кількох жителів села на городах є знаки, які залишили гайдамаки. Наприклад, серед городу може бути брила каміння, яку не можна зрушити з місця, і посаджений кущ, аналогів якому у селі немає.

Село Вільхове належить до найдавніших сіл Голованівського району. Знаходячись у південній частині лісових масивів Уманщини, село органічно вписується у всі історичні процеси цього краю. Встановити первинні витoki історії села сучасним дослідникам буде досить важко, якщо взагалі це зробити можливо. В архівних документах читаємо, що: «...некогда село принадлежало Потоцким и было местечком». Містечко в давні часи було вже значним населеним пунктом, який позначався на топографічних картах, мав певні пільги, значне населення та виконував деякі адміністративні функції. Беручи до уваги той факт, що до середини XVII ст., наші землі належали магнатам Калиновським, ми можемо припустити, що визначення «некогда», швидше за все, відноситься до першої половини XVIII ст.

З кожним подальшим витком вивчення краю час заснування села підсувається все далі і далі в глибину століть. Так, перша дата, яка донедавна була присутня в офіційних джерелах – це початок XIX ст., вже не фігурує. Ті архівні документи, які є сьогодні в нашому розпорядженні, вказують на те, що вже в 1756 році уманським уніатським деканом Василем Кремезовичем був закладений перший у селі Миколаївський храм. Але церкви на пустому місці не виникають, тобто до цієї дати село вже, очевидно, існувало.

Безумовно, що не уніати першими співали псалми на берегах Синиці. Факти, які підтверджують це, нам надала кандидат історичних наук Кривошея І.І., яка працювала з козацькими реєстрами початку XVIII ст. У них іде мова про шляхту, яка проживала в селі Вільховому. На це вказує також і серія випадкових одиничних нумізматичних знахідок. Найбільш давні монети, знайдені тут, це «деньга» часів Анни Іоанівни 1730 року. Більшість знахідок складають польські мідні гроші та три «гроша Августа III», датовані до 1756 року. Оскільки ця територія належала до земель Уманського полку, то вірогідно,

що існувало село вже в другій половині XVII ст. Проте ні історичних, ні матеріальних підтверджень цього на сьогоднішній день ми не маємо. Не відомо нам і те, чи змогли вижити жителі того села після кривавих битв Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького та Руїни. Залишились вони на цих територіях, переховуючись у лісових масивах, які оточували землі теперішнього села, чи переселились, як і більшість жителів нашого регіону, на Лівобережжя? Найдавніші сліди проживання тут людей, які підтверджуються матеріальними знахідками, відносяться до кінця XV ст. Встановлено це вченими відділу середньовіччя ІА НАНУ при аналізі зооморфних теракотових фігурок, знайдених наприкінці XIX ст. жителем села Мельничуком Петром Леонідовичем.

З архівних документів відомо про існування Вільхівського маєтку графів Потоцьких. Сама назва села належить до дрімонімів, тобто в її основі лежить назва дерева – вільха. Дійсно, це дерево проростало ще в 20-х роках у болотистій, багатій на вологу заплаві річки Синиці. Окремі екземпляри її досягали кількох метрів в обхваті.

Цікава назва північної частини села – Гардова. Місцеві жителі пояснюють походження її від торговельних шляхів, які колись проходили через село, спочатку Чорний шлях, пізніше Чумацький. Дещо рідше зустрічається трактовка цієї назви від граду (вид атмосферних опадів). Народознавець та етнограф, поет Яремчук В. П. виводить походження даного топоніму від Бугогардовської паланки.

Проте, на наш погляд, всі ці пояснення не викривають самої суті слова Гардова. Виділивши корінь слова, ми знайшли в сучасних словниках української мови лише одне йому пояснення – гарда, як частина ефесу, скоба на руків'ї шпаги чи шаблі для захисту руки від удару.

Доцільно згадати, що вікінги, жителі Скандинавії, в X ст. називали землі Київської Русі – Гардарикою, тобто країною міст у вільному трактуванні цього слова. Більш точніше ця назва перекладається як захищене, огорожене місце. У сучасних словниках європейських мов корінь нашого слова *guard* перекладається

як захист, оборона. Відоме всім нам слово гвардія - обороняти, захищати, походить якраз від слова – «guarda».

Це слово могло потрапити в українську мову через литовську чи польську. Але найбільш вірогідно, що сягає воно сивої давнини і було відоме ще спільним предкам європейських народів. Ми також можемо провести аналогію між російським словом град (у значенні місто).

Таким чином, ми допускаємо існування в північній частині села укріпленого місця чи невеликої фортеці, яка і дала назву цій частині. Можливо, існувала ціла система фортифікаційних споруд на півдні Уманщини.

На жаль, ми не маємо свідчень місцевих жителів про ці події, не маємо і матеріального підтвердження цієї гіпотези. Вірогідно, що ця система захисту порубіжжя існувала ще до Руїни або в часи Київської Русі. Часта зміна населення стерла в народній пам'яті спогади про ці події, залишивши лише назву. Ймовірно також походження назви Гардова від кам'яної загорожі на річці для ловлі риби, яка могла використовуватися і для перевозу через річку Синицю. Найбільша група топонімів села утворена за допомогою такого граматичного засобу, як відмінок: Чаплоуцький ліс, Секлетин яр, Боцаковий яр, Нирчишин яр, Філатова криниця, Тодоркове поле, Тодоркова криниця, Гудзів яр, Настін яр, Попадикова криниця.

Як бачимо, всі вони походять від прізвищ та імен жителів села. У цій групі відсутні топоніми, які б вказували на топографічну чи іншу особливість даного географічного об'єкта.

Наступна за кількістю група назв – це афіксально непереоформлені, безсуфіксні мікротопоніми: Дубина, Осички, Шалина, Бар'як, Шпиль, Три яри, Гадюка. Потічок, Вікнено, Опуст.

Порівняно невелику групу складають, топоніми, утворені за допомогою форманта – івк(а) та -к(а), які додаються до іменної основи або власного імені: Бажатарнівці, Щурівка, Сергіївка, Кирилівка, Лучківка, Кутівка.

Отже, як бачимо, всі назви походять від прізвищ та імен жителів села. У цій групі відсутні топоніми, які б вказували на топографічну чи іншу особливість даного географічного об'єкта.

Список використаних джерел

1. Дослідження гуртківців «Вільхівчанка».
2. Спогади жителів села.
3. Історико-географічний довідник. URL: <http://ulrda.kr-admin.gov.ua/IstorGeogrDov1.html>.

УДК 625.31(437.3)(06)

Ситник О.І.,

*канд. геогр. наук, доцент кафедри
географії та методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: sytnykuman@gmail.com*

Петричук О.І.,

*наук. консультант EurotecKONEČNÝ,
Чехія
e-mail: olichka270598@gmail.com*

ВУЗЬКОКОЛІЙНІ ЗАЛІЗНИЦІ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ В ЖИТТІ КРАЇНИ

Чеські залізні дороги обслуговують понад 7000 поїздів на добу: від романтичних маленьких регіональних поїздів до міжнародних швидкісних поїздів EuroCity. Ви можете легко подорожувати по країні на поїзді або прибути в Чехію з сусідньої Німеччини, Австрії, Словаччини та Польщі. Потяги є поширеним видом транспорту в Чеській Республіці. Більшість чеських міст і сіл мають залізничну станцію. Протяжність ліній залізниць становить 9 441 км, зокрема 96 км вузькоколійних доріг.

На території Чехії була значна кількість вузькоколійних залізниць, як загального користування, так і особливо промислових незагальних. До наших днів дуже мало з них збереглося в започаткованому вигляді. Загалом це залізниці загального користування – ČD-ČSD Třemešná – Osoblaha та Jindřichův Gradec –

Obrataň та Jindřichův Gradec – Nová Bystřice (нині приватна JHMD). Від більших промислових залізниць збереглася Mladějovská důlní železní. Водночас багато ентузіастів вузькоколіїних залізниць також створюють абсолютно нові музейні залізниці або відновлюють деякі недіючі залізниці, наприклад Колінський залізничний музей – Kolín reparační dráha [3].

JHMD – вузькоколіїна залізниця в Йіндржихов Градец була заснована на початку XX ст. і має боснійську колію 760 мм (рис. 1). Будівництво траси було ініційоване місцевими високопоставленими особами, особливо мером Нової Бистриці, д-р. Вовка, якого підтримали місцеві підприємці, фермери та мери муніципалітетів. Зрештою Відень надав концесію, але лише за умови, що колія матиме вузьку колію 760 мм і, крім того, що держава надасть лише часткову фінансову субсидію, а решту витрат покриє місцеве населення. зацікавлені підприємці. Після створення концесії влітку 1896 р. розпочато будівництво, а 1 листопада 1897 р. залізниця була допущена до експлуатації, яку надав ККСтБ за кошти власника. Так була побудована південна гілка сьогоденного JHMD, яка сьогодні обслуговує виключно туристичну галузь Чеської Канади [1].

Рис. 1. Вузькоколіїна залізниця JHMD [1]

Трохи пізніше була побудована північна гілка вузькоколіїної лінії Йіндржихув Градец – Обратань. Концесійний акт був виданий 31 грудня 1904 р. Будівництво колії почалося наступного року, а затвердження відбулося

знову в 1906 р. Перший офіційний рейс поїзда відбувся 23 грудня 1906 р. і не обійшовся без ускладнень через сніг. Північна гілка, як і Bystřická колега, управлялася KKStb від імені власника. Деякі інші об'єкти залізниці були створені лише після її відкриття: депо в Йіндржихові Градці та Каменіце-над-Ліпоу [1].

Упродовж свого існування на Jindřichohradecké вузькоколіїних залізницях (JHMD) було замінено багато тягових і буксирних транспортних засобів. Почали експлуатацію долитовські локомотиви типу U, які сьогодні позначаються як U37.0. Вагони поставлялися локомотивом Рінгхоффера – пасажирським, службовим, вантажним критим, вантажним низькобортовим і декількома парами вантажівок з низькою платформою. Під час Першої світової війни K.und K.-Heeresfelddahn потребував місцевих локомотивів, і вони залишилися на полях битв. Армія надала заміну у вигляді U25.0, але продуктивність була недостатньою. Після війни із залізничного полку були доставлені локомотиви U47.0, які курсували тут до закінчення парової служби.

Після капітального ремонту транспортні засоби експлуатуються на JHMD, особливо в туристичний літній сезон. Під час звичайної роботи сьогоднішній JHMD все ще обслуговує транспортні засоби чеського виробництва TU47.0 і Balmú [3].

У 2013 році JHMD також взяла на себе експлуатацію деяких залізниць стандартної колії в Чехії (Doupovská dráha і Švestková dráha) з вагонами M262.0. Проте упродовж року відбулася зміна повноважень у JHMD і відбувся розподіл послуг за окремими лініями. У 2014 р. JHMD ввів в експлуатацію реконструйовані моторні вагони під маркою M27.0, які були імпортовані з вузькоколіїнок з Польщі. Реконструкцію тоді проводив чеський постачальник. Також на залізничній станції в Новій Бистриці відкрито музейну експозицію: «Як їздили за часів Яри Цірмана» – тобто за часів Австро-Угорщини за часів бистрицької вузькоколіїнки. Відкрита виставка вузькоколіїних транспортних засобів, мабуть, планується також у Новій Бистриці – стартував мотолокомотор. TU47.020.

У 2014 році JHMD також постраждала від короткострокової неплатоспроможності, а також від короткострокової пропозиції про банкрутство, яка, ймовірно, вже остаточно відхилена [1].

Вузькоколійна залізниця Тршемешна – Особляга має колію 760 мм і знаходиться під управлінням сучасної ЧД. Це єдина вузькоколійка, яка працює ČD сьогодні. Траса сформувалася з потреб транспортної служби Osoblažské vyběžek. Фінансували будівництво місцеві підприємці, оскільки держава (Австро-Угорщина) в цьому випадку обіцяла лише дотацію. Власникам Особлязького пивоварного та цукрового заводів довелося витратити значну суму коштів аби розпочати будівництво. Через брак коштів цю залізницю будували як вузькоколійку. За час її існування по трасі курсувала значна кількість транспортних засобів. Їх композиція була схожа на композицію доріжок у Йіндржихов Градці. На трасі почала працювати серія U37.0 разом з локомотивами Ringhofer, як і в Jindřichov Gradec (рис. 2) [5].

Рис. 2. Вузькоколійна залізниця Тршемешна – Особляга [5]

Під час Першої світової війни деякі транспортні засоби були реквізовані австрійською армією і не були повернуті на трасу. Під час домюнхенської республіки на залізницю постачали вагони M11.0 з Копршивніце. Після Мюнхенської угоди залізниця досягла території Німеччини. Залізничний транспорт залишився на місці. Німецька адміністрація DRG навіть додала кілька

машин, але вони були знищені під час відступу німецької армії. Після звільнення на трасу були доставлені локомотиви M21.0 з передвоєнного замовлення з Татра Копршивніце.

На колію також поставили трофейний німецький паровоз під позначенням U58.0. У 1950-х роках залізниця була моторизована за допомогою локомотивів TU47.0 від ČKD, і всі паровози, а потім і моторні вагони були зупинені та скасовані або передані в інше місце. У 1960-х рр. автопарк поповнився пасажирськими вагонами Valm-ů та новими гальмівними вагонами та ходовою частиною Dů.

Нині, через економічні труднощі залізниця намагається отримати користь від туризму – залізничного туризму. Тому він використовує історичні транспортні засоби (M21.0, U57.1, TU36.1) для незвичайних поїздок для любителів залізниці, аматорів і фотографів [5].

Садова залізниця в Драшові біля Тишнова використовує колію 600 мм і розташована на полі власника. Канавка відкита як напівтупикова і була побудована з бракованого залізничного матеріалу промислових і сільськогосподарських колій. Парк складається в основному з легких і коротких типів транспортних засобів, які в минулому курсували на сільськогосподарських, лісових, промислових і військових залізницях. Потім у вагонних і локомотивних сараях створюється виставка колійних, охоронних та інших службових засобів вузькоколійних залізниць. Садова залізниця працює упродовж року, завжди в першу неділю місяця. Під час літніх канікул він зазвичай відкритий щонеділі. Тут, однак, необхідно стежити за розкладом роботи на сайті, або телефонувати за контактним номером оператора музею промислових залізниць [6].

Рис. 3. Садова залізниця в Драшові [6]

Промислова залізниця в Младейові з'єднувала установку випалювання сланцю з шахтою для його видобутку і має колію 600 мм. Тому більшість вагонів, крім тягових машин, становили самоскиди для перевезення сипучих матеріалів – кіплори. Траса має загальну довжину 13 км і має 2 повороти. Траса залізниці на першій ділянці долає значний підйом – до 15%. Загалом як тяговий транспорт використовувалися паровози. Всього їх було 5. Для роботи колії використовувалися локомотиви № 1 і 5, поставлені компанією Krauss Locomotive Company в Лінці. Локомотиви № 2, 3 і 4 використовувалися для перевезення комплектів на станціях – у Мадейові та Гребчі. Пізніше ці локомотиви припинили роботу і почали використовувати тепловози. Роботу в шахті забезпечували санітарний транспорт або тепловози, переобладнані для роботи в шахті. Автопарк складався переважно з вантажівок для перевезення сипучих матеріалів – кіпплорів. Інший автопарк був представлений вагонами взводу, транспортними засобами ПХМ, транспортними засобами для службовців шахти, шахтними туалетами, захисними вагонами та гусеничними транспортними засобами для особового складу. Деякі транспортні засоби, які сьогодні можна знайти в районі Младейовське, також деякий час були виставлені в Музей польових залізниць у Драшові. Сьогоднішня територія в Младейові використовується для музейних цілей, а також як депо для всіх існуючих транспортних засобів Mladějovské průmyslový železíné [4].

Колінська залізниця – польова залізниця в околицях Коліна сполучала сільськогосподарські маєтки з місцевим цукровим заводом і промисловим центром у Коліні. Транспортувався загалом цукровий буряк. Але перевозили й

інші товари – напр.иклад, живих тварин та польові продукти. З цукрового заводу в господарства повертали обрізки кормових буряків. Канавка була побудована в 1894 р. і прослужила за призначенням 70 років. Також варто додати, що він мав колію 700 мм. Після закінчення експлуатації колійне покриття було розірвано та вивезено на інші будівельні колії або здано на металобрухт [7].

Нині Кельнська колія відновлена до її майже первісної форми, причому вузькоколійна промислова та польова колія використовується як туристичне місце для проведення дозвілля та має 600 мм порівняно з оригінальними 700 мм. Деякі з поточних залізничних транспортних засобів надходять безпосередньо з промислових підприємств Чеської Республіки [7].

Промислова залізниця компанії Lasselsberger Plzeň все ще працює повністю, за винятком деяких невикористаних ділянок. Тому це не зовсім траса для катання публіки, хоча сюди іноді переміщують транспортні засоби для їх перевезення під час різних гірничодобувних заходів. Сьогодні промислова залізниця Катержина – Гаск – Воншов все ще виконує свою первісну мету транспортування каоліну від глиноземних шахт до переробних заводів. Колія має промислову колію 600 мм і належить компанії LB Minerals, яка є дочірньою компанією компанії Lasselsberger Plzeň. Залізниця почала працювати ще в позаминулому столітті, і, за винятком міських ділянок, на ній почали ходити двозчеплені паровози різних німецьких виробників – O&K, Krauss і Henschel [2].

Таким чином, вузькоколійні залізниці займають не останнє місце розвитку держави. Залізничний транспорт відіграє важливу роль не лише у житті чеських громадян а й приїзжих, оскільки перевезення є значно дешевим у порівнянні із автомобільним транспортом. На нашу думку, в Україні важливо також розвивати вузькоколійні залізничні перевезення, адже це не лише зручно для пересування громадян, а й неабиякий внесок до економіки країни.

Список використаних джерел

1. JHMD Jindřichohradecké místní dráhy. URL: <http://www.feldbahn-hys.cz/ces/jhmd.html>.

2. Lasselsberger Plzeň - průmyslová dráha Kateřina - Hájek – Vonšov. URL: <http://www.feldbahn.hys.cz/ces/lasselsberger-plzen.html>.
3. Polní a úzkokolejné dráhy v Česku. URL: <http://www.feldbahn.hys.cz/ces/cesko.html/>.
4. Průmyslová železnice – Mladějov. URL: <http://www.feldbahn.hys.cz/ces/mladejov.html>.
5. Úzkokolejné dráha Třemešná – Osoblaha. URL: <http://www.feldbahn.hys.cz/ces/osoblaha.html>.
6. Zahradní železnice Drásov. URL: <http://www.feldbahn.hys.cz/ces/zahradni-zeleznice.html>.
7. Železnice Kolín – Kolínská řepářská drážka. URL: <http://www.feldbahn.hys.cz/ces/kolin.html>.

УДК 044:338.48

Степаненко М. В.,

студентка 4 курсу,

e-mail: stepmarg92@gmail.com

Беркова О.П.,

канд. екон. наук, доцент кафедри

міжнародного туризму та

країнознавства,

Національний авіаційний університет,

м. Київ

e-mail: 0987366872@ukr.net

РОЗВИТОК СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

У сучасних умовах життя, під час воєнного стану в Україні, коли необхідно швидко реагувати на події що відбуваються, використання інформаційних технологій є незамінними. Це стосується також і туристичної сфери. Будь-яка туристична фірма або, наприклад, готель з гарним обслуговуванням повинні миттєво вирішувати проблеми, які виникають.

Туристична сфера пропонує послугу, але цю послугу не можливо побачити в магазині або в пункті продажу. Купуючи послугу, турист отримує її лише в місці споживання або надання послуги. Для зацікавлення туриста потрібно щоб були описи, фото, відео, засоби комунікації. Таким чином, туризм на ринку майже цілком залежить від інформаційних технологій.

Інформаційні технології в туризмі – це система методів і способів передачі і обробки інформації на основі використання технічних засобів, що можуть застосовуватись при управлінні підприємствами сфери туризму, а саме: обслуговуванні клієнтів, співпраці з постачальниками, посередниками, органами державної влади, налагодженні з ними партнерських відносин тощо. [5]

Використання інформаційних технологій в галузі туризму зосереджується в туристичних фірмах, страхових та транспортних компаніях, екскурсійних бюро, готелях, кафе та ресторанах, а також при наданні послуг окремим туристам та туристичним групам.[1] Туристи також використовують туристичні інновації для власної користі – це різноманітні туристичні додатки та сайти.

В діяльності туристичних підприємств можна виділити п'ять сфер застосування сучасних інформаційних технологій:

- інтегрована автоматизація управління підприємством;
- автоматизація функцій обліку;
- комунікації;
- реклама;
- система Інтернет-бронювання [3]

В туризмі використовується досить багато комп'ютерних технологій, потрібних для туристичних підприємств:

- Стандартне програмне забезпечення (Windows)
- Спеціальні інформаційні технології управління в туризмі «МастерТур», «СамоТур»
- Глобальні комп'ютерні системи резервування
- Інтегровані комунікаційні мережі
- Системи мультимедіа
- Інформаційні системи менеджменту (CRM-системи)
- Електронні інформаційні систем авіаліній
- Геоінформаційні системи (метеорологічні сайти та карти) · Електронна комерція [2]

Туристична сфера України за останні роки зазнала значних змін. Якщо основними проблемами туристичної галузі 10 років тому було старе устаткування та відсутність нових технологій, то зараз ситуація докорінно змінилася. Готелі, туристичні агенції, екскурсійні бюро якомога швидше намагаються впроваджувати нові інформаційні технології. До цього їх спонукає конкуренція, що виросла завдяки розвитку туризму в країні, та відповідність міжнародним стандартам щодо надання якісних послуг.

Майже кожне туристичне підприємство України має свою офіційну сторінку на просторах мережі Інтернет. На сайті туроператора є можливість ознайомитися з турами, що пропонує підприємство та швидко забронювати необхідний. На сайті готелю - обрати номер, авіакомпанії – замовити квиток на рейс.

Важливою формою впроваджених технологій в туристичній галузі України є можливість приймати безконтактні платежі. Протягом 2020 року кількість безконтактних карток, які використовували для здійснення операцій, зростає більш ніж на половину в порівнянні з минулим роком [4].

На багатьох офіційних сторінках великих туроператорів України (Anex, Join UP, TUI, Coral Travel, Pegas Touristik, TEZ Tour) можна скористатися чат-ботами - це віртуальні цифрові помічники, які працюють на основі веб-сервісів або додатків. Вони працюють 24\7 для надання інформації туристам.

Іншим новим явищем, що активно популяризується в Україні, є використання соціальних мереж. Ведення офіційної туристичної сторінки не дає туристам забути про туристичне підприємство. І коли буде потреба в ньому, людина більше всього скористається тим, яке вона гарно знає. Тисячі людей можуть побачити як позитивні так і негативні відгуки всього за кілька хвилин. Такі соціальні мережі як Instagram, Telegram, Pinterest, YouTube є основою аудиторії для молоді віком 16-30 років, у Facebook відсоток старших людей в рази більший. Туристичні підприємства розуміють, що до них звертаються люди, які в першу чергу цінують час, тож миттєва комунікація – це обов’язкова умова.

Наявність мобільного додатку є доволі популярною тенденцією, яку намагаються запровадити багато підприємств. Це пов'язано з поширенням мобільних пристроїв та простотою використання. Наявність власного додатку є доволі затратною справою, тому лише великі та мережеві підприємства їх мають.

Мобільний додаток «Join up». Звантаживши застосунок, можна переглянути всі актуальні тури та знайти свій. В додатку можливо дізнатися про готель, переліт, трансфер, пам'ятку про потрібні документи, таймлайн вильотів, трансферів та check-in у готелі, інформацію про будь-які зміни в розкладі, перелік та детальний опис екскурсій, які можна замовити. Додаток має всі послуги, що туристи можуть отримати в туристичній агенції, але основною його перевагою є те, що він «завжди під рукою».

Ще однією із сторін діяльності туристичних підприємств, окрім продажів комплексних турів, є екскурсійна діяльність. Інформаційні технології значно покращили і цю сторону діяльності туристичних підприємств. З кожним роком надавати екскурсійні послуги туристам стає вже легше, тому що в країні запускаються україномовні та іноземні аудіогіди. За ініціативи першої леді України Олени Зеленської до дня 30-річчя незалежності України в Україні було розроблено та запущено 30 аудіо-додатків.

Початок повномасштабного вторгнення змусив українців майже повністю забути про туризм. Впроваджені інформаційні технології стали в нагоді навіть під час війни. За допомогою інформаційних технологій туристичні агенства підтримували зв'язок з туристами, що застрягли за кордоном і, навіть, змогли надати їм кваліфіковану допомогу.

Багато туристичних підприємств надавали послуги перевезень і використання безконтактних технологій оплати дозволяло підприємствам швидше обробляти платежі, в тому числі в ситуаціях, коли туристи не мали доступу до готівки.

За допомогою соціальних мереж, що використовують туристичні підприємства для свого просування, відбувалося інформування аудиторії про сучасний стан в країні як для українців так і для всього світу.

Отже, до основних переваг використання інформаційних технологій в туризмі можна віднести:

1. Зниження витрат на деякі сфери діяльності.
2. Підвищена експлуатаційна ефективність.
3. Покращення якості послуг.
4. Широкий аналітичний інструментарій, який не вимагає певних зусиль для створення звітності.
5. Обслуговування клієнтів і зворотний зв'язок.
6. Полегшення інформаційного обміну та роботи над проектами, пришвидшення документообігу та оформлення документації.
7. Постійний та оперативний доступ до необхідної інформації.

Тому найефективніший спосіб розвитку туристичної сфери - це використання новітніх інформаційних технологій. Завдяки їх використанню суб'єктами туристичної діяльності вже сформувався комплекс вимог, що забезпечують якість туристичних послуг.

Саме в інформаційному просторі відбувається конкуренція за потенційного туриста, як на рівні країн, так і окремих підприємств. Мережа Інтернет дозволяє туристичним підприємствам долучитись до сучасних технологій, відкриває нові форми роботи з клієнтами, забезпечує можливість постійної взаємодії з партнерами, а також доступ до різних інформаційних джерел.

Список використаних джерел

1. Глебова А. О. Інноваційні технології в туризмі. Економіка. Управління. Інновації. 2012. № 2 (8). URL: http://tourlib.net/statti_ukr/glebova2.htm.
2. Кравченко А. В., Костючик С. В. Аналіз інноваційного розвитку вітчизняних туристичних підприємств на ринку України. *Молодий вчений*. № 10 (50). 2017, С. 922-926.
3. Миронов Ю. Б. Інформаційні технології в діяльності санаторно готельних підприємств. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2007.

4. Національний банк України Електронне джерело. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/osnovni-trendi-kartkovogo-rinku-u-2020-rotsi-bezkontaktni-plateji-ta-rozrahunki-v-internet>.
5. Шуляр О. В. Інформаційні технології в туризмі. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/shulyar.htm.

УДК 044:338.48

Степаненко І.В.,
*вчитель хімії та біології,
спеціаліст першої категорії,
Гайворонська філія №1
КЗ «Гайворонський ліцей №2»
Гайворонської міської ради
Кіровоградської області
e-mail:innasb.dj@gmail.com*

ОЦІНКА СУЧАСНОГО РІВНЯ ЗАБРУДНЕННЯ АВТОТРАНСПОРТОМ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ РІЗНИХ РАЙОНІВ МІСТА ГАЙВОРОН

Невід’ємною умовою сталого розвитку нашої країни, окремих її регіонів, кожного населеного пункту, включаючи місто Гайворон, є належний стан навколишнього природного середовища, який гарантує екологічну безпеку життєдіяльності населення. Через людську діяльність відбуваються необоротні зміни атмосфери. Щоб обмежити кількість шкідливих викидів у повітря важливо проводити його постійний моніторинг. Моніторинг атмосфери включає спостереження за станом повітря у різних областях та попередження таких ситуацій, які шкідливо впливають на здоров’я людей та стан інших живих організмів. Моніторинг атмосфери здійснюється у відповідності з ЗУ «Про охорону атмосферного повітря». Він передбачає спостереження за забруднюючими речовинами, шкідливими фізичними впливами та оцінку змін природного середовища в результаті біологічного забруднення.

Проблема забруднення повітря відпрацьованими газами автомобільним транспортом стала глобальною. Спостерігається світова тенденція збільшення кількості автомобілів. Такий процес не може не позначитись на якості повітря, а особливо в густо населених містах. Автомобілі – основне джерело чадного газу.

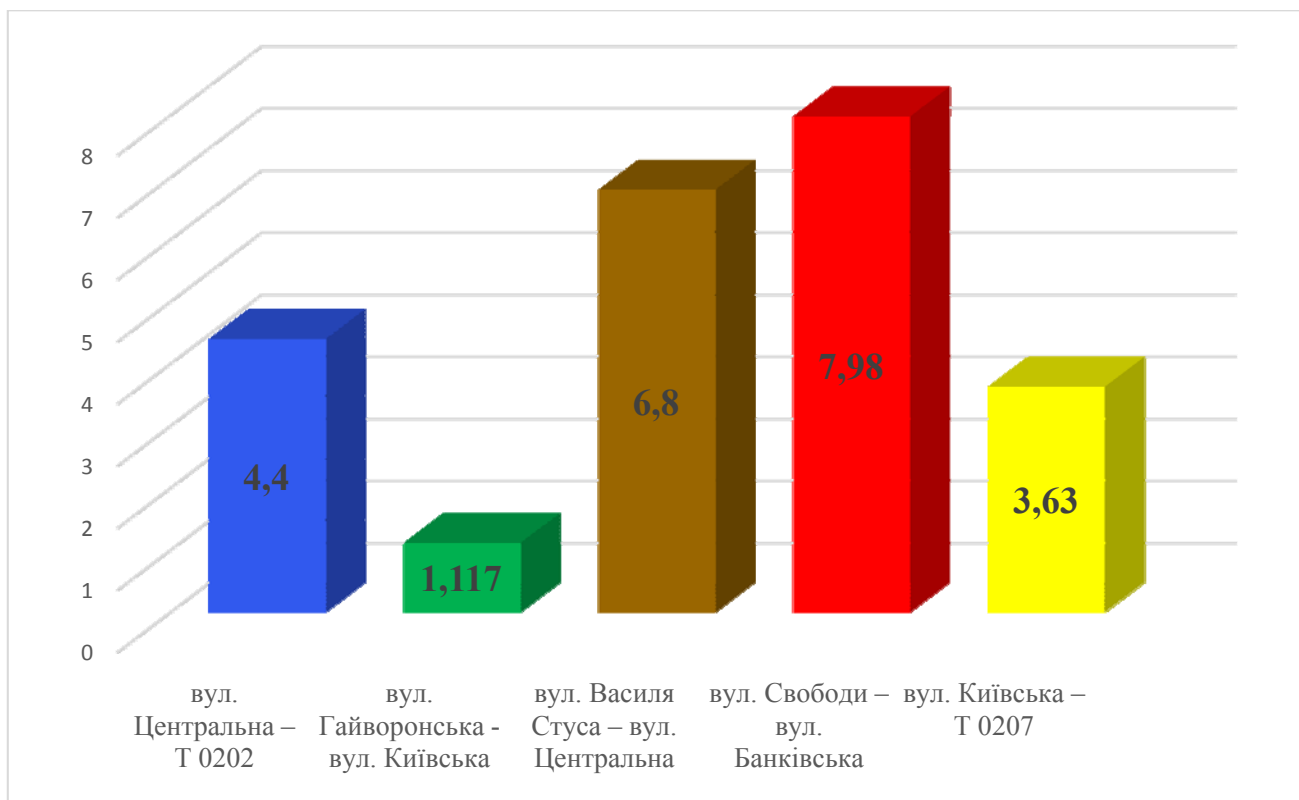
Цей газ є однією з найбільш токсичних сполук і негативно впливає на здоров'я людей.

Навколишнє середовище невинно змінюється під впливом людської діяльності. Протягом усього часу свого існування людина була нерозривно пов'язана з природою. Але, з моменту виникнення високо індустріального суспільства, почала все більше втручатись в її життя. Відповідно до цього, сьогодні виділяють незмінне та змінне оточуюче середовище. Незмінне навколишнє середовище – тип середовища, що відновлюється саморегуляційними процесами. Змінне (забруднене) навколишнє середовище – тип середовища, що змінилося під впливом негативної діяльності людини й шкідливо впливає на здоров'я [1, с.167]. Спираючись на дані гігієнічних досліджень можна встановити прямий взаємозв'язок між захворюваннями населення й концентрацією шкідливих викидів в атмосферу. Зокрема, найпоширенішими хворобами, спричиненими такими впливами є захворювання органів дихання, серцево-судинної та ендокринної систем [8, с. 54].

За об'єкт дослідження були взяті 5 модельних ділянок вулиць міста Гайворон різних категорій. Це вулиці: Центральна, Гайворонська, Василя Стуса, Свободи та Київська. Саме дослідження проводилося за допомогою спостереження та підрахунків.

На кожній точці спостереження визначаємо тип вулиці, швидкість вітру визначався анеометром, відносна вологість повітря визначалася психрометром та інтенсивність руху автомобілів на годину. Дослідження проводилися восени.

Таким чином, провівши аналіз було встановлено, що на 3-х з 5-ти ділянок спостерігається перевищення допустимої концентрації чадного газу, а саме на вулицях Центральна (у 1,5 рази), Василя Стуса (у 2,3 рази), та Свободи (2,7 рази). Дана діаграма показує рівень забруднення чадним газом у досліджуваних ділянках. При нормі в 3 мг/м^3 у деяких випадках значення досягає 8 мг/м^3 .

Також було обраховано коефіцієнт залежності забруднення від типу автомобільного транспорту та встановлено значення від 0,3 до 0,4, що свідчить про середню залежність від даного показника. Обраховано і коефіцієнт кореляції від метеорологічних показників (тиску, вологості, швидкості вітру). Він становить від 0,4 до 0,7 і свідчить про достатню залежність від даного показника.

Рівень забруднення атмосферного повітря карбон (II) оксидом в місті Гайворон не дуже високий. Причиною збільшення його концентрації є відпрацьовані гази автомобілів, кількість яких з кожним роком збільшується. Концентрація СО в приземних шарах атмосферного повітрі міста **перевищує ГДК в декілька разів**, причиною є висока інтенсивність руху транспорту, частки вантажного транспорту і автобусів в загальному потоці, їх вимушена зупинка: на зупинках, перехрестях, світлофорах. Клімато-географічні особливості регіону також посилюють інтенсивність забруднення атмосфери. Територія міста з урахуванням метеорологічних умов належить до зони дуже високого потенціалу забруднення. До несприятливих метеорологічних умов, щодо розсіювання карбон (II) оксиду слід віднести високу повторюваність слабких вітрів.

Висока концентрація чадного газу в приземних шарах повітря від викидів автотранспорту на вулицях міста суттєво впливає на здоров'я людини. При вдиханні карбон (II) оксиду настає швидка втомлюваність, головний біль, запаморочення, порушення сну, погіршення пам'яті, порушення в роботі серцево-судинної та інших систем організму. Крім цього, оксид Карбону з гемоглобіном крові утворює стійку сполуку – карбоксигемоглобін, який блокує транспортування кисню в організмі.

Для зниження викидів від автотранспорту і покращення екологічної ситуації в місті Гайворон необхідно вжити такі заходи:

- Автовласникам стежити за технічним станом автомобіля.
- Органам державного екологічного контролю проводити перевірку на вміст у відпрацьованих газах автомобілів оксиду Карбону.
- Підприємцям організувати раціональну перевозку вантажів.
- ДАІ удосконалити вуличний руху з метою підвищення пропускної здатності на перехрестях.
- Міській владі покращити стан дорожнього покриття, скоротити кількість парковок в центральній частині міста, влаштованих за рахунок проїжджої частини.
- Перевізникам покращувати технічні характеристики громадського транспорту заміною застарілих транспортних засобів на більш екологічно безпечні на газовому паливі.
- Використовувати, як в багатьох країнах, диференційний податок на автотранспорт та паливо з метою стимулювання власників купувати найбільш енергоефективні автівки, збільшити кількість громадського транспорту.
- Збільшувати кількості багаторічних зелених насаджень, що сприяють очищенню атмосферного повітря. Особливу увагу приділяти озелененню територій вздовж автошляхів.

Список використаних джерел

1. Голубев И. Р., Новиков Ю. В. Окружающая среда и транспорт. Москва: Транспорт, 1987. 96 с.

2. Малов Р. В. Автомобильный транспорт и защита окружающей среды. Москва: Транспорт, 1988. 180 с.
3. Охрана окружающей среды. М.: Высшая школа, 1991. 247 с.
4. Сабинин А. А. Автомобили с дизельными двигателями. Москва: Машиностроение, 1983. 431 с.
5. Экология, охрана природы и экологическая безопасность. Учебное пособие в 2-х книгах под ред. Проф. Данилова-Данильяна В.И. М.: 1997-503 с.
6. Огурцов А. П., Мамаев Л. М., Волошин М. Д. Сучасний стан навколишнього середовища промислового міста та шляхи його покращення. Дніпродзержинськ: 1994. 363 с.
7. Охорона навколишнього природного середовища в Україні. 1995-1999. Київ: Раєвського, 1997. 95 с.
8. Лабораторний практикум з природоохоронного інспектування. Черкаси: ЧДТУ, 2007. 187 с.

УДК [338.48:911.3](292.452)(06)

Сухий П.О.,

*д. геогр. наук, професор кафедри
геодезії, картографії та управління
територіями*

e-mail: p.sukhyj@chnu.edu.ua

Сендзік Ю.І.,

*асистент кафедри геодезії,
картографії та управління
територіями*

*Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича*

ЗЕМЛІ ОСОБЛИВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ТУРИСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРИРОДНО-ГОСПОДАРСЬКИХ РАЙОНІВ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕДКАРПАТТЯ

При оцінці турисько-рекреаційного потенціалу будь-якої території чільне місце посідає дослідження структури землекористування, зокрема таких

категорій як: рекреаційного, оздоровчого, історико-культурного та природо-заповідного та іншого природоохоронного призначення.

Об'єднання цих категорій земель зумовлено особливими умовами їх використання, оскільки кожна з них виконує захисну, природоохоронну і оздоровчу функції та призначена для духовного, морального, культурного та естетичного задоволення суспільних потреб. Другою ознакою групування є їх облік, тобто кожна із них може бути складовою інших п'яти категорій. Загалом землі особливого призначення займають понад 4,2 % від усієї території Українського Передкарпаття.

Найвища їх частка спостерігається у землекористуванні Вижницько-Сторожинецького (18,04 %), Яблунівсько-Кутського (11,03 %) та Завійсько-Ямницького (6,79 %) природно-господарських районів (ПГР), найменше їх в Обертинсько-Гвіздецькому – 0,10 %, Добромильсько-Самбірському – 0,41 % та Мостисько-Яворівському – 0,45 % ПГР, що зумовлено значною розораністю територій останніх та залученням земель до інтенсивного господарського обігу.

Землі природно-охоронного призначення – це ділянки суші і водного простору з природними комплексами та об'єктами, що мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, яким відповідно до закону надано статус територій та об'єктів природно-заповідного фонду [2]. Вони займають найбільшу площу від усіх земель особливого призначення – 60361,26 га, або 4,23 %. Розподіл їх за значеннями найвищих часток збігається з диференціацією земель особливого призначення, у Вижницько-Сторожинецькому (17,93 %), Яблунівсько-Кутському (10,98 %) та Завійсько-Ямницькому (6,74 %) ПГР. Найнижчі значення часток характерні для Обертинсько-Гвіздецького, Добромильсько-Самбірського та Мостисько-Яворівського ПГР (0,10 %, 0,41 %, 0,40 % відповідно).

Землі рекреації, які призначені для короткочасного відпочинку, виділяються на землях населених пунктів, приміських, міських лісів, населених зон, лісопарків, ботанічних, дендрологічних, зоологічних садів, національних природних парків, які є легкодоступними для населення, а також містять

соціально-культурні, туристичні, лікувально-оздоровчі та інші заклади та об'єкти рекреаційного призначення, становлять всього 0,05 % від усіх земель. Найбільші площі цієї категорії у Дрогобицько-Меденецькому (279,55 га), Вашківцецько-Глибоцькому (140,98 га) та Вижницько-Сторожинецькому (108,15 га) ПГР, а на території Добромильсько-Самбірського ПГР ця категорія земель взагалі не обліковується [1].

Землі оздоровчого призначення, що мають природні лікувальні властивості та використовуються для профілактики захворювань і лікування людей, становлять лише 0,02 % від усіх земель особливого призначення. Така низька частка земель зумовлена їх специфікою, зазвичай на цих землях розміщені лише заклади оздоровчого характеру, а самі земельні ділянки слугують просторовим базисом розміщення, їх лікувальні і оздоровчі властивості незначні. Лідерами за займаними площами є Мостисько-Яворівський – 89, 43 га, Стрийсько-Жидачівський – 55,91 га та Вижницько-Сторожинецький – 25,56 га ПГР.

Ще одна категорія земель, землі історико-культурного призначення, яка в більшості слугує базисом розташування історико-культурних закладів та об'єктів: меморіальних парків, цивільних та військових кладовищ, могил, історичних споруд і пам'ятних місць, пов'язаних з історичними подіями, городищ, курганів, пам'ятних скульптур та мегалітів, наскельних зображень, ділянок історичного культурного шару, архітектурних ансамблів і комплексів, історичних центрів, залишків стародавнього планування і забудови, споруд цивільної, промислової, транспортної, військової, культової архітектури, народного зодчества та садово-паркових комплексів. Фонова забудова становить всього 0,01 % або 170,42 га від усіх земель досліджуваної території. Площі цієї категорії дуже мізерні, що у відсотковому співвідношенні в більшості природно-господарських районів не обліковуються. Загалом найбільше їх у Вашківцецько-Глибоцькому (48,21 га), Дрогобицько-Меденецькому (39,14 га) та Завійсько-Ямницькому (37,14 га) ПГР. Найменші площі цих земель спостерігаються у Яблунівсько-Кутському, Добромильсько-Самбірському та Надвірнянсько-Печеніжинському ПГР (2,02 га, 1,70 га та 1,15 га відповідно).

Незважаючи на те, що частка категорії земель особливого призначення незначна, але разом із землями лісового та водного фонду вони відіграють головну роль у стабілізації екологічної ситуації досліджуваної території та формуванні турисько-рекреаційної ємності території.

Список використаних джерел

1. Сухий П. О., Атаманюк М.-Т.М. Земельні ресурси Українського Передкарпаття: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2021. 260с.
2. Тревого І. С., Губар Ю. П., Дутчин М. М., Ільків Є. Ю. Державний земельний кадастр: Підручник. 2-е видання, виправлене і доповнене. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2022. 424 с.

УДК 659:338.48

Тверда Р.П.,
магістр журналістики
e-mail: rayisatverda@ukr.net

АНАЛІЗ РЕКЛАМИ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ЖИТОМИРЩИНИ

В сучасних умовах ринкових відносин (в тому числі й для сфери туризму) створення будь-якого нового продукту передбачає не просто випуск товару чи надання послуги, а й максимальне сприяння тому, щоб в умовах високої конкуренції товар / послуга досягли свого потенційного споживача. Одним із дієвих засобів для досягнення таких поставлених цілей є реклама.

Відповідно до Закону України «Про рекламу» реклама – це інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи чи товару [1].

У сфері туризму метою використання реклами є «...забезпечення попиту на

туристичний продукт або послуги, представлені на ринку, шляхом залучення до їх споживання максимально можливої кількості потенційних споживачів» [2, с. 248]. Відтак перед рекламодавцями постають такі завдання:

- налагодити контакт з потенційним клієнтом і представити йому свій продукт (послугу);
- створити, у разі потреби, образ туристичного продукту або послуги та сформувати попит на нього;
- заохотити та переконати потенційного споживача придбати туристичний продукт (послугу), що пропонується [2, с. 248].

Щодо класифікації реклами у туризмі, то дослідник В.Ф. Кифяк пропонує такий поділ:

- початкова реклама (уже сформованій цільовій аудиторії пропонується новий товар чи нова послуга на ринку через максимально деталізовані рекламні повідомлення);
- конкурентна реклама (створюється з метою виокремити та підкреслити переваги конкретного туристичного продукту серед аналогів);
- зберігаюча реклама (підтримка високого рівня попиту на раніше рекламований туристичний продукт) [3].

Щоб виявити характерні риси реклами, що має популяризувати рекреаційно-туристичні послуги Житомирщини, автор вважає за доцільне проаналізувати декілька відповідних кейсів.

Кейс 1. Буклет «Вихідні – у центрі Житомирщини». Буклет був розроблений (ідея, творчий задум та координатор проєкту – О.С. Голяченко) у 2020 році за сприяння Новоборівської селищної ради. Презентований на туристичній виставці в рамках Всеукраїнського культурно-мистецького фестивалю «ZT-EXPO 2020» як основний інформаційно-реklamний матеріал про новий однойменний туристичний маршрут (тобто за класифікацією В.Ф. Кифяка це була початкова реклама).

Формат буклету – А4 (297х210 мм, 2 фальці). Повноколірне видання, надруковане на щільному глянцевому папері. Метою створення буклету є:

інформування потенційного споживача про новий туристичний продукт (розроблений туристичний маршрут), створення в реципієнтів відповідного образу та залучення цільової аудиторії.

У виданні міститься інформація про 7 туристичних локацій (церква Казанської ікони Божої Матері; місце подвигу Івана Козака; Воздвиженська церква з дзвіницею; джерело «Криничка»; визначні місця у с. Нова Борова; ДОТ (довготривала оборонна точка); зона відпочинку на Іршанському водосховищі), а також їхні фотографії. Розміщено і карту-схему туристичного маршруту, яка має на меті значно полегшити орієнтування потенційного споживача у напрямку руху. Туристичний маршрут передбачає відвідування природних місць рекреації, пам'яток архітектури та історичних місць. Щодо назви буклету/маршруту, то необхідно уточнити, що територія Новоборівської громади є географічним центром Житомирської області.

Така реклама слугує для популяризації культурного надбання певної місцевості й збереження відповідних традицій. Також це імідж-реклама, адже першочергово вона покликана сформулювати образ Новоборівської територіальної громади як цікавої туристичної локації.

Описаний буклет є вдалим вибором, щоб презентувати новий туристичний маршрут для потенційних клієнтів, оскільки обсяг представленої інформації не перевантажує сприйняття реципієнта й максимально стисло передає ключове повідомлення, а використання фотографій сприяє візуальній ідентифікації туристичних об'єктів та мимовільному запам'ятовуванню. У поєднанні з презентацією (представлення на туристичній виставці) та іншими рекламними матеріалами (наприклад, постами у соціальних мережах) є потужним інструментом для розкриття туристичного потенціалу Новоборівської громади.

Кейс 2. Туристичні мапи від Житомирського обласного туристичного інформаційного центру (ЖОТІЦ). Це серія листівок, яка була випущена в 2021 році. Створена в рамках проєкту «Житомирщина в особистостях», колекція презентує шість міст Житомирської області через зображення відомих історичних персон.

Кожна з 6 листівок представляє собою аркуш А5 формату (150х210 мм), повноколірний друк. На одній стороні зображена певна історична постать, а на іншій – список туристичних локацій у конкретному місті з QR-кодами та позначками на карті, які дозволяють туристові ознайомитися з аудіогідом.

Серія листівок знайомить туриста з такими містами Житомирської області як Житомир (Батьківщина Сергій Корольова), Коростень (місто помсти княгині Ольги), Бердичів (місто кохання Оноре де Бальзака), Новоград-Волинський (Батьківщина Лесі Українки), Олевськ (Республіка Тараса Бульби-Боровця), Малин (українське коріння Миколи Миклухо-Маклая). Листівки можна було отримати в офісі ЖОТІЦ, на відповідних стендах в приміщенні житомирського автовокзалу, готелях та музеях області.

Описувана серія листівок за класифікацією В.Ф. Кифяка належить до зберігаючої реклами, оскільки її основним покликанням є не стільки привернення уваги нових туристів до існуючих локацій, скільки своєрідне нагадування про туристичний продукт та підтримка існуючого попиту.

Суттєвою перевагою використання такого формату продукції з маркуванням QR-кодами є компактність й легкість рекламного видання, оскільки цільовій аудиторії надається максимально можлива інформація про продукт, але при цьому вона не викликає у споживача відторгнення через її надмірність. Цьому сприяють два основні фактори: віртуальний контент (весь обсяг рекламного повідомлення не друкувався у вигляді, наприклад, каталогу, а був створений у вигляді аудіогіду) та вибірковість (споживач має можливість обирати, про що він хоче почути, скільки він хоче отримати інформації за один раз і коли він це зможе зробити). Проте необхідно зауважити, що вибірковість, як фактор, може бути і недоліком, оскільки споживач взагалі може не відсканувати QR-код (немає технічної можливості чи бажання).

Також перевагою подібного формату є те, що серія підвищує зацікавленість в потенційної аудиторії, оскільки змушує споживача пошукати і зібрати усі листівки. Тому така реклама здійснює довготривалий вплив на реципієнта, проте не викликає у нього роздратування.

Необхідно ще відзначити й дизайн рекламної продукції (дизайнерка Анна Рогаль), оскільки він також сприяє розповсюдженню листівок. На думку автора, розміщення на лицевій стороні портретів історичних осіб сприяє певній впізнаваності запропонованої інформації, а відтак на підсвідомому рівні привертає увагу людини (враховуючи, що продукція розповсюджувалась переважно розміщенням на відповідних стендах, необхідність своєрідного ай-стопера на основі впізнаваності серед масиву іншої подібної реклами є вагомим чинником для вибору продукції реципієнтом).

Кейс 3. Дитячий туристичний путівник «Космічна подорож Житомиром». Був представлений у вересні 2022 року в межах відзначення Всесвітнього дня туризму. Створений за ініціативи Житомирської міської ради.

Багатосторінкове видання покликане ознайомити в першу чергу дитячу аудиторію із визначними локаціями міста, в тому числі й історичними місцями. Орієнтований на дітей від 3 років, путівник можна вважати інтерактивним, оскільки пропонує різноманітні цікаві вправи для дітей (наприклад, розмальовка чи створення малюнку за допомогою ліній і крапок). Додатком до видання стала квест-гра з фішками, яка покликана в ігровій формі сприяти запам'ятовуванню інформації про місто Житомир у цільовій аудиторії.

Видання особливе тим, що інформація подається від імені вигаданого персонажа – космонавта Спейсі (спеціально створений для путівника), який подорожує містом не на ракеті, а трамваєм – одним із найперших трамваїв не лише в Житомирі, а й в Україні. Цікавим є той факт, що дизайн костюму Спейсі максимально подібний до костюму космонавта, який є експонатом Музею космонавтики ім. С. П. Корольова Житомирської обласної ради.

За класифікацією В.Ф. Кифяка путівник можна віднести до зберігаючої реклами, оскільки він покликаний підтримати існуючий попит на туристичний продукт. Проте його суттєвою особливістю і водночас перевагою є формат видання (20 сторінок А5 формату (150x210 мм), повноколірний друк), який радше нагадує книжку-іграшку чи книжку-розмальовку для дитини, що зовсім не сприймається як рекламний продукт, а відтак не викликає жодного упередженого ставлення в аудиторії.

Отже, реклама, яка покликана популяризувати рекреаційно-туристичні послуги Житомирщини, досить різноманітна. Вибір форми та змістового наповнення залежить від спрямованості на певну цільову аудиторію, цілей рекламодавця, його фінансових можливостей тощо. Задля створення ефективного рекламного повідомлення рекламодавці при виборі форми намагаються продумати й доповнити рекламну продукцію такими елементами, які б підкреслювали особливість конкретного туристичного продукту (наприклад, персонаж Спейсі, який подорожує трамваєм), таким чином підвищуючи його конкурентоспроможність на ринку.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про рекламу». *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр#Text> (дата звернення: 17.04.2023).
3. Мальська М. П., Мандюк Н. Л. Основи маркетингу у туризмі : підручник. Київ : Центр учб. літ., 2016. 336 с.
4. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. Чернівці : Кн.-XXI, 2003. 300 с. URL: <https://buklib.net/books/27714/> (дата звернення: 17.04.2023).

УДК: 908

*Хлевнюк О. Я.,
директор
Працьовитий М. М.,
наук. співробітник
КЗ «Гайворонський краєзнавчий музей»,
м. Гайворон, Кіровоградської області
e-mail: rkthayvoron@ukr.net*

ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ 30-х РОКІВ ХХ СТ. В ГАЙВОРОНІ

У фокусі теперішнього вторгнення армії РФ в нашу країну та війни розв'язаної проти нас тоталітарним путінським режимом я зобов'язаний

провести паралелі та висвітлити віхи історії, аби продемонструвати ідентичність людоненависницьких режимів сталіна та путіна, цих двох ворогів українського народу, відображених в діяннях посіпак тоталітаризму, слідчих НКВС Гайворонського лінійного відділення в кінці 30-х рр. ХХ-го ст.

Добре писати, та й читачеві приємніше читати, про здобутки свого народу, про унікальні досягнення та перемоги. Жодної критики та полеміки-лише схвальні відгуки. Але історія людства сповнена трагедій, одна з яких відбувається просто зараз, в сотнях міст та містечок моєї рідної країни. Так вже влаштована людина, що погані спомини в пам'яті вона затирає, чи замінює іншими. В історії нашого міста є багато темних плям, але знання про страждання твоїх земляків необхідне кожному громадянину, як християнам знання про тортури Ісуса перед смертю на хресті чи знання про скитання єврейського народу в пустелі для іудеїв, саме для того щоб позбутися брехні і відкрити серце правді, і прийняти її, як нині робить весь український народ, виборюючи цю правду у найзапеклішого ворога.

Мова піде про діяльність органів НКВС в Гайвороні в кінці 30-х рр. ХХ-го століття. Спробую на прикладах показати, що ж воно таке «денаціоналізація» та яким чином творився «совєтський» народ.

Надзвичайно ґрунтовне дослідження було проведено з цього питання Білоусом Віктором Борисовичем та Грач Мариною Валеріївною і мало відображення у книзі «Мартиролог Мінчина». Історії осіб репресованих в другій половині 30-х рр. за національною ознакою в Гайвороні. В книзі викладені матеріали справ сфабрикованих слідчим залізничного відділу НКВС станції Гайворон Левом Мінчиним, котрого пізніше і самого було репресовано.

Варто почати із загального і пояснити звідки взялося поняття «єдиний народ» і «денаціоналізація», котрими оперував останні 20 р. ворог і які використовував, як приводи для вторгнення до нашої держави.

Ідея мононаціональної держави була підхоплена йосипом джугашвілі (сталіним) і почала широко використовуватися для створення «єдиного совєтського народу», що було абсолютно безглуздом – намагатися створити з

народів з тисячолітньою історією, щось незрозуміле і нікому не потрібне. Пізніше і Л. Брежнєв теж намагався педалювати цю тематику, створюючи «советских людей».

Окупувавши Україну, політика радянського союзу була спрямована на виявлення «іноагентів» «буржуазних», країн котрі оточили радянський союз і загрожують йому руйнацією з середини. В цей час радянська влада сприймала державні кордони з тією ж Польщею, як фронт під час війни. Вираженням цього стали так звані «національні програми», які передбачали взяття під особливий контроль людей тих національностей котрі мали походження з завчасно ворожих до радянського союзу країн.

Найперше під репресії звісно потрапили народи, країни котрих були окуповані більшовицькою ордою на початку 20-х рр. XX ст., зокрема і українці. Їх «пацифікували» і голодоморами 21-го і 32-33 рр.(що могло б нас чекати і в XXI-му ст., аби наш народ не чинив нині відважний спротив вторгненню та окупації нашої країни і наші Збройні Сили не нищили б загарбників), і репресіями інтелігенції і звичайним терором населення. Будь який прояв національної ознаки розцінювався, як буржуазний пережиток і загроза існуючому режиму. Але вся та репресійна машина не спромоглася знищити українство. Варто зосередити увагу на періоді 37-39 рр., коли система, котра не особливо відрізняється від сучасної російської, проводила програму денаціоналізації і вишукувала внутрішніх ворогів.

З чого ж почалася ця національна програма, власне їх було декілька?

Початком став виступ йосипа джугашвілі на пленумі центрального комітету всеросійської комуністичної партії(більшовиків) (ЦК ВКП(б)) 3.03. 1937 р., в якому визначив, що буржуазні країни котрі оточують радянський союз постійно планують напасти на нього або принаймні ослабити його через своїх агентів впливу. Так польська операція почалася найпершою, хоча формально під пильне око НКВС потрапляли німці, відповідно до наказу № 00439 від 25.07. 1937 р., а вже в жовтні список осіб було значно розширено. Фактично денаціоналізація стосувалася представників всіх країн сусідів СРСР. Тут знову навіть можливі

опоненти цього способу трактування скажуть, що ознакою підвищеного контролю були встановленні зв'язки та контакти з тією чи іншою країною, чи можливе навіть перебування на «ворожій трудовому народу» території. Але це формулювання містить своє подвійне дно. Завдяки цьому формулюванню надзвичайно обмежувалися можливості громадян радянського союзу, щодо будь-яких контактів під час перебування за кордоном і надавало необмежені можливості каральним органам.

Безпосередньо проти поляків був спрямований наказ НКВС СРСР №485 від 9.8. 1937 р. з формулюванням «Про фашистсько-повстанську, шпигунську, диверсійну, поразницьку та терористичну діяльність польської розвідки в СРСР» (цитата про сусідню країну немов з випуску новин одного з пропагандистських каналів рф нині про Україну).

Відповідно до цього документу арешту підлягали такі категорії населення: нововиявлені та ще не розшукувані члени Польської військової організації; всі польські військовополонені, що залишилися в СРСР; перебіжчики з Польщі; політичні емігранти з Польщі; члени ППС; місцеві націоналісти та антирадянські елементи.

Станом на 1937 р. в СРСР проживало 636220 етнічних поляків, а в Україні з них проживало на той час найбільше – 417613. Надзвичайно велика кількість поляків у відсотковому співвідношенні проживала в колишній Подільській губернії, частина котрої з 1939 р. почала входити до Кіровоградської обл. До цього землі Гайворонського краю входили до Вінницької та Одеської областей.

Для вирішення «національного» питання було створені спеціальні трибунали – так звані «особливі трійки», рішення котрих виконувалися негайно. Загалом за польською операцією було засуджено 140 тис. чоловік, що складало приблизно 10% від загальної кількості затриманих за «національними програмами» в СРСР. Загалом було затримано органами НКВС близько 1 млн. 600 тис. чоловік серед яких саме етнічних поляків нараховувалось 118-123 тис. чол. Зі 140 тис. засуджених 111071-розстріляно.

Тепер звернемося до цифр. 1923 р. Другий Штабу Генерального Війська Польського Відділ, який займався розвідкою складався з 58 офіцерів. 1928 року – 47 офіцерів, 64 – молодшого (унтер-офіцерського) складу та 37 цивільних. Перед початком Другої Світової Війни відділ налічував 100-250 офіцерів та до 500 цивільних.

Тобто максимум 750 співробітниками відділу. За даними рішень радянських судів та спец трибуналів було завербовано, підготовлено та профінансовано близько 140 тис. агентів. Це без врахування необхідності працювати розвідці в інших країнах-сусідах. Тобто кожен співробітник польської розвідки мав в середньому координувати та фінансувати діяльність більше 150 агентів тільки на території радянського союзу. Самі розумієте масштаби фальсифікації НКВС.

Спец трибунали «трійки» до складу яких входили начальник обласного управління НКВС, секретар вкп(б) та обласний прокурор були створені 30 липня 1937 року. Взяли вони собі на озброєння слова: шпигун, диверсант, куркуль, повстанець, терорист, есер, контрреволюціонер, націоналіст, фашист та різні їх комбінації, як і нині у 2022 р., і почали змагатися в кількості засуджених за перерахованими вище обвинуваченнями. Найбільше вироків було за польським напрямком, коли людині приписували зв'язок зі згаданим вище Другим Відділом або Польською Організацією Войськовою (ПОВ).

Зараз трішки ближче до суті нашого питання. Трохи загальної інформації про суть репресій та можливі приводи застосування їх до мирних жителів. Про залізницю і її функціонування, як містоутворюючого підприємства.

Отже про залізницю загалом. На початок ХХ ст. будівництво залізниць у світі фактично було завершено і загальна їх протяжність складала близько 1,1 млн. км (для порівняння можна зазначити, що протяжність залізниці нині складає близько 1,3 млн. км). На Російську імперію припадало близько 72 тис. км. Загалом існувало близько 24 державних та 30 приватних акціонерних товариств, у власності котрих і перебували залізниці однією з яких власне і була компанія «Товариство південних під'їзних шляхів» Загальна кількість рухомого складу на 1914 р. 18 тис паротягів та 28, 6 тис. пасажирських та 446, 7 тис

товарних вагонів, а кількість працівників налічувала близько 846 тис. чоловік. Після Першої Світової війни пошкодження та несправність рухомого складу та об'єктів залізничної інфраструктури складала близько 20% від наявного, 25% рухомого складу було знищено а кількість перевезень навпаки збільшилася (дефіцит товарних вагонів складав близько 1,5 млн. шт.). Виробництво власного рухомого складу фактично відновилося в 1925 р. До цього радянською владою було зроблено замовлення в Німеччині та Швеції. Склалася глибока криза і тривала вона до кінця 20-х рр. XX-го ст..

Але ще більш цікаві втрати несла залізниця в невоєнний час. Соціалістичні змагання, низька кваліфікація персоналу та недалекість партійного керівництва призводили до матеріальних втрат залізниці більших ніж в період Першої Світової війни. В 1934 р. ушкодження зазнали 6832 паротяги та 65304 вагони, що фактично складало третину від усього рухомого складу («крута» радянська влада, яка все збудувала). Упродовж зазначеного року трапилось 61 тис. аварій, які завдали збитків на 60 млн. карбованців, що стало причиною прийняття народним комісаріатом шляхів сполучення (НКШС) постанови № 18 від 19.03. 1934 р. «Про боротьбу з троцями та аваріями». Отже прагнення перемогти в соцзмаганнях призводили до втрати якості матеріалів та недотримання технологічних норм в виробництві, монтуванні та експлуатації об'єктів інфраструктури залізниці та рухомого складу. ПТЕ (правила технічної експлуатації) були введені лише з 1936 р. Основною причиною аварій був людський фактор.

І от партійне керівництво намагається вирішити цю проблему не збільшенням навчальних закладів для залізничників, не контролем виробничих процесів та якості продукції, а звичайним терором цих самих робітників, зробивши їх агентами різних «буржуйських» держав та ворожих організацій за кордоном. Створені політвідділи мали суботниками, авралами та іншою штурмівщиною подолати залізничний хаос. Результат був звичним для «советского союзу» – ніякий.

Наступним кроком звісно є модернізація та оновлення рухомого складу, запрошення кваліфікованих спеціалістів, глибока реформа системи? Ні! Простіше відправити керівництво залізниці до ГУЛАГу, а кого і розстріляти за халатне ставлення до обов'язків і призначити на саму головну залізничну посаду(народного комісару шляхів сполучення) якогось вірного ленінця чи сталінця(важко навіть уявити, що були невірні) наприклад Лазаря Кагановича, котрий на свій манер та на всю повноту своєї збоченої фантазії починає наводити лад на ввірній йому ділянці народного господарства. Він створює свою власну структуру, як от народних ревізорів дорожнього руху. На фоні створення загального графіка руху потягів, маршрутизації та диспечерезації руху потягів, підвищення заробітної плати, створення мережі відомчих магазинів значно підвищується відповідальність за нанесення шкоди народному господарству.

Для людей, котрі народилися вже в Україні, прізвища Стаханов та Кривонос не викликають ніяких асоціацій. Саме тому необхідно пояснити значення їх руху в плані репресій кінця 30-х рр. ХХ-го ст..

Олексій Стаханов та Петро Кривонос – це радянські герої праці, котрі змогли за робочу зміну зробити більше в рази за своїх колег. Стаханов добув більше вугілля, а Кривонос зміг розігнати паротяг, будучи машиністом, до майже вдвічі більшої швидкості, форсувавши котел машини. Проведена була ціла кампанія пропаганди із закликами робити, як Стаханов та Кривонос. Тобто робити більше та швидше за встановлені норми та стандарти. Навіщо? Особливо в умовах планової економіки. Це був спосіб покращити об'єми виробництва та перевезень в радянському союзі. Чому не закупити нове обладнання та не провести модернізацію колії та рухомого складу, аби підвищити ефективність? Комсомольці не шукають легких шляхів! Простіше було хизуватися вдаваними результатами та здобутками піддаючи небезпеці життя себе та оточуючих, а техніку та колію перенавантаженню, що значно зменшувало їх експлуатаційні строки і вже на той момент застарілого та зношеного обладнання. А «вишенькою на торті» було звинувачення в перешкоджанні «стаханівському руху» кожному,

хто ставив подібні запитання, і вирок у формі позбавлення волі чи навіть розстрілу. Гарні були часи і «пломбір» смачний!

Ця тема вже неодноразово висвітлювалася та багато достойних дослідників розкривали питання історії становлення Гайворонської громади. Не менше дослідників присвятили свої роботи історії Гайворонської залізниці.

Якщо коротко, то Гайворонська залізниця (мова йде про колію 750 мм) виникає як «Товариство південних під'їзних шляхів» для обслуговування цукрової промисловості. Зокрема, слід зазначити, що безпосередніх під'їзних шляхів до цукрових та спиртзаводів було 19. Протяжність була понад 500 км і дістатися ними можна було з Гайворона до Бердичева і навіть на територію сучасної республіки Молдова. В Гайвороні 1897 р. почалося будівництво паровозоремонтних майстерень, котрі згодом обросли інфраструктурою. Саме вони 1937 р. були перейменовані в Гайворонський паровозоремонтний завод. 1910 р. в парку гайворонського депо налічувалось 67 паротягів, 135 пасажирських, 25 багажних та 1364 товарних вагонів. Можна стверджувати, що кількість рухомого складу в гайворонському депо станом на кінець 30-х рр. XX ст. була приблизно такою же

Інструментарій репресивної системи мав надзвичайно широку варіативність. Це і розмите поняття контрреволюційної діяльності зазначене в ст. 54 кримінального кодексу УРСР від 1927 р., і шпіонаж, зазначений в тій же ст. 54 п 6. Що цікаве, це те що розголошення та передачу секретних даних передбачалося від 3 до 10 р. ув'язнення з конфіскацією майна, а у випадках коли передана інформація завдавала шкоди – до розстрілу, або позбавлення радянського громадянства і видворення за межі держави, а за розголошення не секретної інформації – до 3 р. та конфіскації майна. Тобто, будь-яку людину могли засудити відповідно до цієї статті, що було додатковим важелем тиску під час ведення слідчих дій.

54 ст. взагалі дозволяла звинуватити будь-кого в будь-яких діях, лише потрібно правильно витлумачити. Пункт 7 – шкідництво, 8 – тероризм, 9 – диверсія, 10 – антирадянська пропаганда (тут вже ближче до сучасної рф), 11 –

участь у контрреволюційній організації, 12 – недонесення про контрреволюційну діяльність(одразу видно «соціальне» спрямування політики держави), 13 – антиреволюційна діяльність за часів царського уряду чи уряду УНР, 14 – саботаж

Отже, якщо вивести об'єктивні чинники існування суспільства соціалістичного блаженства др. пол. 20-х-кін. 30 рр., можна назвати наступні, звісно. не враховуючи загальне зубожіння та пригніченість населення:

1. дефіцит металу та деревини, як сировини для побудови колії та рухомого складу на залізниці;
2. катастрофічно нестача калорійного вугілля для паротягів;
3. низький рівень підготовки робітників, як наслідок – халатність та недотримання норм безпеки;
4. система виконання планів та «стахановщини» навіть в судовій та каральній системах держави.

Загалом репресіям було піддано близько 600 мешканців Гайворона лише 1937 р. Загальна чисельність населення на той час складала близько 10 тис. чол.

УДК 378.012:[378.096:91]:378.4(477.74-21(06)

*Шуйський Ю.Д.,
д. геогр.наук, професор кафедри
фізичної географії,
природокористування
і геоінформаційних технологій
e-mail: physgeo_oni@ukr.net*

**ПРОВІДНІ НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
КАФЕДРИ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ, ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА
ГІС-ТЕХНОЛОГІЙ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА**

Університет був заснований в 1865 р. як класичний. В числі провідних утворюючих спеціальностей була кафедра фізичної географії та фізики, яка пізніше розділилася на окремі кафедри «фізичної географії» та «фізики». Причому, така географічна кафедра була першою на території сучасної України.

Відтак, можна вважати, що вона стала своєрідним фундатором класичної географічної науки в нашій країні. До кінця XIX століття в її стінах виникла перша в складі географії метеоролого-океанографічна школа професорів Лапшина-Шведова, що отримала міжнародне визнання [1, с. 689]. В межах кафедри розвивався також і геологічний напрямок, бо від попередників кафедра мала палеонтологічний та мінералогічний музеї. Тому у 80-х роках XIX відокремилися кабінет палеонтології та кафедра мінералогії, а в 1892 р. – перша на Чорному та Азовському морях Гідролого-метеорологічна обсерваторія. Отже, ще перші десятиріччя кафедри фізичної географії зробили її осередком дуже продуктивного розвитку різних галузей географії, різних установ для раціонального природокористування, різних напрямків науки [2, с. 3]. Показово, що в ті роки в програмі кафедри існувала фундаментальна дисципліна «камерна статистика», певний попередник галузевої науки – економічної та соціальної географії. Відповідна кафедра виникла в ОНУ тільки в 1934 р., але її фахівці завжди використовували фундаментальні географічні знання, навички та вміння.

В 1905 р. завідувачем кафедри стає Гаврило Іванович Танфільєв, видатний ґрунтознавець, геоботанік, ландшафтознавець. Від того часу ландшафтознавчий напрямок на кафедрі стає провідним. Хоча при цьому зберігався й океанографічний напрямок, бо наступний завідувач професор Лебедев В'ячеслав Боніфатійович кілька років стажувався в Морському інституті в Бергені, Норвегія. В Одесі він та кілька його колег продовжили дослідження Чорного, Азовського, Каспійського, Аральського морів, а також причорноморських лиманів та інших озер. Цей напрямок був раніше і зберігається дотепер в географічній діяльності працівників кафедри І. Д. Андросова, Г. М. Аксентьєва, О. М. Дроздова, І. О. Правоторова, Д.Я. Бертмана, Ю.Д. Шуйського, Г.В. Вихованець, О. Б. Муркалова, Л. В. Гижко та ін. Поступово океанографічний напрямок поформувався в берегознавчий, відповідно до потреб практики. В 1961 р. студентам почала читатися географічна дисципліна «берегознавство», стала проводитися відповідна польова практика, з'явилися аспіранти. З 1972 р. на кафедру стали приїжджати на стажування також іноземні громадяни: з Югославії, Болгарії, Китаю, Куби, Німеччини, Австралії, Сирії, Польщі тощо. Деякі

захистили докторські дисертації (наприклад, Нгуен Ван Ки, Алі Акель, Рейнхард Фогтланд, Нгуен Хоан, Мото Теофілус) та ін. Багаторічний досвід натурних спостережень дозволив Ю. Д. Шуйському виконати перше методологічне обґрунтування географічної галузевої науки «берегознавство» [3]. Також вперше в сучасній історії України на кафедрі були виконані роботи про еоловий морфолітогенез та ієрархію природних систем на узбережжі морів [4], що було продовженням давніх розробок географів Одеси. Треба підкреслити, що зусиллями професора С. Т. Белозорова на початку 60-х років на кафедрі стала розвиватися медична географія.

Продовжується розвиток і ландшафтного напрямку від першої половини ХХ століття учнями Г.І. Танфільєва: С. Т. Белозоровим, Л. В. Клементовим, Ф. Є. Петрунем, а також Г. О. Міщенком, Т. П. Федорченком, Н. І. Коноваловою, Б. Я. Бурлакою, Г. І. Швебсом, Є. В. Єлісеєвою та ін. У розвиток цього напрямку, з'явилися географічні комплексні дослідження заповідників та національних парків, як континентальних, так і прибережно-морських (роботи Г. В. Вихованець, Н. Я. Варламової, О. Г. Зелененко, В. М. Неведюка, О. О. Стояна). Всі вони проводили навчальні практики, керували педагогічними та виробничими практиками, читали фундаментальні географічні дисципліни. Всі їх наукові досягнення були за давньою традицією спрямовані на раціональне використання природних ресурсів та на оптимізацію природокористування, і це ухвалювалося на багатьох наукових конференціях різного рівня. Для подальшого розвитку ландшафтного напрямку в 1980 р. був заснований польовий навчальний стаціонар «Кринички» на крайньому півночі Одеської області на межі степу та лісостепу [5]. Його першим навчальним майстром був О. І. Смирнов, науковим керівником та керівником навчальної практики – Г. І. Швебс. На жаль, сьогодні посада навчального майстра ліквідована за незрозумілої причини.

На протязі 60-х років ХХ століття в роботах Ю. О. Амброз, В. Г. Пижова, Н.І. Коновалової, К. С. Шухгалтер склався напрямок про гідролого-геоморфологічні дослідження водно-ерозійних процесів та форм рельєфу. Кандидатська робота Ю. О. Амброз (в 1964 р.) була першою суто геоморфологічною на кафедрі. На кафедрі ще від 1978 р. водно-ерозійний

напрямок отримав своє продовження і розвиток в роботах Г. І. Швебса, М. І. Игошина, С. О. Антонової, а пізніше в роботах О. О. Світличного [6, 7], С. В. Плотницького, А. В. П'яткової, Л. В. Орган дослідження почали активно використовувати геоінформатику та ГІС-технології. Сьогодні ці дослідження очолив професор О.О. Світличний, член редколегії загально-українського журналу «Геоінформатика».

Таким чином, на кафедрі історично склалися три провідні напрямки: а) фізична географія та менеджмент природокористування; б) геоморфологія, берегознавство та ерозієзнавство; в) геоінформаційні технології та картографія. За цими напрямками були захищені докторські та кандидатські дисертації всіх працівників кафедри. Відповідно, за навчальними програмами повинні виконуватися навчальні та виробничі практики в повному обсязі, особливо – в процесі підготовки студентів-магістрів, щоби було дотримане реальне забезпечення необхідних вимог до фахівця-магістра (актуальність, наукова новизна та практичне застосування). Для цього є сприятливі умови, бо кафедра сьогодні ще залишається творчим осередком для формування двох науково-географічних шкіл – берегознавчого та геоморфолого-ерозійного.

Всі напрямки потребують аналітичних камеральних досліджень. Тому силами і коштами викладачів кафедри була створена відповідна аналітична лабораторія в 2005 році. Вона використовується для обробки польового матеріалу в процесі дослідження природних систем суходолу, берегової зони та морів у межах України, перш за все студентами та аспірантами. Лабораторія фактично існує, але вже в 2011 р. майже увесь лаборантський персонал був звільнений керівництвом.

В 1991 г. з'явилася навчальна лабораторія ГІС. Працівники кафедри виконували географічні дослідження в різних країнах Світу. Так, С. Т. Белозоров, Ю. О. Амброз та І. М. Волошин керували студентською практикою в Угорщині. Г. І. Швебс, О. О. Світличний, С. В. Плотницький вивчали теорію інформатики та ГІС в Німеччині, Нідерландах, Франції. Результати удосконалюються і використовуються в кафедральній лабораторії ГІС-технологій та під час викладання інформатики студентам-географам. Г. П.

Пилипенко досліджувала природні комплекси на території Болгарії, а Є. В. Єлісеєва – на берегах Болгарії та Румунії. Світового рівня досліджень набули роботи Ю. Д. Шуйського та Г. В. Вихованець, які працювали на узбережжях Польщі, Німеччини, Данії, Франції та інших приморських країн Європи, а також у В'єтнамі, Таїланді, Китаї, Росії, США [2-4]. Доцент О. О. Стоян досліджував ландшафти європейської тайги в Республіці Комі, флювіо-гляціальні та лімно-гляціальні ландшафти в Польщі та Литві, гірські ландшафти п-ова Мала Азія в Туреччині, тропічні та екваторіальні узбережжя Малайзії, Індонезії, Єгипту, Домініканської Республіки. Матеріали досліджень в інших країнах активно використовуються, наприклад в фізичній географії материків та океанів, у вступі до фізичної географії, в землезнавстві, в геоморфології, гідрології, метеорології, методах польових досліджень, океанології тощо, в програмах навчальних практик. На підставі довготермінових досліджень природних систем в різних фізико-географічних зонах Землі доцент О. О. Стоян підготував текст лекцій із землезнавства та ландшафтознавства для студентів-географів під редакцією Ю.Д. Шуйського [8]. Ця книжка активно використовується студентами I та II курсів під час навчальної польової практики, а також студентами-дипломниками.

Все це дозволяє викладачам кафедри набути унікального досвіду, широкого кругогляду, удосконалювати навчальні програми та практичні заняття із фундаментальних географічних дисциплін. На жаль, цей досвід не знаходить підтримки. Сьогодні фундаментальні географічні дисципліни регулярно скорочуються, кількість викладачів катастрофічно зменшується, устаткування, матеріали та прилади не закуповуються. Під загрозою існування опинилися дві єдині в Україні наукові географічні школи, що давні, традиційні. Викладачі змушені виконувати роботу лаборантів та технічного персоналу. Склалася реальна ситуація, коли класична фахова підготовка студентів-географів та працівників-географів вищої кваліфікації може зникнути остаточно.

Список використаних джерел

1. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Історія та сучасність (1865-2015) / колектив авторів; гол. ред. І.М. Коваль: Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. Одеса: Вид-во ОНУ, 2015. 961 с.

2. Шуйский Ю. Д. Славный юбилей «сильной» кафедры. *Известия Музейного фонда имени А.А. Браунера*. 2016. Том XII. № 3. С. 1–30.
3. Шуйский Ю. Д. История развития и методология береговедения. Одесса: Астропринт, 2018. – 448 с.
4. Выхованец Г.В. Эоловый процесс на морском берегу. Одесса: Астропринт, 2003. – 384 с.
5. Пилипенко Г. П., Плотницький С. В., Жанталай П. І., Цуркан О. І. Криничанському фізико-географічному науково-навчальному стаціонару – 35 років. *Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки*. 2015. Том 20. Вип. 1 (24). С. 56–70.
6. Світличний О. О., Плотницький С. В. Основи геоінформатики: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2006. 410 с.
7. Світличний О. О., Чорний С. В. Основи ерозіознавства. Підручник. Суми: Університетська книга, 2007. 266 с.
8. Стоян О.О. Землезнавство (текст лекцій). Одеса: Вид-во Бахва, 2019. 170 с.

УДК 910 + 551.46

Шуйський Ю.Д.,

д. геогр.наук, професор кафедри

фізичної географії,

природокористування

і геоінформаційних технологій

e-mail: physgeo_opi@ukr.net

Вихованець Г.В.,

д. геогр.наук, професор кафедри

фізичної географії,

природокористування

і геоінформаційних технологій

Гижко Л.В.,

канд. геогр.наук, доцент кафедри

фізичної географії,

природокористування

і геоінформаційних технологій

Одеський національний університет

імені І. І. Мечникова

НАВЧАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРИРОДНИХ СИСТЕМ СВІТОВОГО ОКЕАНУ В ГЕОГРАФІЇ

Географічна підготовка учнів в школах, гімназіях, ліцеях та ін. передбачає певні розділи, що знайомлять та надають знань з фізичної географії Світового океану. Ця частина (сектор) географічної оболонки Землі розташувалася на

більшій площі поверхні Землі, ніж суходоли материків та островів [8]. В її межах криються значні мінеральні та харчові ресурси. З нею пов'язана величезна транспортна, рекреаційна, туристична, дослідницька та інша діяльність всесвітнього людства, що життєво важливо також і в далекій перспективі. Всі ці актуальні аспекти мають засвоювати ті учні, які в майбутньому присвятять себе загальногеографічній, педагогічній, природоохоронній, рекреаційно-туристичній діяльності в закладах освіти та виробничих установах України.

Тому гостро стоїть питання підготовки вчителів географії, які володіли б відповідною кваліфікацією та науковими підходами. Добре відомо, що навчання, набуття знань, умінь, навичок географів коштує дорожче, а часу потребує більше, аніж в багатьох інших галузях. Але сьогодні спостерігаємо, що в ВНЗ навчальні дисципліни «Загальна океанологія» чи «Географія океану» поступово переводяться зі загальних обов'язкових до дисциплін «вільного вибору» студентів. Скорочується час на провідні дисципліни, зокрема на фундаментальну «Фізичну географію материків та океанів». Найбільше прикро, що вже протягом кількох років майже зникли повнокровні навчальні та виробничі практики [6]. Але, ураховуючи важливість географічної освіти, вже сьогодні вчительському цеху треба бути готовим навчати школярів більш широко та детально, зокрема — географії Світового океану [8]. Це принципово. На географічних факультетах та кафедрах не слід дорогий час та коштовні зусилля пріорітетно витратити на географію розташування butikів чи пташиних кублів, або чогось іншого подібного, як показано [1, 4, 5]. Особливої уваги треба приділяти причинно-наслідковому аналізу, картографічному матеріалу, номенклатурі, причому, не стільки розташуванню і назвам островів та портових міст, скільки рельєфу дна, геологічним структурам, окремим підрозділам океану, природним системам у водному шарі, які безпосередньо впливають на формування та використання природних ресурсів. Бо це практично важливіше, як показали автори [1, 7].

Нами помічено, за досвідом роботи на курсах підвищення кваліфікації вчителів та предметного керівництва студентами-географами на педагогічній

практиці, що вчителі (особливо молоді) вже сьогодні мають недосить повну підготовку за матеріалами природи Світового океану. Тому, як початок, вважаємо доцільним по-перше представити наш варіант для роботи над підручником. В ідеалі в освітніх установах із поглибленим географічним навчанням можна було би створити окремий посібник з географії океану. Не вважаємо за погане ввести довготермінові стажування молодих викладачів-географів та науковців у світових океанографічних центрах в інших країнах. І обов'язково треба удосконалювати студентські навчальні та виробничі практики [5, 6]. Тому в даному разі спробуємо «накидати» варіант відповідної програми та її структури (шкільного рівня) у вигляді окремих навчальних блоків.

Блок 1. Поняття та визначення. Історія досліджень. Походження океану. Геолого-геоморфологічний, з процесами формування земної кори та рельєфу океанічного дна. Відклади та гірські породи на океанічному дні.

Блок 2. Природні системи морських узбережжів та островів у океанах та морях. Коралові утворення. Середовище взаємодії океанів та суходолу. Особливості практичного засвоєння, природні ресурси (туристичні, рекреаційні, мінеральні та харчові). Моря України та їх практичне значення.

Блок 3. Фізичні та хімічні властивості водного шару Світового океану. Поняття про солоність, температуру, щільність, їх розподіл, горизонтальна та вертикальна зональність. Визначення водних мас.

Блок 4. Визначення та поняття про гідродинамічні характеристики Світового океану. Хвилювання моря. Течії різних типів. Рівень води. Припливи та їх причини. Розповсюдження морського льоду.

Блок 5. Тваринний та рослинний світ Світового океану. Поняття про біологічну систематизацію в океанах. Види харчових господарств та їх значення. Корисні та небезпечні живі організми в морях та океанах.

Блок 6. Практичні аспекти господарського засвоєння природних ресурсів Світового океану. В даному блоці доцільно пояснити учням та студентам про географічні умови судноплавства, наукової діяльності, рибальство, видобування

руди, морську рекреацію та туристичну діяльність, будівництво та експлуатацію поселень, морських портів та судноплавних каналів тощо.

Відповідна наукова інформація збирається багатьма десятками років, це дуже важка робота, виключно висококоштовна, потребує науковий флот, щоби наші учні змогли би знати географію на площі більше 70% площі планети [8]. Це дуже важливо ураховувати, зважаючи на те, що Україна є морською державою і має величезні заслуги в дослідженні Світового океану, поряд із іншими країнами Європи, такими, як Британія, Франція, Німеччина [1, 3, 7]. Океанографічні досягнення опубліковані в багатьох наукових виданнях, національних та закордонних, а за нову інформацію треба платити серйозні гроші. І у цьому зв'язку величезний подив викликає рекомендація не користуватися географічною літературою минулого століття. І що робити, якщо сьогодні українська картографія не може запропонувати, наприклад, національні карти рельєфу дна океанів та морів, надати карти клімату океану, коректування зміщення гідрологічних фронтів, карти розповсюдження морського льоду в умовах суттєвих змін клімату, оскільки давно не виконує морських досліджень і не фінансує оновлення даних.

Оскільки основним складовим об'єктом Світового океану є глобальний шар води (водного розчину їх пересічною концентрацією 3,5%), то треба визначати його ієрархію для комплексного розуміння природи, для формування світогляду та почуття простору. Нами було запропоновано генетичний ряд структури водного шару, аналогічно тому, що існує для природних ландшафтних систем суходолу [4, 5].

Керівникам та організаторам вищої освіти в Україні доцільно нагадати, що географічна освіта принциповим чином відрізняється від інших. Що вже багато століть, від трактатів великих мислителів Фалеса (624-543 pp. до Р.Х.) та Гекатея (546-480 pp. до Р.Х.) та їх послідовників, саме географія є наукою про Землю, бо це синоніми. Вона завжди була спроможною вирішувати всі практичні завдання в минулому, може це робити сьогодні і, надіємося, будуть їх вирішувати і в

майбутньому. А сучасні жонглювання з «науками про Землю», що відрізняються від географії, не мають жодного розумного сенсу.

Після десятків років інтенсивного комплексного міжнародного дослідження Світового океану, починаючи від Першого Міжнародного геофізичного року, планетарного рівня набуло поділення океанічного шару на вертикальні структурні зони (система А). Найбільше динамічною є поверхнева, нижче розташувалася проміжна, ще глибше — глибинна зона, і нарешті — придонна на максимальних глибинах, особливо — в Антарктиці та Арктиці. Кожна структурна зона поділяється на водні маси (система Б). Вони формуються на контакті океану та атмосфери, де утворюється їх найбільша кількість і відбувається найактивніший обмін енергією та речовиною, і є первинними. Вторинні водні маси утворюються в більш глибоких зонах в процесі взаємодії на контактах між зонами та дією турбулізації води із різною каламутністю, температурою, солоністю. Взаємодія окремих водних мас формує апвеллінги (система В) та давнвеллінги (система Г), які певним чином сприяють вертикальному водообміну. Особливо чітко та наочно в поверхневій структурній зоні простежується взаємодія між водними масами, і вона формує океанічні течії (Д) під впливом гідродинамічних перетворень. Це веде до появи зон конвергенції (Є) та дивергенції (Е), океанічних циркуляцій (Ж) та фронтів (З). В межах систем А—Ж діють локальні течії (І) та турбулентності («мікротурбулентності») (К), часом ефемерні. Всі вони (А-К) утворюють ієрархічний таласогенний ряд відповідного рівня організації, від найвищого до найнижчого рівня, від найскладнішого до елементарного [8]. Взаємодія між системами є безперервною та утворює єдине водне поле океану як динамічного сектору географічної оболонки, відповідно до провідних фізико-географічних властивостей Світового океану. Викладене свідчить про те, що названі природні системи не є ландшафтними (кореневі частини *land* та *schaft*), бо не є теригенними (від кореня *terra*). А ландшафтна частина географічної оболонки не є оболонкою («ландшафтною оболонкою»), відповідно до визначень [2, 4]. Відтак,

відкриваються нові шляхи подальшого розвитку фізичної географії як науки про Землю, шляхи до систематизації географічних систем різного рівня.

Список використаних джерел

1. Вихованець Г.В., Гижко Л.В., Орган Л.В. Фізична географія материків та океанів. Одеса: Вид-во ОНУ імені І.І. Мечникова, 2021. 210 с. 2.
2. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту [монографія у 2-х томах]. Київ: Вид-во Київський університет, 2006. 503 с.
3. Шуйський Ю.Д. Походження та історія розвитку Світового океану. Одеса: Вид-во Астро-Принт, 1999. 200 с.
4. Шуйський Ю.Д. Про природні системи в різних областях географічної земної оболонки // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія Географія, 2019. Том 31. Вип. 3-4. С. 5 – 15.
5. Шуйський Ю.Д. Розробка концепції з організації вищої географічної освіти в Україні // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Географічна наука та освіта: перспективи й інновації». Переяслав (Київ. обл.), 2021. С. 198 – 202.
6. Шуйський Ю.Д. Польові практики для підготовки географів-краєзнавців // Матеріали II Міжнародної конференції «Моделі міждисциплінарних та міжгалузевих освітніх та освітньо-наукових програм: виклики, можливості та варіанти впровадження»: Під ред. В.І. Труби. Одеса: Вид-во ОНУ імені І.І. Мечникова, 2021. С. 174 – 178.
7. Шуйський Ю.Д., Стоян О.О. Географія корисних копалин Світового океану: походження, формування, поширення. Одеса: Вид-во Фенікс, 2014. 148 с.
8. Шуйський Ю.Д. Физико-географические природные системы в Мировом океане // Журнал Белорусского гос. университета. География. Геология, 2021. № 1. С. 35 – 49.

Яценко В. С.,
канд. пед. наук,
ст. наук. співробітник відділу
навчання географії та економіки,
Інститут педагогіки НАПН України
e-mail: iatsenko_v@ukr.net

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕГРОВАНОГО ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ ТА ЕКОНОМІКИ НА ПРИКЛАДІ ВИКЛИКІВ ДЛЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ГАЙВОРОНЩИНИ З ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Автор пропонує методичні поради, щодо удосконалення методики перепідготовки освітніх кадрів на базі Гайворонського центру професійного розвитку. На прикладі орнітологічного заказника загальнодержавного значення «Бандурівські ставки» розглядаються питання їх комплексного вивчення учнівською молоддю, охорони і збереження, розвитку інфраструктурних об'єктів з бердвочерінгу (спостереження за птахами), джерел і витоків річок Кіровоградщини.

Ключові слова: НУШ, інтегроване навчання, природокористування, ОТГ, охорона природи, екологічна культура.

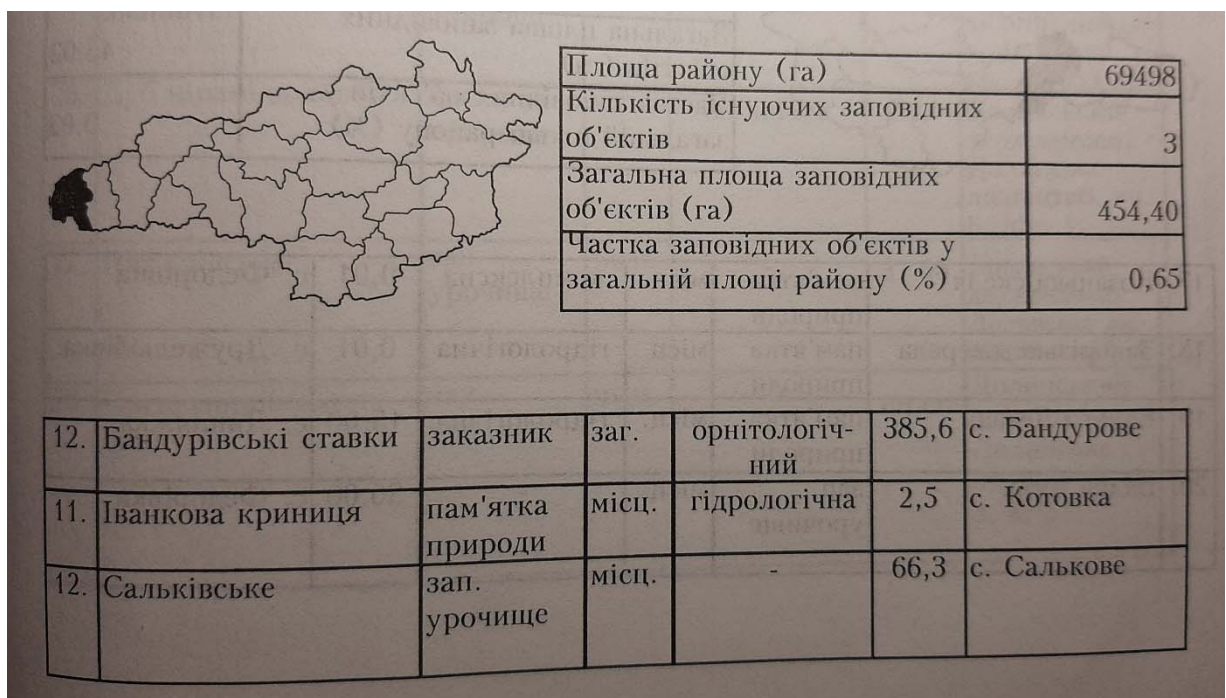
Інтегрований зміст навчання географії та економіки реалізується через курси за вибором в Новій українській школі (НУШ). Яким чином може здійснюватися перепідготовка педагогів для викладання інтегрованих курсів у Комунальній установі «Гайворонський центр професійного розвитку педагогічних працівників» Гайворонської міської ради Кіровоградської області (м. Гайворон)?

Підвищення кваліфікації учителів географії та економіки може включати у себе ознайомлення з основними принципами Державного стандарту базової середньої освіти [1] та навчання практичному застосуванню цих принципів.

Підвищення кваліфікації стосуватиметься всіх учителів, і таке навчання розпочалося у 2021 році в регіонах України.

НУШ потребує нового учителя, який може стати агентом змін. Насамперед учителям буде надано академічну свободу. Учитель зможе готувати власні авторські навчальні програми, власноруч обирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання, активно виражати власну фахову думку.

З іншої сторони можна розглядати (досліджувати) проблеми з природокористування на прикладі Гайворонщини, які будуть викликами для територіальних громад до 2030 року і надалі. Це опосередковано стосується поняття, як туристичний бренд Гайворонщини. Екологічний слід діяльності об'єднаних територіальних громад (ОТГ) виражатиметься у можливості ефективної охорони природи і раціонального природокористування. Отож, що має Гайворонщина? На мал. 1 наведено Перелік територій та об'єктів природно-заповідного фонду Гайворонського району Кіровоградської області.

Мал. 1. Природно-заповідний фонд Гайворонського району [2, с. 221].

У центрі професійного розвитку педагогічних працівників м. Гайворон ми можемо навчати учителя, як сформувати систему роботи з учнями/ученицями у питаннях природокористування – система роботи в освітніх закладах, виробничих (особливо комунальних) і невиробничих (в т.ч. туристичних) підприємств ОТГ. Введення нового Держстандарту 2020 р. [1] в освітній процес

вимагатиме від учителя впровадити принципи інтегрованого навчання у його педагогічну практику. Це прикладне (практичне) застосування теоретичних знань з основ природничих наук (фізики, хімії, біології, географії) в розробці і впровадженні учнівських проєктів, які можуть у ближній перспективі мати реалізацію, як проєкти в ОТГ. І в цьому полягатиме досягнення нашої кінцевої мети освітнього процесу – навчання і виховання активного й відповідального учасника громадського життя ОТГ та громадянина країни.

Орнітологічний заказник загальнодержавного значення «Бандурівські ставки» в с. Бандурове Гайворонської міської громади. Площа заказника 385,6 га, розташований в долині р. Яланець. Його територія являє собою систему з трьох ставів, поєднаних між собою водотоком. Найбільшу наукову та природоохоронну цінність мають верхній та середні стави, а також заболочена заплава річки між ними – саме на цій ділянці представлені фауністичний та ценотичний комплекси, в складі яких налічується чимало рідкісних для області видів.

В першу чергу, це угруповання рогозів вузьколистого та широколистого, співдомінантом в яких виступає осока загострена.

Особливу наукову цінність має місце рідкісний як для області, так і для України в цілому, вид – осока ячменевидна.

Надзвичайну цінність «Бандурівських ставів» полягає в багатстві тваринного світу, особливо орнітофауни [3, с. 16-17].

Практикум для педагогічних працівників полягатиме у запровадженні методів основ природничих наук в освітній процес (табл. 1).

Таблиця 1

Рекомендовані методи дослідження з основ природничих наук

Спеціальні методи дослідження				Загальні методи дослідження
Фізика	Хімія	Біологія	Географія	
Робота з гідрометеорологічними приладами	Макроскопічний метод Хімічний	Опис рослинних угруповань	Нівелювання Картографічний метод	Спостереження Порівняння

(барометром, термометром, гігрометром, флюгером, опадоміром, снігомірною рейкою) Статистичний метод	метод	Опис тваринних угруповань Палеонтологічний метод	Робота картою Робота географічними приладами Системний метод Географічного прогнозування	3 3	Вимірювання Експеримент Абстрагування Аналізу і синтезу Індукції і дедукції Математичний метод Моделювання
--	-------	---	---	--------	--

Заплави – це екологічні коридори життя. В них ми знаходимо об’єкти для природничих досліджень. Особливо важливими є заплави в регіонах, де міжзаплавні простори вже значною мірою розорені. До таких регіонів належить і Гайворонщина.

Учні/учениці закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) під керівництвом учителів можуть розробляти і організовувати польові експедиції, в яких виконуватимуть моніторинг місць перебування червонокнижних і рідкісних птахів, умов їх існування, гніздування, розмноження; розробляти проекти захисту збільшення кількості популяцій, шляхом створення орнітологічних територій, і низки природоохоронних заходів, як на базі ЗЗСО, так і на природоохоронних територіях Гайворонщини. Це і розроблення спільно з науковими працівниками природоохоронних територій туристичних маршрутів з бердвочерінгу (спостереження за птахами); із спеціалістами управлінь водних ресурсів – вивчення, упорядкування та охорона джерел і витоків річок Кіровоградщини тощо. Наприклад, це можуть бути ландшафтний заказник місцевого значення «Витоки ріки Інгул» біля с. Бровкове Новоукраїнського району або «Витоки ріки Тясмина» в Кропивницькому районі.

Перспективними об’єктами для дослідження у майбутньому можуть бути червонокнижні представники флори (сон чорніючий, ковила пірчаста, лілія лісова) і фауни (жук-олень) у ландшафтному заказнику місцевого значення «Казавчинські скелі» (на околиці с. Казавчин) та гідрологічній пам’ятці природи

місцевого значення «Іванкова криниця» (поблизу с. Котовка) Голованівського району.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти / Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>, вільний (дата звернення: 18 листопада 2020 р.).
2. Заповідні куточки Кіровоградської землі / Під заг. ред., д.б.н. Т. Л. Андрієнко. Кб]d : Арктур-А, 1999. 240 с.; іл.
3. Край на межі лісостепу і степу : Природно-заповідні та ландшафтні куточки Кіровоградщини / Державне управління екологічної безпеки в Кіровоградській області ; Фот. М. Власенко, О. Коломинов, А. Домаранський. Кіровоград : Імекс-ЛТД, Б. р. 32 с. : фото.кол.

УДК 338.485:394.25(493)(06)

Iryna Kozynska,
Associate Professor, PhD
(Geography), Uman State Pedagogical
University named after Pavlo Tychyna,
Uman, Ukraine
Irena Kozinska,
Masters in Science of Management,
Brussels, Belgium

FEATURES OF CARNIVAL TRADITIONS IN THE KINGDOM OF BELGIUM

Since the spiritual, moral and aesthetic wealth of each nation includes cultural heritage, each of its facets deserves research attention from the point of view of preserving uniqueness, on the one hand, and actualizing the most valuable traditions in the conditions of globalization, on the other. That is why the phenomenon of a variety

of forms of presentation of distinctive features of ethno-national experience has special value.

The cultural phenomenon of the celebration of certain events, which was formed in ancient times, can rightfully be included in the category of important components of the cultural heritage of mankind. This phenomenon represents the culmination of the mass perception of natural and agrarian cycles, the ritual-symbolic fixation of the completion of one cycle and the beginning of another. The most common form of celebration in the cultures of many countries is a carnival. This type of celebration ontologically represents the type of folk-maidan fun in which the playful and theatrical element is clearly expressed.

Despite the diversity of forms and manifestations – fairground carnivals, individual laughter rituals and cults, jesters and fools, giants, dwarfs, hunchbacks, wandering singers, and mummers – all of these forms have a single style and are parts of a unified and integral folk, carnival culture [1].

In Western European culture, the carnival tradition has been an integral part of folk creativity for many centuries. Despite the fact that the first carnivals appeared in Italy, where in the era of the Roman Empire the first large independent cities were formed in Europe, they gained a truly wide scope later in the Roman countries [3].

Using the example of the Kingdom of Belgium, we see a special attitude towards carnival traditions with their national color and identity. Belgium, consisting of three ethno-linguistic regions (Flemish Community, Walloon and German-speaking), occupies an important place in the spatiotemporal continuum of European culture, being at the intersection of four neighboring states. The folk carnival tradition here has deep historical roots, which have brought to our time all the beauty of the action in its brightness of perception, the uniqueness of the folk humorous images of the characters. Annually in Belgium, which is essentially a multicultural society, about thirty carnival celebrations are held, which date back to the Middle Ages.

One such celebration, for several centuries, takes place in the city of Malmedy in the province of Liège. The carnival «Cwarmê», better known as «Cwarmé de

Malmedy» or «Grandes-Hagües», is mentioned in archival documents as early as 1459 [4].

This is a vivid example of the carnival-folk identity of Wallonia, its linguistic dialectal peculiarity, which is used in stagings and ceremonies, in the names of characters and masquerade masks.

Another unique variety of traditional ceremonial and spectacle holidays, common only in some provinces of Wallonia since the beginning of the 16th century, is a celebration in honor of the fourth Sunday of Great Lent. The holiday has preserved the Latin name «Laetare» (from the words of the initial psalm «Rejoice, O Jerusalem» – «Laetare Jerusalem» (Ps. 121: 1)). The main «Laetare» takes place in the city of Stavelot in the province of Liège. «Laetare» is also known in towns Hainaut, Chapellès-Erlemont, La Louvière, Andenne, Welkenraedt, and Djalhé [6, 10].

The existence of folk-Maidan holidays allows society to reproduce the cultural genome in a form that is close to human – the culture of laughter, jokes. The interweaving of ritual-spectacular form, verbal and humorous works (oral and written), forms and genres of familiar-Maidan speech create a common picture and integrity of the perception of culture, in its desire to preserve its ethno-identity code.

It is impossible to imagine any carnival procession without a large number of masks, which are characteristic only of a particular, unique carnival celebration. Its diversity is always materialized in certain specific forms associated with the need to express attitudes towards a particular holiday event in the form of encoded symbols.

One of the distinctive functions of masks in the carnival is the predominance of the grotesque element over the embodiment of absolute evil, a symbolic expression of rebellion or protest. In Christian Europe, the emphasis on the use of masks was to hide the «true face». The church condemned the use of masks, but the exception was the carnival, during which the world temporarily turned upside down. «The mask usually represents not only a metaphysical, divine being, but rather a partial aspect of the masked 'self» [5].

The justice of this judgment is vividly manifested in the image of the main character Blan Moussi (Blanc Moussi) (Fr. – «dressed in white») from the carnival

procession of the town of Stavelot. Thanks to the originality of his costume and mask, we learn about the historical significance of his appearance among other heroes of the carnival traditions of Belgium.

The emergence of new cultural forms and their integration into the existing cultural heritage, which is transmitted from generation to generation, demonstrates, in our opinion, one of the most important features of cultural genesis. Thus, the union and subsequent appearance of the «Folklore Brotherhood of Blanc Moussi» (La confrérie folklorique des Blancs Moussis) and the «Honorary Knighthood» (Chevalerie D'honneur) [7] are a bright and characteristic confirmation of the integration of a new cultural form into the existing cultural heritage. If the character of Blanc Mussi has been wandering around Belgium for several centuries, then the Brotherhood, in its current form, originated during the reconstruction of Stavelot after the Second World War.

Walter Fostier [2], a journalist and author of tourism programs on the Belgian national radio (I.N.R.), became the father of creating these two communities, and they were organized based on his ideological initiative. An important task of these communities is to preserve the Blanc Moussi traditions, develop tourism and the economy of the town of Stavelot, and, most importantly, promote the idea of brotherhood and equality among people through folklore traditions [2]. The uniqueness of the folk carnival holiday, as exemplified by «Laetare» in the city of Stavelot, and the fusion in the form of a folklore society are the basis of the cultural and creative features of Belgian carnival traditions.

Special attention should be paid to the desire and self-organization in the association of preparing and conducting folk festivals in Belgium (comité des fêtes), which are to some extent an indicator of the social maturity of society and its desire to preserve and develop national traditions. Thanks to its folklore and richness, many Belgian events are classified by UNESCO as oral and intangible heritage of humanity [5].

One important feature of Belgian carnival traditions that needs to be highlighted is the role of the state as a subject of activity in supporting and preserving national

cultural heritage in society. Firstly, this is the possibility of obtaining subsidies for committees (comité des fêtes) to organize, coordinate, and hold such events. Secondly, during the carnival season, annual carnival holidays are declared at the state level not only in educational institutions but also in some government agencies at the regional and national levels. Throughout the formation and development of the Kingdom of Belgium, culture has been a way for creative self-realization of human potential, their attitude towards the world and themselves.

The modern attitude to folk-maidan laughter traditions in Belgium, thanks to social and civic activity and state support, demonstration of the importance of folk humorous images of carnival heroes, motivates the creation of a strong societal basis for further development and strengthening of the necessity for preservation and enhancement of cultural heritage in society's consciousness.

References

1. Bakhtin, M.M. (1990). Creativity of Francois Rabelais and Folk Culture of the Middle Ages and Renaissance (2nd ed.). Moscow: Khudozhestvennaya Literatura. 543 p.
2. La confrérie actuelle. URL : <https://www.blanc-moussi.com/la-confrerie-actuelle/>
3. Dapporto E., Sagot-Duvaurox D. Les arts de la rue: Portrait économique d'un secteur en pleine effervescence. Paris, 2000.
4. Harriet I. Flower. Ancestor Masks and Aristocratic Power in Roman Culture. New York: Clarendon Press of Oxford University Press. 1996. PP. XVII, 411.
5. Hebbaz Farah. Folklore et Carnaval : Les origines de nos célébrations annuelles. URL : <https://www.babyboom.be/fr/article/folklore-et-carnaval--les-origines-de-nos-celebrations-annuelles>
6. Folklore et Carnaval : Les origines de nos célébrations annuelles. URL : <https://www.babyboom.be/fr/article/folklore-et-carnaval--les-origines-de-nos-celebrations-annuelles>.
7. Laetare de Stavelot. URL: <https://visitworldheritage.com/en/eu/laetare-de-stavelot/c387c54e-79e9-4e64-8fd6-9cacb6db3a4b>.
8. Le Laetare et le comité des fêtes. URL : <http://tourismestavelot.be/en/laetare-and-blancs-moussis>.
9. Totale réussite pour le 518e Laetare de Stavelot 2023! : URL : <https://www.laetare-stavelot.be/totale-reussite-pour-le-518e-laetare-de-stavelot-2023/>.
10. Confrérie Folklorique Des Blanc Moussis. Petite et grande histoire. La Bibliothèque Royale de Belgique sous le n°D. 1987/282860/8.

*Sytnyk Ivan,
Commis chef,
Peppers Beach Club at
Palm Cove Cairns,
Queensland, Australia
e-mail: vanouman@yandex.ua*

MOST POPULAR TOURIST DESTINATIONS IN CAIRNS

In 1980s Queensland, race relations were fraught. First Nations people were just breaking free from the state's oppressive Aborigines Protection Act, tension was building around deaths in custody, and the land rights movement was gaining momentum. It was in this political climate that a new cultural tourism venture opened its doors.

Tjapukai Aboriginal Cultural Park has closed, leaving Traditional Owners «devastated» Source: Supplied – Liz Inglis Media

When the Tjapukai Aboriginal Cultural Park first opened in 1987, performers would roam the streets trying to entice people inside.

At the time, Indigenous tourism was virtually unheard of, so when a group of theatre-lovers teamed up with a handful of Aboriginal buskers to launch a cultural stage show in the far north Queensland rainforest village of Kuranda, there was a general sense of trepidation.

«I think at that particular time they didn't think that the park would last, that no one would want to come and see a group of Aboriginal people,» recalls Shirley Hollingsworth, a Djabugay woman who grew up in Cairns and later became Tjapukai's Deputy General Manager.

Fast forward three decades, and the park has become a cultural tourism icon. The new state-of-the-art venue on the outskirts of Cairns attracts more than 80,000 visitors each year – even hosting Queen Elizabeth and Prince Philip in 2002. Through bush tucker talks, hunting workshops, performances and the telling of Dreamtime

stories, visitors experience the culture of the Djabugay people from the rainforest of tropical north Queensland.

A visit from Queen Elizabeth and Prince Philip in 2002 put Tjapukai on the front page of newspapers around the world. Source: Supplied

«I think the perception of Indigenous tourism has changed,» Tjapukai General Manager Bryce Madgwick tells NITV News.

«In north Queensland here there's the big three, which is reef, rainforest and Indigenous tourism, so cultural tourism. I think people recognise the Indigenous tourism factor in Australia now».

The cultural park is a key contributor to the local economy. It's currently owned by Indigenous Business Australia, with the aim to hand ownership to traditional custodians. In 2016-17, Tjapukai injected \$4.3 million into the local Indigenous community through wages, royalties and the commissioning of artworks. Seventy per cent of employees are Indigenous, and half of the Indigenous staff identify as Djabugay.

«That's a number one [priority]: jobs, employment – it's for great benefit to the community,» says Djabugay Aboriginal Corporation Chairman William «Biri» Duffin, who's also a lighting and sound technician at the park.

«Instead of money going elsewhere, it remains in that circle in the community».

Shirley Hollingsworth is one of Tjapukai's success stories. The Djabugay woman started at the park as a junior retail assistant in 1997, before furthering her business studies and working her way up to deputy general manager – the first Traditional Owner to hold the role.

«I think the whole concept of the park was about providing opportunities for a lot of our youth», she says.

«If they didn't have skills, it was about giving them an opportunity to gain skills, but it was also about rebuilding the pride in who we are, as a people.

«As they get more exposed to negative things out there, it's actually a pull, like brought people back to the right path. Because I think that's what needs to be

understood, cultural identity plays a very important part with Indigenous youth, and I know people have steered themselves in a better position».

Tourists from Australia and abroad visit the park in search of an authentic taste of Indigenous Australian culture. For many, it's their first encounter with First Nations people.

«'ve been here 17 years, heard a lot about [Indigenous culture] on TV... but this is the first ever we've been exposed to it», one Australian visitor told NITV News.

«Now since I've been exposed to it, I'm very inquisitive to know more about it, and it's very fascinating to be first-hand getting information from the real people».

William Duffin says the history element of the park is «the big eye-opener».

«We have a short documentary and a lot of people walk away with a different mindset about Aboriginal culture, and mainly the Djabugay culture».

But there are challenges around what can be shared, and how. Tjapukai has a cultural content agreement with Traditional Owners to ensure culture is presented accurately, and elders are consulted during the development of new content and performances. Where issues have arisen, Shirley Hollingsworth says communication is key.

«Djabugay was always like reconciliation in action, so there has to be mutual respect between people», she says.

«You've gotta be able to listen to each other's opinions and ideas and not either way being shut down – a bit of give and take.

«It's important that you have the eldership very much involved in the whole process, and even around some of the decisions that are made. Ultimately they're the holders of knowledge and wisdom and things like that...

«Even just as a junior retail assistant, seeing a lot of the old people walking through this park, gave the surety on what it was that you were delivering, but it also lifted that importance of pride element».

Lead performer Richard Bing says it brings tears to his eyes to see his young children in the crowd, watching him dance. Source: Supplied – Liz Inglis Media

A sense of pride is something every Djabugay staff member seems to share. For Shirley, pride is being the first Traditional Owner to hold a senior management role at the park. For lead performer Richard «Djundjurr» Bing, pride is the tear in his eye as his two young children sit in the crowd to watch him dance. For 25-year-old Garna Leroy Brim, it's making little ones feel like they're «still in the Dreamtime» and educating people about the "missing piece of Australia".

«It starts with passion, that's [what] started driving Tjapukai», says William Duffin.

«Before employment comes in, it brings back a lot of community pride, brings community back together, more united. And the sky's the limit when you all pull together».

The *Cairns-Mulgrave Tramway* was a private tram line from Cairns to the Mulgrave River in Queensland, Australia. It was built until 1897 to serve the Mulgrave Central Sugar Mill, built in 1895. The line, which led through difficult terrain including dense jungle, was built by the Cairns Divisional Board, later renamed Cairns Shire Council, at a cost of £15,319. The line originally ran from Cairns to Nelson, later renamed Gordonvale. In 1898 it was extended to Aloomba, and in 1910 it was finally extended to Babinda, over a length of 50 kilometres (31 mi). The end point in Cairns was between Spence and Bunda Street, adjacent to the Queensland Government's Cairns railway station, with which the line was connected by a short distance.

The line was officially opened on 3 May 1897 with an excursion from Cairns to Nelson. Initially, the Cairns Divisional Board had only one small locomotive, built in 1879 in Philadelphia, USA, and a second locomotive was added in 1898. In the beginning, passenger coaches and good carriages were rented from the Queensland Government until the company acquired its own stock from Phoenix Engineering Co and Shillito & Sons, both based in Ipswich. Later, ten F wagons and five H wagons and two wooden wagons were bought from the Toowoomba Foundry Company. In the year up to 30 June 1899, the tramway carried 54,996 passengers and 71,688 tonnes of freight. The service was so successful that a payment of £892 was made to the

government. On 1 July 1911, the Queensland Government bought the line and integrated it into Queensland Rail.

Atherton Herberton Historic Railway. Leaves the Herberton Station on the hour from 10am to 2pm and leaves the Historic Village Platform on the half hour from 10.30am to 2.30pm (weather permitting)

Train rides between Herberton Station and Historic Village Herberton every Sunday from 10am to 2pm. Tickets \$5.00 return for adults and \$3.00 for children.

The ride currently uses section cars and starts from Herberton Station and travels roughly parallel to the Wild River. It crosses the main highway by way of a tunnel under Grace Street Herberton. A few hundred meters further on a bridge enables the crossing of Prospectors Gully where the first tin ore was found. From here on it passes through sclerophyll forest while travelling through cuttings and across another gully.

The ride ends at the Historic Village Herberton. Please note that in order to enter the village you need to have purchased a ticket at the gate.

When the steam locomotive and passenger car have been fully restored, they will replace the section cars and the ride will be extended to Carrington Falls, a spectacular feature at the top of the range before the descent to Wongabel and Atherton. Eventually the ride will finish at the Atherton railway station at Platypus Park.

We specialise in local *Aboriginal Rainforest Art* as well as artwork from indigenous Central Australian artists.

Aboriginal culture did not have a written language, instead their laws, stories and social behaviour was passed on in the form of song, dance and drawings.

For any enquiries or to purchase any paintings or artwork, please e-mail us with the artwork code.

Atherton-Herberton Historic Railway Inc. Is a not for profit organisation formed, run and managed by a group of passionate volunteers who are dedicated to bringing our 113 year old railway history to life for the benefit of the Tableland community and visitors.

The Atherton-Herberton Historic Railway Inc. is a not-for-profit organisation formed, run and managed by a group of passionate volunteers who are dedicated to bringing our old railway history, that dates back to 1910 the year the railway arrived in Herberton, back to life for the benefit of the Tableland community and visitors.

Our owned rail network includes 22 km of rail track from Herberton Railway station and workshops to Atherton's Platypus Park Railway Station.

In Herberton we have the Herberton Railway Station, Railway Museum, Sleeper Cutters Display Shed, Railway Refreshment Room, the main railway workshop, and maintenance centre that supports our overall operations, plus home of the Herberton Men's Shed.

At the Atherton end of our rail network, we have Platypus Park, including the very popular Station Café, model railway display, retail, and maintenance storage facilities.

Dine in railway carriages while sampling our delectable menu spanning breakfast, lunch and dessert options. Pair your meal with our specialty espresso, leaf tea or fresh, iced beverages. «Meet you at the station».

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

II ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**«ТУРИСТИЧНИЙ БРЕНД
ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО
ІМІДЖУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД»,
яка проводиться в рамках Всеукраїнського туристичного
фестивалю залізничної ретро-техніки «ГАЙ ГУДЕ»**

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 24.05.2023 р. Формат 60х84/16.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 15,17

Тираж 100 прим. Замовлення № 143

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»
20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19, вул. Небесної Сотні 1/2

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2521 від 08.06.2006.

тел. (04744) 4-64-88, 3-51-33, (067) 104-64-88

vizavi-print.jimdo.com

e-mail: vizavi008@gmail.com

vizavi003@gmail.com